Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غزنې شاېهار

او د باختر د بودايي هنر سرچينه

ليکوال : ارواښاد استاد احمد علي کهزاد
ژباړن : محمد داود وفا

د استاد کهزاد له ژوندليک، کتابنبود، لمنو، نښلونو
او ويپانکې سره

J ۱۳۷۸

PROPERTY OF ARIC Established 1989

PROPERTY OF ACKU 8220

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپرندويه ټولنه
+۹۲-۹۱-۲۵۶۴۵۱۳ :☎

نـــــوم : د غزني شابهاز او د باختر
د بودايي هنر سرچينه

ليکـــــوال : استاد احمد علي کهزاد

ژبـــــاړن : محمد داود وفا

د چاپ زيار : عبدالغفور لېوال

خپرنـــدوی : دانش خپرندويه ټولنه

چاپ شمېر : ۵۰۰ توکه

نـــــپته : وړی ۱۳۷۸ ل - اګست ۱۹۹۹

کمپـــــوزر : وحيد الله وردګ

چاپـــځی : دانش کتابتون قصه خوانی پېښور
فون ۲۵۶۴۵۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندوی یادښت

افغانستان د کولتورونو او تهذیبو د نړۍ والي څلورلاري په توګه پېژندل شوی، چې په ټوله نړۍ کې له تاریخي ارزښتونو برخمن هېواد ګڼل کېږي. په ځانګړې توګه د دغه هېواد لرغوني هنرونه د نړۍ په تاریخ کې ساری نه لري.

خپرندویې فرهنګي ټولنې نبایي د خپل هېواد د لرغونیو هنرونو د تاریخ په اړه لیکل شوي لیکنې او کتابونه خپاره کړي او خپل تاریخ د نړۍ پر مخ وځلوي.

دانش خپرندویه ټولنه پرهمدغه پار د هېواد نامتو تاریخپوه او لرغونپوه اروانباد استاد احمد علي کهزاد د دوو لیکلیو کوچنیو کتابونو: د غزني شاباهار د لرغوني مزدك (معبد) او په کندوز کې تر سر شوې لرغونپلټنې- چې زمونږ د هېواد پرلرغوني هنر و تاریخ رڼا اچوي- د نباغلي محمد داود وفا په قلم پښتو ژباړه د ده له ژوندلیك او کتابښود سره یوځای خپروي.

هیله ده، د هېواد د لرغوني تاریخ و هنر مینه وال یې له لوستنې خوند واخلي او تاریخپوهان تري په خپلو څېړنو کې ګټه پورته کړي.

په درناوي

دانش خپرندویه ټولنه

وږی ۱۳۷۸ هـ ل پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلر

مخکنیه ..... کنیه

۱. د استاد محمد پروېش شاهین سریزه ..... الف

۲. د ژباړن خبرې ..... و

لومړی برخه:

۳. د استاد کهزاد سریزه ..... ی

۴. شابهار یا شاویهاره په غزني کې د بودایي واکمنۍ مزدك ۱

۵. د شابهار په دښته کې د غزنوي لښکرو د رسم ګذشت ډګر ۱۵

۶. "تغاره خانه" او شابهار ډګر ۲۱

دویمه برخه:

۷. د باختر بودایي هنر (د پښتو ټولنې سریزه) ۲۴

۸. کوندوز: جغرافیاي او تاریخي لنډیز ۲۵

۹. د باختر بودایي هنر او د ګریك و بودیك هنر سرچینه ۲۸

۱۰. د انځورنو لیکلر او څېړنه ۳۸

دریمه برخه:

۱۱. اروابناد استاد احمد علي کهزاد د افغاني فرهنګ ځلنده ستوری ۴۰

۱۲. د استاد احمد علي کهزاد خپاره شوي کتابونه او لیکنې ۴۹

الف: کتابونه ..... //

ب : ژباړې ۶۷

۱۳. په بهرنیو ژبو د استاد کهزاد خپاره شوي کتابونه ۷۱

۱۴. د استاد کهزاد ناخپاره شوي کتابونه ۷۴

۱۵. په خپرونو کې د استاد کهزاد لیکنې ۷۷

۱۶. اخځونه او پایلیکونه ۸۱

۱۷. وییپانګه ۸۲

۱۸. د کتاب انګریزي پېژندنه ۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

داد پښتو ژبې او ادب لویه نیکمرغي ده، چې له قهرمان خوشال-خان خټک نه وروسته ورته څو داسې پوهان په لاس ورغلي، چې که د خوشال بابا تر پوړه رسېدلي نه دي؛ نو د خپلې پوهې، زیار او کړاو له امله يې پښتو ژبې، پښتو فرهنګ او پښتو ادبیاتو ته دومره څه وربښلي، چې نن پرې پښتانه ویاړي. دخوشال بابا اوننۍ پیړۍ ترمنځ چې کومه خلا را منځته شوې وه، هغه زمونږ دغه پوهانو په داسې کوتلي دول ډکه کړې چې پښتو ادب پرې دسیالي په ځای کې خپله شمله هسکولی شي.

زمونږ ژبې او ادب دا پوهان د ګوتوپه شمار دي، خو درې تنه په کې سرلاري دي:

اروابناد علامه پوهاند عبدالحی حبیبي، اروابناد استاد احمدعلی-کهزاد اواروابناد دوست محمد خان کامل.

اروابناد ډاکټر احمدعلي کهزاد، سره له دې چې په خټه پښتون نه و، خو افغان و او د افغانستان په خاوره کې پیدا شوی، لوی شوی اوپالل شوی او د خپلې پوهې او ربښتینولی په زیار يې د لویې پښتونخواد تاریخي نښو او حقایقو د رابرسېره کولو لپاره په داسې بې پرې توکه ځېرنې کړې دي، چې نن پرې تمامه لره اوبره پښتونخوا ویاړي. ځکه نو پښتانه هرهغه څوک خپل ګڼي چې په ریښتیني توګه يې تاریخي پلټنې بشپړې کړې وي.

استاد کهزاد زمونږ د هېواد لوی مورخ، ژبپوه، لرغونپوه، نژاد پوه او لوی دانشور و، ده زمونږ د هېواد زوړ او نننی تاریخ داسې سره ښلولی چې د خپلې ریښتینې ځېرنې او زیار په ترڅ کې يې نن کار ټولو کورنیو او

د کران هېواد افغانستان او ان د دې ټولې سيمې په تاريخ پوهانو کې يوکمې دا دی. چې زيات شمېر يې د خپلو عينکو او سترګيو تر کتنې لاندې پلټنې تر سره کوي. چې په ترڅ کې يې تعصب. ضديت. جهل. انا. بې حايه بې ثبوته خبرې د ريښتينولې پرځای تېنکې نيسي او بيا که تر هرکه هم وي. له خپلو خبرو نه اوړي. هرڅو که د نويو پلټنو په ترڅ کې ريښتيني نتيجه هم تر لاسه شي.

تر کومه ځايه چې ما د اروابناد استاد کهزاد آثار او افکار لوستي. نه يوازې دا چې د ده په ليکنو کې د پورته خبرو څرک نه شته بلکې خپرنې يې دوهره پخې. مستندې او مدللې دي. چې زما په اند ورسره د مخالفت رابرسېره کېدنې هډو سوال نه پيدا کېږي. که د ده آثار په ځيرلې بڼه ولوستل شي. د افغانستان اود سيمې د ريښتيني تاريخ دښمنان اومخالفين به په خپله د ده د نظرونو منښته وکړي.

استاد کهزاد خپلې ټولې خپرنې په دري ژبه بشپړې کړي او خپرې کړي دي او يوه دېره لږه برخه يې په پښتو ژباړل شوې. اوس دا ضرورت رامنځته دی. چې د ده ټولې ليکنې په پښتو وژباړل شي او کټه يې ټولو پښتنو ته ورسېږي.

اوس چې نړۍ ساينټيفيکه شوې او د پرمختک په حال کې ده. پښتانه بايد نور لاس تر زنې کښنې او د دوی د قوم ژبې او توکم په اړه ورکړل شوي نظرونه او ليکل شوې پېښې خپلې ژبې ته راواړوي او خپل خلک پرې خبر کړي. په پښتو کې د ژباړې برخه دېره لږه ده په تېره بيا د بهرنيو ژبو. د افغانستان په تاريخ او فرهنګ- چې ننني پښتونخوا هم ورسره کډه ده- په بهرنۍ نړۍ کې په ټوليز ډول په هرو دريوورځو کې لس ليکنې کېږي، چې يا د کتاب يادرسالې اويا هم د يوې کوچنۍ ليکنې په بڼه وي، په دغو ليکنو کې دېرې داسې هم وي، چې زمونږ له اصيل تاريخ او فرهنګ سره سر نه خوري او خپرونکي او ليکونکي په ناسمو لارو سر شوي وي، خو په پښتونخوا او پښتنو کې داسې څوک شته چې د هغوی دې نظرونو ته خواب ووايي؟دا د پښتنو بدمرغي ده..!!

نورې نړۍ والې ژبې خوړېږي. په ایران کې هره ورځ به لسګونو توکه داسې کتابونه خپرېږي، چې پښتو ژباړه یې پر ټوټه فرض او قرض وي. دري ژبه زموږ د پښتو خور ده او ویونکي یې له ټوټ سره کډ فرهنګي او کولتوري اړیکي لري. له دې امله له دري ژبې نه پښتو کوونه زموږ د ادبیاتوپه پوښتنه کې یو اهم ضرورت دی.

ستاسې په لاس کې کتاب د اروابناد استاد کهزاد په دري ژبه د دوو داسې لیکلیو کتابونو ژباړه ده، چې پښتو کول یې پښتني فرهنګ ته سراسر ګټه ده.

داکتاب په اصل کې درې کتابونه دي. یو یې د غزني په شاپیار کې تر سره شوې تاریخي پلټنې. دویم یې په کوندوز کې ترسره شوې لرغونپلټنې او دریم یې د دغه دوو کتابونو د لیکوال ژوند لیک او آثار درپېژني.

لومړنی کتاب د استاد کهزاد لیکنه ده او په متن کې به یې تاسې ولولئ، چې د افغانستان په یوه تاریخي سیمه کې د دغه ځای د پخوانیو استوګنو فرهنګ، ژبه اودود ودستور څه ډول وو. هلته د خلکو ګروهیزو اړیکو څه ډول درلود؟ دا تاریخي پلټنې د استاد کهزاد د خپلو ستر کو لیدلی حال دی، چې په خوږه او ادبي ژبه لیکل شوې او بناغلي ژباړن پښتو کړی دی.

دویم کتاب له فرانسوي ژبې نه استاد کهزاد ژباړلی او داهغه ګزارش دی چې بناغلی پروفیسر موسیوهاکن په کوندوز کې لرغون پلټنې کړي او د دغه پلټنو په ترڅ کې په لاس ورغلي حقایق او پېښې یې په کې لیکلي .په دغه کتاب کې تاریخي پېښو ته یوازې اشاره شوې دي چې اوږدو څېړنو ته اړتیا لري.

دا دواړه کتابو نه ګزارشي بڼه لري، خو اخباري ګزارشونه نه دي، بلکې تاریخي او لرغوني ګزارشونه. د دې کتاب درپیمه برخه په خپله ځانله یو کتاب دی. چې بناغلی ژباړن د اروابناد کهزاد په اندو ژوند او لیکلیو کتابونو بشکلې کړې ده.

دا کتاب د محمد داود وفا خپله لیکنه ده چې لومړی د استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کهزاد اوبیایې د ده آثار په کې را پیژندلي دي. چې یوه کتوړه څېړنه ده

د استاد کهزاد د ژوند او آثارو په اړه تا دوه درې خایه لیکنې لوستي. یو خو هغه ټولې په دري ژبه وې او پښتو کې یې هم لیکل ضرورت و او بل دا چې دا راته تر نورو لږه بشپړه ښکارده شوه او داځکه چې

بناغلي ډاکټر حقق حسین نایل، چې لیکنه یې تر نورو لږه بشپړه ښکاري، د استاد کهزاد آثار راپیژندلي له هغو پرته د استاد کهزاد په لیکنو کې نور ډېر داسې څه نه ښودل شول چې هلته یې هدو یادښت راغلی نه دی، لکه په انکلیسي ژبه داستاد کهزاد لیکلی کتاب(د کابل تاریخي لارښود) چې (۷۰۰) مخونه لري او یا په ننګرهار(پخواني اتحاد مشرقي)کې د تاریخي څېړنو په اړه داستاد کهزاد په پښتو ژبه پرله پسې خپرې شوې مقالې، همدا ډول ډېر داسې کتابونه چې بناغلي نایل یې هسې یو یادښت کړی، ده هم ور ته پوره راپیژندلي دي.

همدارنګه د بناغلي نایل په کتاب کې د استاد کهزاد له آثارو سره د تعصب په قلم چال چلند تر سره شوی، چې له ورا څرګندېږي او دا خو حتمي خبره ده چې د یوه متعصب په لاس لیکل شوې سوانح به سمې وې او که د یوه بې تعصبه په قلم. دا اندازه تاسې په خپله ولګوئ.

د استاد کهزاد د سوانحو د لیکلو بله ګټه دا ده چې دلږې پښتونخوا استوګن خو نه انګریزان شول او نه پښتانه، نه یې انګریزي داسې یاده کړه چې بهرنیانو ته پرې خپل فرهنګ وځلوي اونه یې خپله پښتو په اصیله بڼه پرېښوده. له همدې امله یې دخپلې پښتو ژبې خوږ (دري ژبه)نه زده او هدو پروایې نه ورځي، تیارې ته ناست دي. که چا ورته پښتو ولیکل وبه یې لولي. ګڼې غوږ پرې نه کړوي. نودا دوی ته هم یوه ګټه شوه، چې د خپل لرغوني فرهنګ له یوې څنډې نه خبر شي.

د بناغلي وفا ۱۱ ټول کتاب (ژباړه ا لیکنه) په نسبتا سوچه او کره پښتو لیکل شوې، سره له دې چې زه په خپله دومره کره لیکونکی نه یم، خو کیدای شي دایوازې زماستونزه وي. زه په خپله تر ډېره د دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یم. پریږده چې نور هرڅه خپل ولږو. که څوک بیاهم په دې اړه له ستونزو سره مخ وی، ویپانکې ته مراجعه کولی شي.

د بناغلی وفا دا کتوږ کار په دېرو ستاینو ارزي، خو که زه دا کار وکړم، کرانو لوستونکیو ته به څه پاتې نه شي. پریږده چې تاسې هم په کې یو څه ووایاست.

زه په خپله د بناغلي وفا استعداد ته خوشاله یم او په ګانده (آینده) کې ترې د خپلو ملي ویاړونو د لا ځلونې به تمه یم، خدای دې نور پښتانه ځوانان هم پر داسې لار ورسم کړي.

په درناوي
محمد پرویش شاهین
نورستان. سنګلور. سوات
د مارچ دویمه ۱۹۹۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

دژبارن خبرې

اروابناد استاد احمدعلي کهزاد دافغانستان نامتو تاريخ ليکونکی اوليکوال دی. دی يوازې دافغانستان دلرغوني تاريخ نه، بلکې دافغانستان داوسمهالي (معاصر)تاريخ ليکونکی اواستاد هم وده په دېره خوږه ادبي ژبه په بې پرې توکه دافغانستان پرونی اوننی(لرغونی-معاصر)تاريخ سره نښلولی او د دغه لرغونې تاريخي خاورې د تاريخ اوفرهنګ په ځلونه کې يې نه ستړې کيدونکې هڅې کړې دي.

د اروابناد کهزاد مورنۍ ژبه دري وه، خو ورسره يې په خپله بله ملي ژبه (پښتو) هم ليکنې کړې اوخپرې کړې. خو استاد يو سر و او په يوه سر د دومره دېرو لښتو کول او بيا د هغو ژبارل څه اسانه خبره نه ده. له همدې امله ده همدومره کړې چې په دري ژبه- چې ده ته اسانه وه- يې د افغانستان د تاريخ تياره او تښ کوتونه رڼا کړې او د خپلو ليکنو ژباړه اوخپرونه يې نورو ته پرابښې ده.

دافغانستان په تاريخپوهانو کې دوه تنه:اروابناد علامه پوهاند عبدالحی- حبيبی او اروابناد استاد احمد علي کهزاد هغه پوهان دي، چې په بې پرې توکه اود تعصب له زاويې پرته يې دخپل لرغوني مدنيت په ځلونه کې ځانونه تر مرکه بنه ستړې کړي او د خپل هېواد دفرهنګ په تاريخ کې يې داسې کتابونه او نښې پرابښې، چې تر هغې افغانستان ژوندی وی، د دوی نومونه به ورسره ژوندي وي.

اوس نو داد ځوانو ليکوالو او څېړونکيو دنده ده، چې د خپلې ويارلې خاورې اومدنيت په اړه دا ډول ليکنې اوخپرونې راواخلي وې لولي، وې ژباړي او خپرې يې کړي.

اروابناد استاد کهزاد لکه د اروابناد پوهاند حبيبي په څېر پر موږ دا حق لري، چې ليکنې يې وژباړو او په يوځل نه په څوځو ځل يې خپرې کړو، که موږ دا کار ونه کړو د خپلې خاورې او فرهنګ حق به ځنه وي تر سره کړی.

ستاسو په لاس کې کتاب د اروابناد استاد کهزاد د دوو کوچنيو کتابونو ژباړه ده، چې په همدغه پار ژبارل شوې او ده د خپلو پلټنو، کروړنو او د سترګو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمدلي حال په توګه، د افغانستان د لرغوني تاريخ يوه څانګه په کې څېړلې ده.

لومړی کتاب په غزني کې پر ۱۳۳۸ ل کال ديوه موندل شوي بودايي مزدک (معبد) په اړه چې "شابهار" يا "شاويهاره" نومېږي موږ ته څرګندونې کوي.

دغزني د دغه مزدک د سپړنو او څېړنو په اړه ديادشوي کال په دوبي کې دافغانستان دوخت لرغونپوهنې څانګې د ايتاليې له يوه رابلل شوي لرغونپوه پلاوي سره يو ګډ ګروپ ليک لاسليک کړی و، چې د همدې پر بنسټ هغوی کار پيل کړ او استاد کهزاد له دغه پلاوي سره د افغاني استازي په توګه ملګری و.

پخوا د دغه مزدک په اړه څوک په څه نه پوهېدل اود "شابهار" نوم يوازې د يوې دښتې په توګه يادېده، خو چې استاد کهزاد له ايتالوي لرغونپوه پلاوي سره اوږه پر اوږه پرله پسې (٦) کاله څېړنه وکړه، نو څرګنده يې کړه چې دلته د کوشاني لړۍ د نامتو پاچا "هوويشکا"- چې د "کنيشکا" په څای ناستو کې تر ټولو پياوړی واکمن و- په لاس يو جوړ شوی مزدک چې د دويمې زېږدې پېړۍ له پای د اتمې زېږدې پېړۍ تر پايه د لمانځې يو لوی منځې و، تر خاورو لاندې دی.

د څېړنې په ترڅ کې په دغه مزدک کې ډول ډول ډېرليکونه، د کارونې لوښي، د راهبانو د استوګنې خونې، ډېرې اوسپکې ترلاسه شوې، چې د افغانستان د بودايي کروهې ديو بل منځې په زياتون د افغانستان د لرغوني تاريخ يوه ورکه پاڼه ومونډل شوه.

د هېښندې وړ خو دا ده، چې همدا بودايي لوی منځی د غزنوي پېر د لوی واکمن "سلطان محمود غزنوي" پلازمېنه هم وه، خو تر ده له مخه د دويمې لېړدې (هجري) پېړۍ پر اوومه لسيزه د يحي د زوی فضل په امر- چې د عباسي واکمن هارون الرشيد له خوا د افغانستان سيمه ايز واکمن ټاکل شوی و- د جبرائل د زوی ابراهيم په لاس ويجاړ کړای شوی و.

غزنوي لوی واکمن محمود پر همدغه شابهار غونډۍ، چې سيمه ايز خلک يې نغاره او سردار غونډۍ هم بولي، خپله پلازمېنه جوړه کړې وه او هغه مهال چې به هند ته له لښکر سره ووت، دلته به يې خپل لوی سلطنتي تجير ودراوه او په ليکو (صفونو) کې به يې د سپرو پيلانو او پلیو لښکرو نندارې کوله. وروسته به د تلګ د چمتوالي نغاره ډنګېده او بيا به دا نغاره په غزني ښار کې د ټولو خلکو د خبرونې لپاره هم وهل کېده او په دې توګه به ده له شابهار غونډۍ خپل تلګ پيل کړ.

غزنوي محمود هند د تلګ په لاره او همهلته په هند کې ډېرې بوت خانې (بودايي منځی) ويجاړې کړې، خو دا پته ونه ته نه وه چې دې چې په خپله

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلازمېنه کې پر کوم پلاز ناست دی. دهمدې تر پښو لاندې روغ حوړ بودایي مزدلـ
بنځ دی. دغه مزدك ته د ده د واکمنۍ تر پایه پام شوی نه دی او روغ ترې پاتې
شوی دی.

د استاد کهزاد په دغه کوچني کتابګوتي کې دا او ددې په شاوخوا کې
نورې خبرې شوې دي او د څېړنې په ترڅ کې يې څرګنده کړې ده. چې د پېړيو
په پوړيو کې په دغه سيمه کې د خلکو اند ژوند څه ډول وو؟

په دې اړه به لږ په غځېدلې بڼه تاسو د دغه کتاب په منځپانګه کې
څرګندونې ولولئ!

پر دې سربېره به تاسې ته دا هم څرګنده شي چې استاد په څومره
خېرلې بڼه د افغانستان لرغوني تاريخ څېړي.

دويم کتاب په باختر کې د بودايي هنربېلا ببلې خواوې څېړي، چې دا
کتاب هم له کوندوز نه د تر لاسه شويو تاريخي نښو په اړه مورِ ته څرګندونې کوي.

دا کتاب لومړی ځل بناغلي موسيوهاکن په فرانسوي ليکلی ـــــ
اواستاد کهزاد پر ۱۳۱٦ل کال په کابل کې په دري ژباړلی اوله فرانسوي
آرمنځپانګې سره يې يوځای خپور کړی، چې دلته ورسره فرانسوي متن نه دی
يوځای شوی.

پردغه دواړو کتابونو استاد کهزادسربزې کښلې چې ورسره په دويم کتاب
کې د پښتو ټولنې سربزه هم مله ده- په پښتو ژباړه کې دا دواړه په خپل خپل
ځای کې راوړل شوي دي.

د دې لپاره چې د استاد کهزاد د شخصيت او کړې کار ياد مو تاند
ساتلی وي، د کتاب په پای کې د استاد کهزاد لنډه پېژندګلوي او هم د ده د
څرګندو چاپ او ناچاپو کتابونو لنډه يادونه او د ده څو عکسونه مو ورسره يو ځای
کړل.

هيله ده د اړتيا په مهال ترې ګټه واخيستل شي.

په پای کې بنايي د پښتو ژبې د خوږژبي او اورژبي شاعر او تاند ليکوال
زړه ته راتېر عبدالغفور لېوال د مينې هم درناوی وشي چې.د ده په هڅو دا کتاب
د خپراوي جوګه شو.

په درناوي

محمد داود وفا

۱۳۷۷ دمرغومي / ۲٦ مه

کامه - ننګرهار

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

"شاويهاره" په لرغوني پېړکې د بودايي واکمنۍ دمزدك او "شابهار" د غزنوي لښکرو د رسم ګذشت د ډګر په توګه سرسري شهرت درلود.

د ايتالوي لرغونپوه پلاوي دپلټنو په ويارە چې په "سردارپته" کې يې تر سره کړې وې دغزني د دغه مزدك، آرځای اولرغونيو فوکلوري نومونو په باب ما د تاريخي او ادبي لاسوندونو او ولسي روایاتو په باور يوه اوږده ليکنه وليکله، چې د ۱۳۳۷ ل کال د تلې مياشتې پر لومړيو د اصلاح ورځپانې په شپږو ګڼو کې خپره شوه.

د لوستونکيو دهرکلي له امله د کتاب چاپولو مؤسسې ديوه کتابګوټي په څېر د دغه ليکنې د بيا خپرونې تکل وکړ. دوه نورې وړې ليکنې چې پر ۱۳۳۷-۱۳۳۸ ل کلونو د ژوندون په مجله کې- په کابل راډيو کې تر اورولو وروسته- خپرې شوې وې، مې هم ورسره يوځای کړې او دا رساله ترې جوړه شوه.

سره له دې چې د لرغونپېژندنې پلټنې پای ته نه دي رسېدلي اوکېدای شي چې په راتلونکيو کلونو کې هم روانې وي، بياهم هېله من يم چې په دغه څو مخونو کې د بودايي ګروهي د يوه ښکلي پرتمين مزدك په اړه - چې دغزني داوسني ښار په شاوخوا کنډوالو کې دی - لوستونکيو ته نوې څرګندونې روښانه شي.

احمد علي کوهزاد

د تلې ۲۵مه ۱۳۴۶ لمريز

ګذرګاه ، کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF ACKU 8220

"شابهار"

يا

"شاويهاره" په غزني کې د بودايي واکمنۍ مزدک

لکه چې په راډيو کې مو اورېدلي او په ورځپانو کې مو لوستي له دوو اوونيو راهيسې ايټالوي لرغونپوه پلاوی غزني ته تللی او د کيندنو په زيار ايستنه يې پيل کړی. د دې لپاره چې مينه وال د دغه زيار له آرې موخې (اصلي هدف)، د کيندلو له ځای او څېړنو نه خبر شي په لاندې څو مخونو کې څرګندونې کېږي:

پر ۱۳۳۶ لمريز کال درسمي دندې له مخې دايټاليې دختيځ پېژندنې ټولنې او د ايټاليې لرغونپوه پلاوي له مشر پروفيسر توچې سره د غزني ښارته د سپرل کېدونکيو ځايونو دټاکنې لپاره لاړم.

تر ډېرو ګرځېدو او پلټنې وروسته، چې د زاړه ښار کنډرې مو وکتې، دوه ځايونه د ډېرې پاملرنې وړ وو. يو د درېيم مسعود د څلي په شاوخواکې د سلطان ابراهيم د زيارت خو او شاه او بل د غزني د بالاحصار سهيل ختيز لوری، چې که د روضې له کلي يې وګڼو، نو د سلطان محمود غزنوی د زيارت سهيل لويديځ لورته درې کيلومتره لرې د پراخې دښتې په منځ کې و.

دا دوه ځايونه له دې امله وټاکل شول، چې يو ځای دغزنويانو پرپېر او بل تر اسلام وړاندې پېر پورې اړه درلوده او زمونږ خوښه دا وه، چې

۱

د غزني شابهار

د دغه دوارو پېرونو ننبې تر لاسه کړو.

پر ۱۳۳۷ ل کال یو ځل بیاله پروفیسر توچي سره غزني ته لاړم او بنه مې په یاد دی، چې د سلطان ابراهیم د زیارت ختیز لوري ته د سلو مترو په شاوخواکې مو د سپرنو ځای وټاکه. چې دایټالوي پلاوي دوه پوهانو(شراتو)او(بمباچي) پرې کار پیل کړ.

سره له دې چې په دغه ځای کې لا کار پای ته نه دی رسېدلی او کېدای شي، چې څوکاله به نور هم روان وي، دیوې لویې ودانۍ پایښور را څرګند شو، چې ایټالویانو دا وداني د دربیم مسعود مانۍ وبلله. زه په دې ګروهه یم چې په دغه ځای کې مور له یو بنوونځي (مدرسې) سره مخ شو. په هره توګه د دغه سپرنو او ډبرلیکونو بشپړه څېړنه اوږدې لیکنې او پندو کتابونو لیکلو ته اړتیا لري. چې یادبنتونه یې ایټالویانو وخت پروخت لیکلي او د کار پایله به د یوه کتاب په ترڅ کې راوباسي، له دغه ځایه د غزني د اسلامي موزیم ننبې رامنځته شوي دي. دا موزیم په روضه کلي کې هماغه د سلطان عبدالرزاق د موزیم پا یښور دی، چې له بیا جوړونې وروسته پر موزیم اوښتی او موندل شوې ننبې په کې د ننداري لپاره اینبوول شوي دي.

د دغه لیکنې بنسټیزه موخه دا ده، چې دویمه نومره سپرنې وڅېړو د دغه سپرنو ځای هغه دی، چې د ولسی خلکو په وینا په "سردارتپه" ، "نغاره تپه" او "بوت خونه" یادیږي. دغه سپرنو تر اسلام وړاندې دغزني تاریخ راڅرګند کړ.

د دغه غونډۍ کیندنې چې د ولسي خلکو له خوا فوکلوري نومونې به یې له آرو تاریخي نومونو سره وروسته وڅېړو، د ۱۳۳۸ ل کال په دوبي کې د ایټالیې له نامتو لرغونپوه (ادامستیانو) له لوري پیل شوې(نومورې د سپرونوپه دوارو ځایونو کې یو ډول کار کړی) چې پرله پسې څلور کاله روانې وې- وروسته دوه کاله ودربدې او دادی سږ کال بیا دا سپرنې پیل شوې.

پر ۱۳۳۸ ل کال کیندل شوي ځایونه ما دوه ځله وکتل: لومړی ځل د وړې میاشتې پر ۲۸-۲۹ مه او دویم ځل د تلې میاشتې پر ۲۴ مه او ۲۵ مه.

(c) kabbton.com: The Digital Library

د څېړنې او پلټنې په پايله کې مې دغزني دويجاړو کنډرو هوايي عکسونه او دهغو چاپيريال داسې وموندل چې:

دغزني دغه ويجاړې کنډرې يوازې د غزنوي پر دوه سوه کلن پېرارې نه مومي، تر تاريخ وړاندې پېرونو ان تر د بربريانو ياګورګانيانو د وروستيو واکمنيو چې يوناني، کوشاني، کوشانو ساساني، يفتلي، زاولي، د بودايي ګروهې نښې، جيني، شيوايي، زوني(يالمرلمانځنه) د منځنيو اسلامي پېړيو پايځورې، صفاري، غزنوي، غوري، تيموري، ګورګاني، او ارغوني په کې را اتاله دی، دټولو پېرونو نښې دلته ليدل کيدای شي.

پر ۱۳۳۸ ل کال چې مې پرسر دار غونډۍ دسپرنو لرې کتله، پر شمال لويديزې خوا مې په دښته کې د غزني دعسکری قطعاتو پوځي تمرينونه ليدل. د غزنوي پېر د پوځي تمرينونو او رسم ګذشت د ډګر "شابهارا"ځای ټاکنې ته ځير شوم. په دې کې مې ناڅاپه د خپلې ځانګړې کتابچې په پاڼوکې د امير فرخي پر هغه بوللە سترګې ولګيدې، چې ځينې جغرافيايي نښې په کې ښوول شوي، د دغه بوللې دا بيتونه مې همغلته- ايټالويانوته واورول: [1]

ژباړه:

له ماسره په شه بهار کې يوه غرمه داسې سپوږمی مل وه. چې څوارلسمې سپوږمی ورسره حسد درلود، وې ويل چې دومره لويه او پراخه دښته د څه لپاره ده!

ورته مې وويل چې دا ديوه داسې پاچا د راټوليدلو ځای دی، چې بې شماره لښکرې لري. وې ويل چې د دې خپلواک پاچا نوم څه دی؟ ورته مې وويل "يمين دولت محمود دين پناه"

بامن به شه بهار بهم بود چاشتگاه
ماه من آنکه رشك بروزد دو هفته ماه
گفت این فراخ پهنادشت گشاده چیست؟
گفتم که عرصه گاه شهٔ بی عدد سپاه
گفتا چه خوانم این شه آزاده را به نام
گفتم یمین دولت محمود دین پناه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹ کاله مخکې همداسې له یو بلې پېښې سره مخ شوم، چې هغه د ۱۳۲۷ ل کال د وري پر ۲۶ مه اوتر دې یوه اوونۍ وروسته د هېرمند او د بست کلا د کنډرو په خوا کې د غزنویانو د لښکر ګاه د موندنې پر مهال رامنځته شوه.

پر یاد شوي مهال د هیرمند د کږو لارو په کنډرو کې د"لښکري-بازار" په نامه یو ځای د کندهار د هغه مهال د نایب الحکومه ښاغلی محمد یونس خان له خوا ماته راوپېژندل شو، چې له ښاغلی موسیو شلوم-برژه او خلیل الله خان خلیلي سره یو ځای مو دغه ځایونه وکتل. خو په ېېرته راستنېدوکې د استاد ابوالفضل بیهقي یادښتونه، په ځانګړي توګه د امیر فرخي د بوللې دیوې برخې یادښت راپه زړه شو چې وایي: [۱]
ژباړه:

"په دې فکر کې وم، چې د بست د بنار له اړخه د هېرمند د اوبو غږ مې ناڅاپه غوږ ته راغی. د پاچا علیشانه څېره د ستر دېوال له سره رابنکاره شوه او دپاچا مانۍ دلکان له دښتې څخه راڅرګنده شوه"

پوره باوری شوم، چې د هیرمند تر څنګ چې د لښکري بازار په نامه ما کوم ځای ولید دا د غزنویانو مشهوره لښکرګاه ده.

سملاسې مې په انیس ورځپاڼه او آریانا مجله کې یوه اوږده لیکنه خپره کړه.

استاد خلیلی بیا د امیر عنصری یوه بله بوللې را واستوله، چې زما خبرې یې لا باورې کړي. د دغه بوللې دوه بیته دا دي: [۲]

۱ـ

اندرین اندیشه بودم کز کنار شهر بست
بانگ اب هیرمند آمد بگوشم ناگهان
منظر عالی شهٔ بنمود از بالای دژ
کاخ سلطان پدیدار آمد از دشت لکان

۲ـ

بفرقصر تو شد خوب همچو عقد به در
هوای بست ولب هیرمند ودشت لکان ←

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه:

«ستا د مانۍ د شان او شوکت د لوړتیا لپاره په دروازه وترړل شوه دبست هوا او د هیرمند د سیند غاړه او د لکان دښته. کـه نعمان ستاښکلی انګړ لیدلی وای، نو د ډېرو لویو انګړونو دروازې به یې پرایښې وای.»

په دې ډول د غزنویانو د واکمنۍ مشهورې مانۍ د بست د کندرو تر څنګ په لښکر ګاه کې ومونډل شوې. دفرانسې لرغونپوه پلاوی غړیو دا الواك (نظر) باوري کړ او ویې مانه چې تفصیل یې په لښکرګاه کتاب کې راغلی دی.

(دا کتاب د افغانستان دتاریخ ټولنې له خوا پر ۱۳۳۲ ل کال خپور شوی دی)

البته په لښکرګاه کې لومړی مالرلید وړاندې کړ او بهرنیو لرغونپلایو ومانه او په غزني کې لومړی پر سردار غونډی کار پیل شو او وروسته د "شابهار دښتې" په تاکنه کې د پوځي رسم ګذشت د ډګر په مونډنه بریالی شو، چې څېړنه به یې راشي دا "شابهار" له آره په بنسټیزه توګه بودایي مزدك و.

په دې اړه ما "د شابهار په دښته کې دغزنویانو د پوځي لښکرو د رسم ګذشت ډګر" په نامه پر ۱۳۳۸ ل کال په ژوندون مجله کې یو لیکنه خپره کړه. او همدارنګه مې یو شمیر ټوري لیکنې پر همدغه کال کابل رادیو ته واستولې، چې اوس د "افغانستان دتاریخ په رڼاکې "کتاب په ډول تر چاپ لاندې دي، په هغو کې هم په دې اړه څېړنه شوې ده.

مورخ ټولو "شابهار" د غزنوی لښکرو د رسم ګذشت د ډګر په توګه اوریدلی. د استاد ابوالفضل بیهقي او د غزنوی دربار دنورو شاعرانو امیر فرخی او امیر عنصري له یادښتونو هم داڅرګندیږي، چې "شابهار دښته" دغزني ښارتر څنګ وه او دا پراخه اوغځېدلې دښته د غزنویانو په دو ـوه

→ اگربدیدی نعمان سرای فرخ تو
رهٔ شدید و خورنق نکوفتی نعمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلن پېر کې د پوځي تمرينونو پرېکړه سربېره دخوښۍ، اخترونو، او مذهبي ورځو، د اخترونو د لمانځه د سدې دجشن[1] دلمانځنې شپو، ډګر هم و.

په ادبي نړۍ کې دا ډول خبرې تولو اوريدلي، خو په څرګنده توګه دا نه وه معلومه چې" شابهار دښته" (دغزنوی لښکرو د پوځي تمرينونو منځې)چېرته وه؟

لکه چې پر ۱۳۳۸ کال چې مې ويلی او دا دی د دويم ځل لپاره يې هم وايم: شابهار يوه پراخه او غځېدلې دښته ده، چې د غزني د بالاحصار سهيل ختيز او دروښې کلي سهيل رانغاړي، ختيزې برخې ته يې کوچنۍ غونډۍ او تر شايې اسمانځك غرونه را چاپېر دي د کوچي قبيلو لاره ده'سردار يا نغاره غونډۍ چې ولسي خلك يې بت خونه بولي، نژدې د دغه دښتې په منځ کې پرته ده.

سردار غونډۍ د درې کيلومترۍ په برېد د سلطان محمو د زيارت سهيل لويدېځ ته د دښتې پر سر پرته ده.دا داسې غونډۍ ده چې له ښلابښلو ګډووډو تيرېدو چې "شيت" ډبرې هم په کې دي، جوړه ده: پرمخ يې کلکه خټه اواره ده، چې د مزدك او ستوپو له ورانيو رامنځته شوې ده.

ځايي خلك وايي چې دا غونډۍ له هغه مهاله په سردارغونډۍ ونومول شوه، چې اعليحضرت امير حبيب الله خان غزني ته راغلي و او پر دغه غونډۍ يې يوه خيمه او شاهي تجير ودرولی و.

دا چې "نغاره"غونډۍ ولې ورته وايي، لامل يې دادی چې دځايي خلکو په وينا سلطان محمود غزنوي او دغزني نورو واکمنو به چې هر سهار

---

[1] "سده" له "صد" ويې جوړ شوی، چې "ه" يې اوستربل دی، سلکلن پېر (دورې) ته وايي، پېرۍ هم بلل کېږي، سلو ورځو ته هم وايي، همدارنګه د هغه جشن نوم هم دی، چې لرغونيو اريايانو به د وري مياشتې پر لسمه جوړاوه، چې پر لومړۍ شپه به په کې اور پورته کېده او د اور ترځنګ به د خوښۍ اتڼونه جوړ وو، ځرنګه چې "۵۰" شپې او "۵۰"ورځې و، ځکه يې نو "سده" باله داسې هم وايي چې له ژمي د "۱۰۰" ورځو تر تېرېدو وروسته دا جشن جوړېده، ځکه "سده" بلل کېږي.

ژبارن"

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپلو لښکر و تمرينات دلته کتل، نو لويه شاهي خيمه(تجير) به دلته ودرول کيده او هر وخت به چې غزنوي لښکرو له خپلو پيلانو سره هندوستان ياداوه او هلته به د غزا په نيت روانيدل، لومړنی نغاره به همدلته وهل کيده. او تر دې وروسته به بيا غزنوی بريالي لښکر تګ ته چمتو و، بيا به کاله پر کاله نغاره وهل کيده او په دې ډول به غزنوي لښکر د هندوستان تر مرکزه رسيده.

د ولسي خلکو په اند د دغه غونډې درېيم نوم بوتخانه (بوت خونه)دی، چې د لاسته راغليو پايلو اوزيار په اړه دانوم ډېرغوره دی- دا نوم دا څرګندوي، چې د ولسي خلکو ذهنونه تل رينبستني وي.

(مانا دا چې دلته په رينبستيني توګه بوتان موجود وو.)(ژباړن)

د دغه بوت خونې څلورم نوم، چې د دغه ځای آر(اصل) نوم دی، په اتکلی ډول تر اسلام وړاندې د کوشاني واکمن"شاويهار" له خوا د دغه غونډې له بنسټ سره يو ځای ايښوول شوی و.

د دغه ويي(کلمې) لومړنی توری "شاه"دی چې د دويمې زيږدې پېړۍ له دويمې نيمايي راهيسې د بغلان د کنبشکا له ډبرليکه تر نن ورځې په تاکلې او ټينګه مانا زمونږ په ټولو ژبو کې منل شوی. او دويم توری "ويهار" يا "ويهاره" د بودايی ادب په سانسکرېټ او پراکرېټ لهجو کې د (بودايي مزدك) په مانا کارول شوی، چې د دري ژبې په ادبياتو کې د (بهار) په ډول راغلی دی.

د زرو کلو په ترڅ کې په افغانستان کې د بودايي ګروهې دسراسري دود او د چيني ګرځندويانو په غوږو خبرو دغلته په سلګونو څه، چې په زرګونو بودايي مزدکونه په ببلابېلو سيمو لکه هډه، نجراو، کابل، باګرام، غزني، غوربند، بااميان، سمنګان، بلخ، کندوز، بغلان، فرخار او نورو کې ودان وو. چې په څينو عربي او فارسي اخځونو کې دغه يا دښتونو هم اغېز ښندلی، لکه د بلخ د(نوبهار)چې په ناسمه بڼه اورتون (اتشکده) ګڼل کيده په داسې حال کې چې دا نامتو بودايي مزدك و.

د سانسکرېټ او پراکرېټ په ادبياتو کې د دغه مزدك ارنوم (نو- اويهاره) يا (نو اويهارا) و چې داهم يو ګډ (ترکيبي) نوم دی، چې له (نوا)يانې(نوي) او (ويهاره)يانې(ويهار) نه جوړ شوی، چې د نوی مزدك مانا

دبودايي ادب په اخځونو کې له ارنګ پرته يو بل ويي هم لرو چې "سنګهارمه" دی او په (دير بودايي) (بودايي مزدك) ژبارل شوی. سنګهار چې په تولېز ډول مزدك او "دير بودايي" د راهبانو د استوګنو له خونو او ستو په يا ستوپو سره يوځای مزدك بلل کېده.

له ارنګ پرته چې واکمنو د مزدکونو او ستوپو په ودانېوکې لويه برخه لرله.

چيني ګرځندويانو په ډېرو ځايونو لکه: کوندوز،بلخ، بامیان، باګرام، هډه او غزني کې شاهي بودايي مزدکونه يا"شابهار" ياد کړی دی او د عربي متنونو او اسلامي اخځونو په لاسوند په لومړيو سپوږمیزو (هجری) کلونوکې "شابهار" د ځانګړې نومونې په توګه پرځای پاتې وو.

(۱۹)کاله له مخه مې د "باګرام" کتاب په ۸٦ مخ کې(دا کتاب دتاريخ تولنې د خپرونو په ۳ \ ۱٦ مه نومره خپور شوی دی) د چينی ګرځندوی هيوان ثانګ په وينا ليکلي چې:

د پلازمېنې"کاپيسا" يانی بګرام په شمال لويديځ کې يو مزدك و، چې د يوه لرغوني واکمن ودانې وه اوهغه ته يې "شاه مزدك" ويلې.

همدارنګه شل کاله مخکې دافغانستان د پخواني تاريخ د دويم توك په ۵۴۳-۵۵۴ مخونو کې(دا کتاب پر ۱۳۲۵ل کال د افغانستان د تاريخ تولنې له خوا خپور شوی دی) د يوې اوږدې څېړنې په ترڅ کې يادونه شوې، چې پر ۱۷٦ سپوږمیز(۳-۷۹۲ ز) کال د شابهار په نامه يو بودايي مزدك د ابراهيم د جبريل زوی په لاس د يحی د زوی فضل په امر، چې د عباسي واکمن هارون الرشيد له خواد خراسان والی تاکل شوی و ـوران شوی و.

دا وران شوی شابهار بېل شابهار دی، چې بايد د باګرام يا کاپيسي شابهار وګڼل شي، نه دا د غزني شابهار، چې د هغې ځای د ګلبهار د غرونو په بېخ د غوربند درې په خواوشاه او يا که په غوڅه تو ګه ووايو دچاريکار تر څنګ په توپ دره کې و.

د دغه شابهار ځای بنوونه په دې وروستی ځای کې غوره دد. د دغه مزدك ستوپې په ټول افغانستان کې تر اوسه يوازينی هغه دي، چې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنو لوړې دي، مانا دا چې د چاریکار تر څنګ د توپ درې د وران شوي مزدك له ستوپو نورې لوړې په ټول افغانستان کې نه شته.

سربیره پر دې د دغه مزدك په شا وخواکې کوشاني سیکې هم ډېرې موندل کېږي. لکه چې د باګرام په کتاب کې څېړل شوی دا مزدك په باګرام کې د چینی ګرځندوی هیوان څانګ د اوریدلې کیسې پر بنسټ په ډېر اټکل د(کنېشکا) کوشانی واکمن ودانی وه او د شابهار د نومونې لامل په دغه ځای کې تاریخي سمون رانښیي.

د غزني"شابهار" د غزني لوی او نامتو بودایي مزدك دی، لکه چې وځېړل شول د ایټالوی ختیځ پوه پروفیسرتوچي تر لارښوونې لاندې د ایټالې دغه لرغونپوه پلاوی له۱۳۳۸ کال راهیسې د سردار غونډۍ په کنډرو کې زیار باسي او کیندنې کوي، دوه کاله دا کار ونه شو او دادی دا دوه اوونۍ کېږي، چې اوس بیا د لرغون پېژندنې چارې پیل شویدي.

د سردار غونډۍ پر سر بودایي مزدك" شابهار" په درېو پوړیو کې د سړي پاملرنه را اړوي:

د تېرو دغه غونډۍ له سهیل نه شمال ته یا که په خیرلي توګه یې ووایو له سهیل ختیځ نه شمال لویدیځ ته غځېدلې ده.

لکه چې پورته مو نغوته ورته وکړه له درې ګونو پوړیو، لومړۍ او دویمه هغه یې د بودایي راهبانو د پرو او حجرو نېولې او درېیمه پوړۍ چې دغونډۍ لوړه برخه ده، "شاویهاره" مزدك پرې ودان شوی. د لومړنیو دوو کلنو د پلټنو په پایله کې د مزدك د بوالو اوږاخ غولی دلویې منځنۍ ستوپې له څو نورو وړوستوپو او پایځورې سره یو ځای ومونډل شوې، چې ټولې ځاې پرځای شته.

بنسټیزه(اساسي) پوړۍ له لویدیځ لوري نه د منځنۍ ستوپې پرلوري او له هغه ځایه بیانورو ستوپو ته غځیدلې وه. منځنۍ ستوپې او په ختیزلوري کې نورې وړې ستوپې په یوه ډول دسړي پاملرنه خانته راړوي.

ذ وډانۍ د جوړښت ډول د لویو کوشانیانو د پېر خانګړی کلاسیك ډول سړي ته وړاندې کوي، د دېوالو په دننه مخونو کې د تېرو لویې ټوټې د نازکو نریو تېرو د ټوپوپه منځ کې نیول شوی- دا ډول هم کلکې شوي او هم ښکلا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستنې چې د دېوال په پرتله لاکلکې دي، ټولې له نرېو تورېل شويو تېرېو نه جوړې شوي اويايې د ديوالو پر مخ د پلستر او ان د سړې رنګونې ننبې هم ښکاري. دا رنګونه ډېر ژوره ده، چې په ځينو ځايونو کې يې اغېز له پلستر نه هم تېر شوی او د دېوالونو په تېرېو کې هم ځای پر ځای ښکاري.

د مزدك په بهرنيو ارخونو کې" تنديسونه" يانې بودايي لوی بتان، چې له ۱۰-۱۲ مترو پورې يې لوړ والی لارۀ، لګېدلي وو، کېدای شي لږ ترلږه له دغو پژيو(مجسمو) نه يې يوه پر شمال ختيز خوا د خاورې پر مخ پاتې وه، چې د سپرنو تر پايه په سملاسي توګه په اخېر پوښل شوې وه.

شابهار مزدك پر يوې لوي غونډۍ له لوړو ستوپو او پرتمينو بودايي پژيو سره د بهار دښتې په منځ کې ځانګړی برم وپرتم لارۀ.

پرتمينه ګومبزه، ستوپه او د پژيو پر مخونو طلايي رنګ يې د غزني ښار له ليرولیرو ځايو هم ښکارېده.

پر لومړي او دويم ځل سپرنو له ختو جوړې ورې پژۍاو د ونو پر پوټکيو ليکل شوې توتې تر لاسه شوې، څومره چې زه خبر يم د وروستيو څو ورځو د هڅو په ترڅ کې څو نورې ليکل شوې توتې هم تر لاسه شوې، دا ليکنې په براهمي ليکدود دي، چې پر دربيمې او څلورمې زيږدې پېړۍ اړه مومي او په منځنۍ آسيا کې له خپلو سيالو ليکنو سره ښېلا بيل نېژدېتوب لري.

لکه چې لوړ ياد شول، د مزدك په ختيزه خوا کې څو کوچنۍ ستوپې ودانې شوې وې، چې تر اوسه يې د ويجاړ تيا ننبې ښې نه ښکاري، داستوپې څلور واړو خواو ته پورۍ لري، دا پورۍ پريوې بودايي"اسطورې" اړه لري چې په لنډه توګه دلته ليکل کېږي:

په بودايي اسطورو(لرغونيو کيسو) کې داسې راغلي و چې:

هغه مهال چې بودا د خپلې مور د کتنې لپاره له"جوهوا" نه تېرېده د بنارس تر څنګ په (سالکاشا) کې رابنکته شو. د غزني بودايي راهبانو دا بودايي اسطورې داسې ګڼلې وې، چې بودا لکه چې په کيسه کې راغلي د خپلې مور تر ليدو وروسته دغزني له"جوهوا" نه په شابهار مزدك کې کوز شوی و.

د ستوپو دپوړيو ڈټ رې دارانبوود، چې بودا له تحيلي اسطورو سره سم د ستوپې د يادې شوې پورې له لوړونه د مزدك غولي ته راكوز شوی و.

خو د دغه خيالي كيسې منل هسې يو خيال دی،آره موخه يې دا وه چې راهبان خلكو ته د دغه مزدك د لا سپېڅلتيا په بنوولو سره ډېرې پيسې تر لاسه كړي.

❁❁❁

لكه چې پورته يادې شوه د سلګونو او زرګونو مزدكونو په منځ كې ويهاره او سنګهارمه، چې د افغانستان په نيمه ختيزو بېلابېلو سيموكې(د- بلخ و كندهار پرليكه) موجود وو. له دغه ډلې ځينې يې"دشاويهاره" يا "شاويهار" په نامه يادېدل. ځينې يې د "بهارها" او "شابهارها"په نامه د هند د موری واكمن"آشوكا" نښې(يادګارونه) وو. او هم ځينې يې د كوشاني واكمنو كنېشكا او هوويشكا او نورو په امر جوړ شوي وو.

د بګرام شمال لويديځ ته"شابهار" مو- لكه چې چيني ګرځندوی هيوان څانګ پر ٦٣٢ زيږدی كال په بګرام كې د بودايي كيسو په ترڅ كې اوريدلی- دكوشاني واكمن"كېنشكا" وګڼه.

د غزني شابهار هم ارو مرو د كوشاني پېر ودانيز يادګار دی، چې د زيږدې پېر پر لومړيو دوه نيمو پېړيو ودان و.

د غزني د شابهار مزدك د جوړوونكې واكمن د پېژندنې په اړه تر اوسه كوم باوري لاسوند نه لرو، خو څرنګه چې د وردګو دخوات په لوی مزدك كې د(هوويشكا)په نامه يو ډبرليك لرو، اټكلوم او په ډېر غوره اټكل دا ويلای شم، چې د غزني شابهار به هم د كوشاني پېر د همدغه لوی واكمن په لاسوجوړ شوی وي. لوی واكمن مې ځكه ورته ووېلې چې هوويشكا د كنېشكاد ځای ناستو په منځ كې تر ټولو ډېر پېژندوی دی او د ودانولوډېر مينه وال و. ده د هند د ډېلي سهيل خواته په ماتورا كې هم د يو لوی مزدك بنسټ ايښی و. څرنګه چې د وردګو خوات له غزني نه دومره ډېر لرې نه دی.ډېراټكل همداسې كېږي چې د غزني شابهار به د همده په امر اوغوښتنه جوړ شوی وي. او له همدې امله د"شاويهار" يانې"شاهي بوتخونه" يا شابهار په نامه پېژندل شوی دی.

په دې څو وروستيو ورځوکې مې د فرانسوي لرغونپوه پلاوي د مشر ښاغلی"موسیوبرنارد" له خولې هم واوربدل چې په دې وروستيو کې د فرانسې د ځمکپوهنې یو تن پوهاند د غزني سهیل لویدیځ ته ۱۵۰ کیلو- مترہ لیرې د ناور په دښته کې په هېښنده ډول(۴۲۰۰) مترہ یوه لوړه تیږه موندلې چې په منځپانګه کې یې په کوشاني لیکدودیانې یونانی خروشتی،دوه درې ځایه لیکنې شوي دی.

دا ځمکپوه(آندره بودتیر) نومیږي، چې له درې کالو راهیسې په افغانستان کې پر څېړنه بوخت دی. نو موږی د دغه لویې تیږې له موندلو وروسته ما(کهزاد)ته راغی او د دغه ډبرلیك عکسونه یې را وښوول. د دغه عکس یوه کاپي وروسته په پاریس کې نامتو لرغونپوه او ژبپوه د"کولژ- دوفرانس" استاد پروفیسر"بن و نیست"ته واستول شوه، چې تر څېړنې لاندې ده.

زما ډبر اټکل دا دی، چې دا ډبرلیك هم په"هوویشکا"اړه لري دا اټکل زمادا خبره لاباوری کوي، چې شاهي بودایي مزدك هم د همدغه لوی کوشاني پاچا- چې د دویمې زېږدې پېړۍ په پای کې ژوندی واکمن و- ننبسه ده.

د دغه شابهار ویجاړتیا لکه د کاپیسا د شابهار په څېر هم چې مخکې وویل شول د لیږدې(هجری)څلورمې پېړۍ د پېنځمې لسیزې په واکمن هارون الرشید او د یحی پر زوی فضل او د جبریل پر زوی ابراهیم، اړه لري. په دې توګه ویلای شو، چې د غزني شابهار د دویمې زېږدې پېړۍ له وروستیو د اتمې زېږدې پېړۍ تر پایه لږ تر لږه اووه پېړۍ په بشپړ ډول جوړ او پېژندوی و.

هیون څانګ د غزني سیمه د(ستو، کو، چه) یا(تسو، کو، ته) په نامه یاده کړې او جوړښت یې د یوه ایالت په توګه(۷۰۰۰) لي اټکل کړی، چې هر چیني لي نژدې نیم کیلو متر کېږي چې په دې ډول د غزني ولایت سیمه(۳۵۰۰) مربع کیلومتره اټکلېږي.

چیني ګرځندوی په دغه ولایت کې چې دلته یې باید"زاول" وبولو، دوه ښاره یادوی، یو د (هوسینا) او بل د (هوسالا) په نامه. دا دواړه پلازمېنې ګڼې چې د هر یو لوی والی(۳۰)لي اټکلوي. نوموړي سګهارمونه

یا بودایي مزدکونه څو سوه اتکلوي او د بودایي راهبانو شمېر د "۱۰۰۰" په شاوخوا کې ښیي. طبعآ دومره شمېر مزدکونه او دومره راهبان د غزني یازابل ولایت په تولوشاوخواسیمه کې ویشل شوي وو.

د ده په ګروهه د ابوت لمانځونکي د خلاصون د لویې لارې "مهایانه" ملاتړی وو.

نومورې چیني ګرځندوی څرګندوي، چې د دغه سیمې واکمن اوږده لرې لري،چې تولویې واکمني کړې او د دغه ځای اوسنی واکمن ډېر دیندار دی، چې له مذهبي چارو سره ډېره مینه لري. په دغه سیمه کې د آشوکا له لوري(۱۰)ستوپې جوړې شوي- لمرلمانځونکي یا د(زون)=(سون) ملاتړی هم څو مزدکونه لري.

دلته د چیني ګرځندوي(هیوان څانګ) له ببلابېلو یادښتونو سره کارنه لرو، څرنګه چې دلیکنې سرلیک شابهار یانی په غزني کې بودایي شاهي مزدك دی، غواړم چې د چیني ګرځندوی د یادښتونو په لاسوند تابه (استناد) ووایم چې د هندوکوش په دغه سهیلي سیمه کې بودایي ګروهه له هدې تر کابل، کاپیسا، غزني او ان تر کندهاره د موریاواکمن(آشوکا) پر مهال خپره شوې وه.

(د همدغه واکمن پر مهال او د همده په امر بودایي مبلغان افغانستان ته راغلل او د ده څو ډبریز فرمانونه په درونتیه او کندهار کې لاسته راغلې دی.) او د ده په امر ستوپې هم د "زاول" په ولایت کې ودانې شوې وې.

د دوو ښارونو یا پلازمېنو تاکنه چې نومورې چیني ګرځندوی په زاول ولایت کې یادکړي،خبرنه اوڅېړنه غواړي.لویدیځ پوهانو (هوسینا) ښار غزني ګڼلی، خو لیرې نه بریښي چې دا شوکاله(۱۰) ستوپو لرې ترلرې یوه په غزني کې هم وګڼو. څرنګه چې هیوان څانګ په زاول کې خپل هممهالی پاچا د واکمنو له اوږدې لرې یو پاتې تن بولي، نو دا تکل له مخې د(شابهار) جوړونه د دوی په هر یوه پورې اړه پیدا کولای شي. څرنګه چې د کوشاني واکمنو له یو تن"هوویشکا" یو ډبرلیك د وردګو په خوات کې موندل شوی او د وردګ سیمه له غزني دومره لیرې هم نه ده، نو د ډېر اتکل له مخې د غزني دا شابهار هم د ده اړوند ګڼلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څکه څومره لاسوندونه چې له څېړنو تر لاسه شوي، د دويمې زېږدې پېړۍ له وروستيو اود درېيمې زېږدې پېړۍ تر لومړيو مخکې نه وي باور لرم چې په راتلونکيو لاسته راوړونو کې به زما دا ټکل لانبه څرګند شي.

دلته چې څومره څېړنې وشوې دايې راوښوده، چې د غزني شاهي بودايي مزدك "شاويهاره" يا "شابهار" پر همدغه غونډۍ جوړ شوی و.او"شابهاره" له آره د همدغه بودايي شاهي مزدك نوم و. او دا هم له اټکل نه لېرې نه ده چې پرتر اسلام وړاندې پېر د مزدك تر شاوخوا لويه دښته پر همدغه" شاه بهار" نامه نومول شوي وي. په اسلامي-په څانګړې توګه دغزنويانو-پر پېر د بودايي مزدك موخه او مانا له ياده ووته او دا دښته د شابهار په نامه د لښکرو د پوځي تمرينونو، رسم ګذشت، د خوښۍ د ډګراو د اخترونو د ورځو د مراسمو د لمانځلو ډګر شو.

کټ مټ همداډول کار په بغلان کې هم شوی. بغلان يا"بغلانګ" يا"بغه لانګو" چې له اره يې د"اورتون" (اتشکدې) مانا لرله د کوشاني مزدك او اورتون څانګړی نوم و. چې جوړ وونکی يې پخپله کوشاني امپراتور او واکمن"کنېشکا" دی، "هوويشکا" هماغلته بياجوړونه او ترميم کړی دی او ډبرليك يې ودرولی، چې د شابهار په څېر د تېږو د غونډۍ له لوړونه د بغلان پر ټوله هواره ځمکه واکمن و. په اسلامی پېرکې اورتون مزدك او د ويجاړيو مانا او موخه له منځه تللې، خو نوم يې تر اوسه يوه لويې سراسري هواري ځمکې ته ويل کېږي، چې بغلان دی.

مخکې مو وويل چې ولسي خلك سردار غونډۍ چې پر سر يې "شابهار" مزدك موندل شوی، د نغاره خانې يانغاره غونډۍ په نامه هم يادوی. د دغه نامه فوکلوري نومونه مو هم وڅېړله. عام خلك ورته غزني وايي چې سلطان محمود غزنوي همدغلته په يوه لويه خيمه کې پر همدغه غونډۍ پر تخت ګېناسته او د هند پر لوريې د لښکرو د يانه (حرکت) نندارە کوله او وروسته ورسره پخپله هم روانېده. نومورې څو ځل هند ته تللی او بودتونونه يې وران کړي، خو پخپله له دې نه و خبر، چې په کوم ځای کې چې د ده سلطنتي دربار دی او دی پر پلازکيني، د همده د پلاز تر پښو لاندې يو لوي شاهي مزدك چې له بوتانو بشپړ دك دی- نېغ دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شابهار په دښته کې د غزنوي لښکرو د رسم ګذشت ډګر

د افغانستان د اسلامي پېرونو په تاریخ کې غزني او غزنویان یوه لویه او پرتمینه برخه ده.

د دغه ښار او واکمنۍ د کورنۍ پېژندنه او ارزښت د هنر، کلتور، ادب، سیاست او د هیواد په چارو کې د هغوی پوهه د افغانستان له بریدونو او ښتې او ګاونډیو سیمو ته تر لیرې خپره وه.

غزنویانو په خپله دوه سوه کلنه واکمنۍ کې، په خپل هېواد کې پرتمینې او نامتو ودانۍ جوړې کړې، چې د هر یوې پېژندنه ځانګړې څېړنه غواړي. د غزني ټولواکو واکمنو چې په پراختیا غوښتنه پېژندوی وو،کلك پوځ او لښکر درلود. چې پرله پسې روښانه بریالیتوبونه یې په ټولو خواوو کې د نامتو شاعرانو د شعر د بوللو ښکلا او ځلا وه.

لکه چې د غزنویي دربار د تاریخي لیکنو له منځپانګو، پرله پسې څېړنو او د شاعرانو له وینا دا څرګندېږي، چې د غزني ښار په چاپیریال کې یو لوی ډګر، وچې دپوځي لښکرو نندارې یا رسم ګذشت او تمرینونو او د لیکو تېرېدنه وخت پر وخت دلته تر سره کېدل، چې دغه ځای ته یې"د شابهار دښته" ویله.

شابهار دښته یوازې د رسم ګذشت او د عسکرو د تېرېدو لپاره نه وه، بلکې زیات مهال د جشنونو، اخترونو او لیرې ځایونو ته د واکمن د تګ پر مهال د غوڅو او د خوښیو د نورو ورځو لپاره وه، چې د ښار

استوګن وګړي به همدلته راغونډ ېدل.

د غزنوي دربار شاعران او تاريخ ليکونکي لکه استاد ابوالفضل بيهقي، امير فرخی، امير عنصری او نور چې په سفر او حضر کې به له پاچا سره يو ځای وو، څوځو ځله د دغه ځای يادونه کړې ده. د دوی له لېکنو دا څرګندېږي چې شابهار دښته د بنار ودانيو تر څنګ پرته وه، چې يو پراخه ډګرو او د غزنويانو د دوه سوه کلنې واکمنۍ ټولې مېلې غونډې، د اخترونو ورځې، ځينې مهال د اخترونو لمونځونه اورويشتنه اودسدې دجشنونو تاکلې شپې هم دلته تر سره کېدې.

د"دښت" له ويې دا څرګندېږي، چې دا ډګر په خپلې پنځيزې جولې(طبعي شکل) وحشي ګلونو او وښو پوښلی و. او د کال په ډېرو ورځو کې به شين و.

شابهار د غزنوی بريالي پوځي لښکرو د تمرينونو ډګر و، له همدې امله په تاريخي متونونو(منځپانګو) کې د(عرصه ګاه) په نامه هم يادشوی. او د لښکرو د تګ او بلوا سر چينه همدا پراخه دښته وه.

فرخي په خپلو ښکلېو بوللو کې، چې د محمود په ستا ينه کې ويل شوي د شابهار د ډګر د چتر، بيرغ او خدمتګارانو په اړه خبرې کوي داسې په ځېرنه خبرې کوي لکه قلم په لاس انځورګر.

سلطان محمود غزنوي ته د پوځ، پيلانو او پوځي تولګيو حال داسې انځور وي.

ژباړه:

له ما سره په شه بهارکې يوه غرمه داسې سپوږمۍ مل وه، چې د څوارلسمې سپوږمۍ ورسره حسد درلود.

وې ويل چې دومره لويه او پراخه دښته د څه لپاره ده؟

ومې ويل دا ديوه داسې پاچا د راتولېدو ځای دی چې بې شماره لښکرې لري. دې ويل چې د دې خپلواك پاچا نوم څه دی؟ ورته مې وويل چې يمين دوله محمود دين پناه. وې ويل چې د رسول د شريعت پناه ده او د دين تکيه ده، ورته مې وويل هو او دهغه دنده د الله(ج) لمانځنه ده.

وې ويل چې اوس چېرې دی، راوې بنيه؟ ورته مې وويل چې دهغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی لښکر تر بیرغ لاندې دي. وې ویل چې هغه د لښکر په لومړی کتار چې ولاړ دی هغه دی؟ ورته مې وویل، چې د لورو لومړنیو کسانو ځای په لومړي کتار کې وي، وې ویل چې له هیبت څخه وپرېږم، ورته مې وویل، چې دهغه له هیبت څخه، د غره په شان زړه د وښو(بوسو) په شان کېږي.

وې ویل چې هغه یوزر و اووه سوه غرونه څه شی دی؟ ورته مې وویل چې یوزر اووه سوه د پاچا پیلان دي. وې ویل چې دا یې ټول د هندوانو د لښکر له لومړي کتار څخه تر لاسه کړي؟ ومې ویل چې هو او په مېرانه یې ساتلي دي. وې ویل، هغه زغرې، غښتلي اندامونه او کمندونه وګوره. ماویل هو دا هېواد پال او تکړه ځوانان دي. وې ویل چې سر او صورت یې څنګه بنکلی بنکارېږي!؟

ومې ویل لکه سروې چې کمرېند ترلی او سپوږمۍ خولۍ اغوستي وي.

وې ویل چې د پاچا لښکر ځای همدا دښته ده؟ ومې ویل چې هو او بل داسې لښکر ځای نه شته. وې ویل چې داسې بل پاچا په نړۍ کې شته. ومې ویل چې له ماڅخه پوښتنه مه کوه ورشه شاهنامه وګوره. وې ویل چې شاهنامه ټوله دروغ ده. ومې ویل چې ته ربښتیا وګنه او دروغ له منځه یوسه. وې ویل چې دا پاچا له نورو پاچاهانو څخه څه شی اخلي؟

ومې ویل بیرغ و لښکر و ګنج و تاج او ځای. وې ویل چې ولې یې دروم خواته نه بیایي، ومې ویل چې اوس وخت رارسېدلی دی، بنایي بویې ځي.

وې ویل چې دهغوی له لاسه به د روم بنارونه څه ډول شي، ومې ویل لکه د غره په سر کې چې خاګاني جوړې شي.(۱)

۱

با من بشه بهار بهم بود چاشتگاه
ماه من آنکه رشك برو زد دو هفته ماه
گفت این فراخ پهنا دشت کشاده چیست؟
گفتم که عرصه گاه شهٔ بی عدد سپاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه توته شعر کې چې د يوه ډيالوګ په څېر ويل شوی مقتدر شاعر د غزني له پرتمينو ورځو، يوه هغه په داسې حال کې يادوي، چې ابوالقاسم يمين الدو له محمود پخپله د شابهار دښتې ته راغلی او په هغه ډګر کې چې د فرخي په وينايې بيلګه نه موندل کېده، تر چتر او بيرغ لاندې ناست و.

گفتا چه خوانم این شهٔ آزاده رابنام
گفتم یمین دولت محمود دین پناه
گفتا پناه شرع رسولست و پشت دین
گفتم بلی وپیشه او طاعت اله
گفتا کنون کجاست مراده نشان ازو
گفتم که زیر سایهٔ آن رایت سیاه
گفت آنکه پیش عرصه گهش ایستاده اوست؟
گفتم به پیشگاه بود جای پیشگاه
گفتاز هیبتش بهر اسد همی دلم
گفتم ز هیبتش دل چون که شود چوگاه
گفت آن هزارو هفصدو اندکوه چیست؟
گفتم هزارو هفصدو اند پیل شاه
گفت آنهمه زپیشرو هندوان ستد
گفتم بلی و داشت بمردانگی نگاه
گفت آن زره وران زبر هر یکی کمند
گفتم بتان مملکت آرای رزمخواه
گفتا که سر و خانمشان یامهٔ تمام
گفتم که سرو باکمرو مه با کلاه
گفتا که عرصه گاه شه این دشت خرم است
گفتم بلی ونسیت چنین عرصه گاه
گفتا چنون گربجهان هیچ شه بود
گفتم زمن مپرس به شهنامه کن نگاه
گفتا که شهنامه دروغ است سربسر
گفتم تو راست گیرو دروغ از میان بگاه
گفتا ملك همی چه ستاند زخسروان؟
گفتم رایت وسپه وگنج وتاج و گاه
گفتا چرا همی نبرد شان بسوی روم
گفتم کنون بر دکه کنون، آمده است گاه
گفتا چگونه گردد ازیشان بلادروم
گفتم چنانکه کوه کمر دارد چاه، چاه

غزنوی واکمنو تور چتر لاره او داسکالو(موضوع) د فرخي له دغه بیته څرګندیږي:

ژباړه:

خواب راکړه که "توروالی" غوره نه وی. د ځمکې د واکمن چتر به هم تور نه و.

له دغو نغوتو دا څرګندیږي، چې د غزنوی لښکرو د جنګ بیرغ تور و(۱). لکه چې د پورتنی بوللې په یوه بیت کې مو ولیدل، چې پاچا پر یادې شوې ورځ د تور بیرغ تر سیوري لاندی ناست و او د ده پروړاندې په بل ارخ کې په شابهار دښته کې(۱۷) سوه پیلان او څونور سلطنتی پیلان چې هر یویې د غره په څېر و، په لیکو کې ولاړ وو. فرخي د محمود رسی لرونکیو او لوړ تنو څښتنو عسکرو د تنو نندارە په لوړوالي کې له "سبرونو" او په بنکلا کې له بوت او سپوږمی سره برابره ګڼلې ده.

د لښکرګاه د دربار له تالار نه د محمود سلطنتي ګارډ د عسکرو د انځورونو موندنه، د محمودي لښکریانو د کالیو او سلا بنکلا رابنیي. دغه عسکرو په تولیز ډول وربښمین او د اوښ د رنګ په څېر کالي اغوستل او ګروزنه یې زرین او سمیني رنګ درلود. ځکه نو فرخي د سلطان محمود غزنوي د لښکرو په ستاینه کې مبالغه نه ده کړې. محمود غزنوي دوه زرو شاوخوا جنګي پیلان درلودل، دلته شاعر څه د پاسه ۱۷ سوه یاد کړي، خو په بل ځای کې بیادا شمېر(۲۰۰۰) ته داسې رسوي:

ژباړه:

ای پاچا! پاڅېږه چې د هرکال په څېر عرض ته راغلي دي، ستا مانې له شااو ستا له بڼ څخه دوه زره پیلان دي.

د همدغه پوځي شمېر له مخې په څرګنده توګه ویلای شو، چې د شابهار ډګر چې هلته به د رسم ګذشت په ورځو کې(۱۷۰۰) پیلان و عسکر راغوندېدل، یو ډېر لوی او پرتمین ډګر و. چې د پیلانو او د غزنوی لښکرو

---

۱ جواب ده که اګر نیستی سیاهی نید
سیه نبودی چتر حذایکان زمین

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلابېلو قطعو په راغونډېدو به لا ځانګړې پرتمين کېده. ټوله دښته به په وسپنه او پولادو کې ډوبه وه او د بوق او سورني غږونو به د پيلانو له نڅا سره ټول غزني ښار لړزاوه.

تر هغې چې د ادبي او تاريخي سر چينو له منځپانګو څرګندېږي:

د شابهار ډګر د غزني د نامتو ځليو پر سهيل لويديځ لوري په هغه ځای کې و، چې نن ورځ يې هم په يوه څنډه کې عسکر ي تمرين کيږي.

طبعاً د دغه ډګر لمنې د غزنوي پر پرتمين پېر پراخه وې او هغه وړې غونډۍ چې مخامخ ورته پرتې دي، هم په کې را اټاله وې. ان چې نن ورځ هم د غزني خلك دا دعوه کوي چې هغه کوچنی غر(غونډۍ) چې ختيځ لوري ته ښکاري د رسم ګذشت په ورځو کې د سلطان محمود غزنوي بيرغ او چتر همدلته لګول کېده او دا الواك هم بې باوره نه شي ګڼل کېدای، ځکه د عسکرو د ليدنې لپاره ښه وړلوړ ځای و.

❁❁❁

(c) ketabton.com: The Digital Library

"نغاره خانه" او شابهار ډګر

د ناصر د اولادې د واکمنۍ پېر د خپلې امپراتورۍ په ټولو ځایونو په ځانګړې توګه په پلازمېنه ښکلي غزني کې یادښتونه پرایښې، چې یو شمېر یې تاریخونو، یو شمېر ادبي سرچینو او یو شمېریې هم فوکلوري داستانونو مودې ته را رسولي دي.

غزنوي واکمن لکه څرنګه چې د دوی د پراخې امپراتورۍ له اداري سره وړو، له یو ځي اړخه بشپړ کلك واك درلود، چې په ختیځ او لویدیځ کې د دوی نېونې او پاڅونونه داخبره باور وي.

هغه چې د یوځي لښکرو په رښم ګذشت، د لیکو په جوړولو او د هند نیمې وچې ته د لښکر په تګ پورې اړه مومي، دوه ځایو نه دي، چې له ادبي یادښتونو او فوکلوري کیسو سره نژدې اړیکي لري. یوه "نغاره خانه" او بل "شابهار ډګر".

نغاره خانه د غزني د ننیوولسي خلکو په پېژندنه هغه غونډۍ ده، چې اوس یې په(سردار غونډۍ) خلك نښه پېژني. او همدا رنګه د خلکو په ذهنونو کې په بت خانه(بوتخونه) هم پېژندل کېږي.

سردار غونډۍ یا"بوت خونه" د درې کیلو متري په برید د سلطان محمود د زیارت سهیل لویدیځ لوري ته په پراخه دښته کې ده، چې پر دې وروستیو کلونو د لرغون پلټنې سپړنې د دغه ځای په منځ کې تر سره شوې او پټ رازونه یې راڅرګند شول. ولسي خلکو د"بوت خانې" په نامه د دغه ځای په یادولو کې زیاتی نه دی کړی، خو داچې ننېې یې په خاورو کې پټې وې ریښتینوالی یې څرګندنه و، چې د کیندونو په ترڅ کې راڅرګند شو او

د بوتخاني پايځور ومونډل شو، چې کېدای شي تر اسلام وړاندې د غزني د پرتمينتوب بيلګه نه وي ليدل شوې.

"نغاره خانه" د دغه غونډۍ بلنوم دی، چې د خلکو په ذهنونو کې ساتل شوی او وايي چې په محمودي پېر کې، چې د هند پر لورې د غزاګانو لړۍ هر کال روانه وه، سلطان چې له خپل پوځ سره د هندوستان پر لور يون پيل کا وه، سلطنتي نغاره به لومړی ځل له همدغه غونډۍ نه وهل کېده او په دې ډول به د سلطان محمود غزنوي لښکر د هند پرلوري خوځېده.

نغاره غونډۍ د جوړښت له پلوه د شابهار دښتې شمال لويديځ لوري ته پرته ده. شړه له دې چې د دغه غونډۍ زيات شمېر لرې او نژدې ودانۍ له منځه تللې او دغه ځای اوس د يوې دښتې جوړه خپله کړې، نغاره غونډۍ د پراخې دښتې په منځ کې ښکاري چې په ټولېز ډول ښايي دغه ټول ځای ته شابهار دښته ووايو.

خو که د محمود د واکمنۍ ودانۍ، باغونه اودهغې نور اړوند ځايونه په نظر کې نيسو، نو اړيو چې دشاه بهار پراخه دښته د نغاره غونډۍ سهيل ختيځ لوري ته وګڼو. دا ځايونه له آره د پراخې دښتې په لمنو کې شمال، سويل او ختيځ لوړتې د غرونو پر لوري غځېدلي دي او که د محمودي پېر د لښکرو د پيلانو،او سپرو پوځونو ځای په نظر کې نيسو، نو د شابهار د لويې او پراخې دښتې ډګر د هغوی ځای و.

يمين الد وله او امين المله ابوالقاسم محمود د غزنوی واکمنۍ لوی واکمن څوځل دشابهار همدغه ډګر په نامه ځمکه او همدغه غونډۍ چې نن ورځ ورته نغاره خانه وايي - تر خپل همدغه تور بېرغ لاندې لکه چې فرخی او د هغه ټورو هممهاليو شاعرانو يا دکړی، ناست و. سلطنتی لښکری يې کتلې او نندارە يې کوله.

د غزنی د پاچا زابلی محمود د لښکرو واك او ښکلا د سيستانی شاعر امير فرخی په شعر کې مخکې وځېرل شول.

موخه داده، چې سردار غونډۍ، نغاره غونډۍ او بوت خانه دا ټول هماغه له تېرو ډکې غونډۍ ته ويل کېږي، چې د روضې کلي(چې د سلطان محمود غزنوي زيارت په کې دی) سويل لويديځ ته درې کيلو مترە لرې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښتې په منځ کې پرته ده، چې هماغه (شابهار دښته) ده. او دا دښته د غزنوي لښکرو دراتولیدو ډګر و، چې ولسی خلك یې د بوتانو د درلودلو له امله بوت خانه هم بولي او دا نو مونه په او سنۍ سپړنو او څېړنو کې ریښتیني شوه، څرنګه چې"بهار" یا"ویهاره" بودایي مزدك ته ویل کېده، لیرې نه ده چې دا لویه بوت ځانه هماغه لوی شاهي بودایي مزدك و چې د"شاویهاره" په نامه یې نوم په"شاه بهار" کې پاتې دی.

دا مقاله پر ۱۳۳۸/۱۲۸ په کابل رادیو کې وویل شوه.

د دې برخې پای

PROPERTY OF
ACKU
8220

د باختر بودايي هنر

څرنګه چې د ګران هېواد افغانستان تاريخي نښوله څه مهال راهيسې د لرغونپوهانو او لويو تاريخپوهانو پاملرنه ځانته را اړولې، د افغانستان حکومت لرغونيو تاريخي نښو ته په پاملرنه لرغونپوهانو او مينه والوته د خبرني او پلټنې دروازې پرانيستې دي. لکه چې د فرانسې د لرغونپوهنې پلاوی تر اوسه د ډېرو غوره او څرګندو نښو په موندنه بريالی شويدی او د دغه ډول بريالیو پلټنو په ترڅ کې يې تر لاسه شوې نښې زمونږ د هيواد د ورګ تاريخ پرځنډو ډېره رڼاچوي.

پر ۱۳۱۵ لمريز کال د کوندوز په خانم‌اباد کې په ناڅاپي توګه د دغه ځای له تاريخي زېرمې ځايي کرګرو لرغوني نښې او پڑې وموندلې او په دې اړه دسيمه ايزو واکمنيوله خواافغانستان پلازمينې ته خبرورکړای شو.

په پايله کې يې د پوهنې وزارت له خوا د فرانسې لرغونپوه پلاوی اوښاغلی پوه موسيوهاکن د ياد شوی کال پرژمي د نښو او د هغو د ځای کتنې لپاره واستول شو. ښاغلی موسيوهاکن د نښو تر څېړلو وروسته- چې يوشمېر يې په کابل او مزار شريف موزيمونو کې دی- دخپلو څېړنو او کتنو پايله د يوه کتابګوتي په توګه "د باختر بودايي هنر او د ګريک وبوديک هنر سرچينه" تر سر ليک لاندې په فرانسوي ژبه وليکه. ښاغلي پوه احمدعلي خان کهزاد د پښتو ټولنې د ليکنې او ژباړې د څانګې مر ستيال چې د افغانستان د تاريخ په اړه يې دوه درې کتابونه ليکلی او ژباړلي دي. له دې سکالو (موضوع) سره ډېره مينه درلوده، دا کتاب يې هم له فرانسوي په دري ژبه وژباړه. پښتو ټولنه بريالی شوه، چې د دغه کتابګوتي د ارزښت له امله دا کتاب له فرانسوي ارمنځپانګې سره يو ځای، چې په دې چاپېريال کې په لومړی ځل دا کار تر سره کېږي، تاسې ته وړاندې کړي.

پښتو ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باختر بودايي هنر

او

دګريک و بوديک هنر

سرچينه!

کوندوز: جغرافيايي اوتاريخي لنډيز

کوندوز ښار چې له اداري پلوه لوړی درجه حکومت لری او د کتغن او بدخشان پر"نایب الحکومګی" اړه لري د کوندوز سيند ختيځ ته(٦) کيلو متره او د خان اباد لويديځ ته(٢٤) کيلو متره لرې پروت دی.

د ښکار درې له لارې چې د خان اباد پر لوري ګرځندويان ځي که کوندوز ګوري، نو چې لوړی علی اباد(١) ته ورسېږي سيده به(١٨) کيلومتره وړاندې شمال لوري کوندوز ته ورشي. خو که لوړی خان آباد ته لاړشي، پرته له دې چې بيا راوګرځي له بلې سيده لارې چې(٢٤) کيلو متره اوږده ده، کوندوز ته رسېدای شي.

په تېرو پېرونو کې هغه لوی ارزښت چې دغه تاريخی ځای تر لاسه کړی، هغه مهال څرګندېږي چې سړی د هندوکوش دوه يو ځای شويو لاروته ږرسي. دوه زره کاله وړاندې تجارتي لاره چې د هندوکش سويلي لوري ته(کاپيسا، کوه دامن، کوهستان) له لوري له شمال سره يوځای کيږي، هغه ده چې د کاپيسا له دښتې غوربند ته ننوتې او له سياه ګرده لږ پورته هغه دره چې اوس" کوشان" نومېږي، شمال لوري ته تللې. دا دواړه د اوسنی اشرف درې په شاوخوا کې له ښکار سرک سره يوځای کيږي. اوله هغه ځای يو برابر د کوندوز سيند له مورګوسره يو ځای کوندوز ته تللي دي. لکه چې اوس هم سره له دې د علي اباد له نومول شوي ځای يوه لاره د خان اباد پر لوري تللې، بله سيده لار د کوندوز پر لور هم لري.

---

١ علي اباد سرک پر سر ځای دی(شکاری- خان اباد) تر دې وروسته دوه لارې راځي يو خان اباد او بله سيده پر شمال لوري کوندوز ته تللې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هندوکوش د لړيو تر تېرېدو وروسته د افغانستان په شمال کې هغه لومړنی ځای چې سکندر په کې څه مهال پاتې شوی په"دراپاسکا" یاد شوی. او که د شورتز"Schwarz" المانی(۱) الواك چې"دراپاسکا" يې کوندوز بللی ومنو، د کوندوز په ارزښت کې اړنګ نه پاتې کېږي.

پر اوومه پېړۍ چيني ګرځندوی هيوان څانګ سره له دې چې بلخ ښار د" فو-هو-لو" په نامه واکمن ښار ګڼلی او(۱۰۰)مزدکو نه او(۳۰۰۰) بودايي روحانيون يې په کې ښوولي، کوندوز ښار يا د هغه په وينا "هويهHwoh=" د تخارستان اوبکتريان ترمنځ منځی و.

چيني ګرځندوی له"اکسوس=امورود" تر تېرېدو وروسته، د دې پر ځای چې د سمرقند د بلخ لويه کارنده تجارتی لاره خپله کړي. په کوندوز کې ترکي شاهزی تادیو شاد= Tarduchad ته سېده راغی. هغه د کوندوز پر ټولو شمالي برخو او د هندوکوش پر سهيل واکمني لرله.

په دې توګه کوندوز د هندوکوش په شمالي خواوو کې د بکتريان و تخارستان تر منځ دمه ځای و، چې لويه تجارتي لار ترې درې ځايه شوی وه يوه بلخ او نورو باختري ښارونو، بله د تخارستان ودان ځايونو او درېيمه سيده د اکسوس پر لور تللې وه.

ځرنګه چې چيني ګرځندوی د خپل شتوالی پر مهال په کوندوز کې(۱۰) بودايي مزدکونه او د دغه ګروهې څو سوه روحانيون او ملاتړي ليدلي نورې ځرګندونې يې هم په خپلو يادښتونو کې ليکلي دي. د دې لپاره چې د دغه ځای ځرنګوالی لوستونکيوته ښه روښانه شي د ده د يادښتونو کټ مټ ژباړه په لاندې کرښو کې ليکو:(۱)

"دغه ځای هم د"تو-هو-لو" (تخارستان) د ځمکې يوه برخه ده. اوږد والی يې"۳۰۰۰" لي(۲) او د منځي کچه يې لس لي ده.

---

۱ وګورئ"د لويديز پوه يادښتونه" د"بيل" پېکنه"دويم ټوک" ۲۸۸ مخ

۲ وګورئ:
(۱) د ختيځ پوه د يادښتونو لومړی ټوک ۲۸۷-۲۸۸ مخونه.
(۲) "لي" چيني اندازې واټن دی، چې ۵۷۶ متره کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځمکه يې هواره ده چې د پرله پسې کرنې په ترڅ کې په کې غلې داني ډبرې کېږي. ونې او واښه ډېر لري، ګلان او بېلابېلې مېوې په کې پريمانه دي اوبه،هوايې نرمه او په طبعه برابره ده. خلك يې امين او د ساده ژوندانه ځښتن دي. سړي يې چالاکه او پوه دي. پشمي کالي اغوندي د ګروهې له پلوه يې ډېرشمېر بودايي او يو شمېريې برهمني دي. دغلته "سانګارامه" (بودايي مزدك) او څو سوه تنه روحانيون شته،چې د"مهايانيست" او" هنايانيست" په بودايي قانونونو کې پوهه لري او پر دواړو لارو ځي. واکمن يې پر تولوکوچنيو سهيلي د روا "اوسپنې دروازه"(۱) واکمني لري"

د کوندوز د بودايي مزدکونو په اړه د چيني ګرځندوی دغو غوڅو خبروته په پاملرنه که په دغه ځاي کې تاريخي نښې موندل کېږي، هېښنده نه ده، ځرنګه چې کوندوز د باختر واکمنې د ختيځ پای لورېځاته دی، تر لاسه شوې نښې يې سره له دې چې څو توټې دي، د هېواد د تاريخ په اړه ډېره غوره والی لري. ځکه دا رابنيي چې باختر دګريك وبو ديك هنر د پيدايښت ځای او هډره وګندهارا يې د وړوکوالي او ځوانۍ روزنځای و. او د دغه لوی هنروياړ- چې په کرار کراريې اور توله اسيانسي- په افغانستان اړه مومي.

د دغه هنر د"ګريك و بوديك" د نومونې پر مهال د افغانستان دروازې د اروپايي لرغونپوه پلاويو پر مخ ټرل شوې وې. اوس د اروپايي ختيځ پوهانو په منښته په غوڅه توګه دا ويلای شو، چې د دغه هنر سرچينه او ښکلی زېرنځای همدا باختر دی.

احمد علي کهزاد

---

۱ د اوسپنې دروازه د درې په دننه کې ده، چې له سمرقند (۹۰) ميله سهيل ختيځ ته ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باختر بودايي هنر او ښاګريک وبوديک هنر

سرچينه

هغه کيندنې چې له ۱۹۲۳ ز کال راهيسې د فرانسې رالپړل شوي لرغونپوه پلاوي دافغانستان په بېلابېلو بودايي ځايونو او د اکسوس(امورود) پر برېد تر سره کړې. پر ۱۹۲۲ز کال د افغانستان د شاهي حکومت له خوا د لرغونپلټنې له موخې سره يو ډول وې. هغه څه چې هېله يې وه تر لاسه شول.

هډه او باميان(د هند له بريده د اکسوس خواته پر تللې لېکه) دوه غوره ځايونه دي، چې هنري چارې په کې پرمخ تللي او دا هنر سره له دې چې په دواړه ځايونو کې له اړنګ پرته له هندي الهاماتو رامنځته شوی، بيا هم په لومړی ځای کې يونانې او په دويم ځای کې ورسره ايراني کاردود ګډ دی.

يوازې باکتريان لکه چې پر ۱۹۲۳-۱۹۲۵ ز کلونو د "موسيوفوشه" له کيندونو څرګنديږي، تر اوسه په مثبته توګه بې پايلې پاتې دی اوپه خواو شاکې يې د موندل شويو ننبنو په اړه څه نه شو ويلای.

څرنګه چې د موندلو په نړۍ کې غټې پوښتنې ناځاپې پېښې حل کوي، هغه څه چې له قانوني سپړنو تر لاسه نه شول، د ناځاپې سپړنو او موندنو په ترڅ کې ترلاسه شول.

موندل شوې ننبنې لکه چې هېله يې وه، د دې پر ځای چې له بلخه و موندل شي د کوندوز له درې کيلومتری شاوخوا وموندل شول. دا هغه

ځای دی. چې د چینې ګرځندوی "هیوان څانګ" په وینا لس بودایي مزدکو-
نه په کې ودان و.(۱)

دا ننبې چې د پژیو وړې ټوټې دي لکه چې یادونه شوې کرګرو په ناڅاپي توګه د لښتیو د ویستلو پرمهال د اومه دیوال له بیخه موندلې دي.(د پلان له مخې د ننبو موندل شوی ځای په "A" توري ښوول شوې". دا دېوال د دیوال دبودایي ودانۍ له شمال لویدیځ دیوالونه یو هغه دی، چې پلان یې څلور واړه خو اوې راڅاپېروي. هر لوری یې "۵۰" مټره اوږدوالی لري او دسهیل لوېدیځ لوري تر څنګ یې یوسانګارامه "وړوکی مزدك" چې هره خوایې "۳۰" مټره خواوشا اوږدوالی لري هم ننبتی دی.(۲)

له هغه ځایه د ترلاسه شویو ننبو شمېر ډېر نه دی. ټولې تر لاسه شوې ننبې یې په دې ډول دي: (۷)سرونه چې د(٦) یې عکس اخیستل شوی{له(۳) تر (۹)انځور پورې} دوه ګرد مډالونه(۹)انځور، یوه کوچنۍ پژۍ چې نیم انسان او نیم بې سره مرغه رابنییي(۱۰ انځور وګورئ) له یوې بلې کوچنۍ ټوټې پېنبې او څپلۍ څرګندېږي.

سربېره پر دې شیانو یوشمېر لویې او وړې ټوټې د مزدك له B او C کوټو تر لاسه شوي (پلان وګورئ) ددغه ځای د ننبو خرابېدل، ډېرددوی د جوړېدو په توکیو پورې اړه مومي، چې منځمهالي چونه او غونډاري، غونډاري ده چې په لږ لاس لګېدنې اومښنې رژېږي د ویجاړتیا په پلان کې یې نااندولې هوا او د انسان لاس ډېره برخه لري. دا منځمهالې چونه د هډې د ترلاسه شویو ننبو په پرتله لږ کلکوالی لري. له دغه لورو یادونو دا څرګندېږي چې دا ځای د کلکو توکیو د نشتوالي او د انسان د ویجاړونې

---

۱ د "لویدیځ پوه بودایي یادښتونه" کتاب د"بیل" لیکنه د دویم ټوك په ۲۸۸ مخ کې که د المانې پوه"شورتز" وړاندیځ ومنل شي. "دراپاسکا" کوندوز ګڼل کېږي.

۲ د بهلول ښار د دهمامي Dhamami دغونډې په پلان کې یې، چې موسیو فو شه د کپطان کننګهام د نقشې له مخې "د ګندهارا دګریك بودیك هنر" کتاب په ۱۵۵مخ کې ٦۱ انځور ورکړی ورسره پرتله کړئ. همدا رنګه لکه چې موسیوفوشه د همدغه "د ګندهارا ګریك وبودیك هنر" په کتاب کې وایي "۱۵۷-۱۵٦"مخونه وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له امله ډېره پايله ورنه کړي.

په ټولیز ډول ددغه ځای نقشه د ګندهارا له انجنیري کاردود سره (هغه مزدکونه یادوو چې پر هواره ځمکه ودان شوي) توپیر نه لري. که کوچنی برخې یې سره پرتله شي، توپیر لري. څلورارخیز خوبځایونه ۳ پر ۳ متره له اومو خښتو رغېدلي، بامونه یې ګومبزي دي، چې د څلورارخیزې لوی ودانۍ ددننني غولي لوري ته یې مخ دی. (پلان وګورئ) څلورارخیزه نقشه ګرده یا پرته له دې د کوټو دېوالونه له ګردې نقشې سره چې بام یې ګرد چوکاټ دی د غشو د اوډنې په وسیله د کوټو په څلورو کونجونو کې جوړ شوي دي.

(وګورئ ۱-۲ انځورونه)

پټه دې نه وي چې دا ودانیزه ځانګړتیا- لکه چې په ایران کې اوس هم دود ده- په ایراني کار دود جوړه شوې. نه په هندي ځکه لومړنی یاد شوی کاردود چې ګرده نقشه له ورو دېوالونو سره چې دکوټې ارخونه جوړوي په اتو ارخو بدلېږي (د فیروزآباد سروستان) هندي کار دود بیا دا ډول دی، چې تیږې اوږده ډول په مخکیني ارخ کې مخامخ ږدي او پر مخ یې ګرده ګومبزي نقشه د کوټې چت اوچتوي.(۱)

د خوبځي "Vihava" د دېوالونو پر مخ چې ټول له خامو خښتو رغېدلي تر اوسه ببلا ببلې ښکلینې لیدل کېږي. سربېره پر دې د دېوال په منځ کې دلرګي د مېخونو سوري ښکاري چې لویې پڑې یې پر دېوال ننبلولې وې دا ټکل له مخې دا ګومبزي د غورځېدو له امله ویجاړې شوې دي. داوې د ۱۹۳۷ کال پر جنورۍ په یاد شوي ځای کې د ولاړو پښو کتنې.

هغه ننبې چې له کوندوز نه تر لاسه شوي، په څرګنده توګه په دوه برخو وېشل کېږي:

یوه برخه هغه دي چې ځاني کربنې په بشپړ ډول نه لري. ګېل یې هغه ډول دي چې د ریښتینوالي له مخې توکمیزې ځانګړتیاوې رابنیي.

---

۱ په دې اړه وګورئ "د بامیان لرغونې ننبې" د موسیوومدام ګودار او موسیوهاکن لیکنه ۵۴-۵۶ مخونه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې لیکې نه (۳ انځور) څېړو، چې په لومړۍ برخې اړه لري. ددغه پڑۍ له ټولیز جوړښتي کاردود نه دا ښکاري، چې هیکل تورۍونکي په غوښتي توګه د ده څېره نااندوله جوړه کړې، چې د مرمري پڑۍ جوسې ته ورته والی لري. له کورنت Corinthe موندل شوی او موسیو "پي کارد"(۱) خپره کړې ده. د سترګو د کاسو راوتل چې د ډبر اټکل له مخې په ټیټ سترګو ځېزمو کې ښکاري، دلته نه شته، ډبر مهال سترګې په پنځېز ډول په خپل چوکاټ کې وې او سترګو ځیز مې پورته غړیدلي.(۲) پوزه لویه او شوندې یې سمې دي، جسم یې لږ څه شل غوندې ښکاري. دغه ځانګړتیاوې په څو نورو پڑیو کې (د بېلګې په توګه: ۴ مه) لا ښه څرګندېږي.

همدارنګه په نورو پڑیو کې د سترګو د چوکاټ راوتنه ډېره ښکاري، خو له بریده نه ده وتلې په ۴ انځور کې لویه پوزه او ښه خوله کښل شوې.

د وېښتو په اړه یې باید ووایو چې: د وېښتوپه کړیو کې مخکینې برخه د فیتې په څېر راوتلې ده.

۴ الف، ب او ۵ الف، ب او ٦،۷ انځورونه د سمندري مرغلرې په څېر ناسمې تاوې راتاوې دي. د بوت جوړونې دا دود په ډېرو یوناني پڑیو کې هم ښکاري. لکه څرنګه چې "موسیو پیکارد" څرګندوي: د مارانو په

---

۱ وګورئ: د یوناني لرغونپوهنې او هیکل تورۍنې یادښتونه، دشارل پیکارد لیکنه لومړی ټوک "لرغونې پیر" ۱۹۳۵ پاریس ۴٦۷ مخ انځور.دا توکي د المان د لرغونپوهنې دتولنې ځانګې له کالنۍ څخه اخیستل شوي. ګڼه ۴٦- کال ۱۹۳۱، لومړی ټوک، ستون ۲۴۳، انځور ۱۵ ستون ۲۳۸.

۲ د پرتلنې لپاره وګورئ: "د هډې ګلورین استعداد" په دغه پڑیو کې همدغه ډول ځانګړتیاوې لیدل کېږي. یانې د بوداد هغه پڑیو پر خلاف دي،چې د سترګو کاسې یې له چوکاټه ډېرې راوتلې دهډې لیاقت په دغه ځای کې وروسته دی او د سترګو خیزې یې راوتلي دي.د دې لپاره وګورئ:
د هډې کیندنې (د انځورونو البوم) ۳۸ انځور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څېر د تاوېدنې دا دود پر همدغه څېر پای ته رسېدلی دی.(۱)

له بله پلوه دا دود یو ځای په هغو ځایونو کې کارول شوی، چې د سرمخکینې وېښتان یې د فیتې په څېر اړول غوښتل. ښایي ځیرشوچې پر ۶۰۰-۴۸۰ ز کلونو په یونان کې دغه دود یو سبك جوړ شوی و، چې د سر مخکینې وېښتان به فیتې په څېر جوړوي او نور شاتنې ویښتان به په خپل ډول له بل سره ننښتي پر اوږو پراته وي.

ځینې مهال دا دود په یو شمېر پڑیو کې له مخ او څټ لورې توپیر لري(۲)

که (۴ انځور) بیا وڅېړو نو وبه وینو چې د وېښتو پر فیته د پاسه یو فلزي (۱۲) متره بیرغ دی او بهرنۍ برخه یې د کومې بلې ښکلینې لپاره وه، چې ځای یې تر اوسه پاتې دی.[۳] دوېښتو دا فیته چې په ډېره پاملرنه قودي قودي تر خولۍ لاندې ښکاري، لکه په (۵ الف اوب) انځور کې دي، ډېر خراب شوي دي.

دا خولۍ یو ډول د شپې د اغوستلو کالي ښکاري، چې د کوړیومارانو په څېر دي. ملاوستنې یې هم د مار په څېر ترړل شوی. د هډې په ځېچې پڑیو کې هم دا کاردود ښکاري.(۴)

۱وکورئ: د "شارلپیکارډ" لیکلی کتاب ۲۶۹مخ (بشپړه پېژندنه یې په مخکینو مخونو کې راغلې وه.)

۲همدا کتاب ۲۱۸ مخ

۳ د فلزي ښکلینې د تاج یوه ښکلې بېلګه د "یوناني سیکو منتخباتو "Sir George Flill" په کتاب کې چې بروکسل پر ۱۹۲۷ز کال په ۴۴ مخ ۳۳ مه لوحه کې راوړې او په پاریس کې چاپ شویدی.
د "هرا Hera" سر فلزي تاج لرې چې د نوم توري یې دخرما د پانو په انځورکې راوړل شوي (۳۶۵-۳۸۵ز کلونو تر منځ)

۴ دا خولۍ د شپې د اغوستونکیو کالیو په څېر یو شی دی، چې یو ماشوم پر سر کړې. وکورئ: د هډې کیندنې درېیم ټوک (Figurs, etfiguriness د موسیوبرتو لیکنه ۶۶ مخ. دا پڑۍ د هډې له کافر غونډۍ تر لاسه شوې، چې اوس پڑۍ دپاریس په موزیم کې دي.د وېښتو دسمندري مرغلرو د انځورپه اړه د موسیوبرتو د یاد شوي کتاب ←

په (٦) انځور کې د وېښتو جوړښت د پاسني دود په څېر دی، د وېښتو د پاسنۍ برخې کړۍ د تاپې (مهر) په څېر ګرد ګرد جوړ شوي او له منځه وړل شوي- د نښتو وېښتو قودې يې تر اوسه د غاړې پر دواړو خواوو ځوړندې دي. دسر نور وېښتان چې تورړنګ شوي،يوازې ږمنځ شوي څوکې يې د غوټې په څېر د سرونو په توپير سره راوړل شوي.

دا هيکل ځانګړی جوړښت لري، په مخ کې يې توکميز لاملونه ښکاري. د سترګو ګردچاپېره يې لوړ، سترګې يې تيټې او ګاټي يې راوتلي ښکاري له دې سره سره يې بيا هم سترګې د هډې د پژيو په څېرتيتي نه دي. شوندې يې کلکې او ښې انځور شوي، پوزه يې لنډه او منګرده، جسم يې غوښن او شل ښکاري. له دې دومره ځانګړتياوو او صفتونو سره سره دا بوت دختيځ ځانګړې ښکلا څرګندوي.

په اووم انځور کې د مخکښنو ګډيو وېښتانو فيته بشپړه ده او يوازې يوه کړۍ يې غورځېدلې ده. نور وېښتان يې د سر په توپير جوړ شوي دي چې غوټه هم ورسره يو ځای ده. يو شمېر کړۍ يې پر ښي لور د سر په کاسه کې جلا شوي دي. د دغې غوټې ښي لور خراب شوی دی. د وېښتو دا ډول چې د کړيو پر وړاندې د فيتو په څېر د سر په توپير غوټه لري د هډې په پژيو کې هم ښکاري.(١) د دغه ډول غوټو يوه غوره بېلګه په برټش موزيم کې د ارتميس Artemis بوت دی، د اووم انځور په اړه چې اوس يې مورږ څېړو بايد ووايو چې سترګې يې لږې کړې،پوزه يې سمه اودخولې کونجونه يې لږ کاږه دي. جسم يې بادامي اوڅېره يې په څرګنده توګه يوناني بېلګو ته ورته ده.

د مخ په ځانګړيو ليکو کې(٨ انځور) چې د مزار شريف په موزيم

A٥٥ لوحه وګورئ: دلته دوېښتو جوړښتي دود په لږ ډول بدل ښکاري او د سرغوټې يې له څو غوټو جوړې ښکاري.

١ وګورئ: "د هډې" انځورونه د موسيوبرتو کيندنې، دريم ټوک ٥٥٥لوحه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ابنسوول شوي، زياتونې شوي، لويې سترګې يې ورې، پوزه يې لنډه او نوکان يې راوتلي دي. پاسنۍ شوندې يې پر لاندينو هغو راوتلې دي. دا پڑۍ چې ځانګړتياوې يې وښوول شوې، ځانګړی جسم لري. د هډې په موندل شويو نښو کې دا ډول بېلګه نه لرو.

نهم انځور ګردمډال رانښيي چې ډېر خراب شوی، نيم مخ يې نه شته، وېښتان يې کلک ګډۍ او لږ تاوراتاوشوي دي.

ددې مډال په څېرنور هغه له هډې هم موندل شوي دي.(۱)

"ګارودا" يا نيم انسان نيم مرغه ډوله الوتونکی ". ۱۰ انځور وګورئ" دا بوت سر نه لري اود منځنۍ اسيا نښو ته ورته دی.

❁❁❁

په کوندوز کې موندل شوې نښې، چې څېړنه يې د دې کتاب په لومړۍ برخه کې راغله له يوه لوري او د شوروي پلاوي ابِ خواد ترمذ "اکسوس رود" په نښي ارخ کې درې کاله مخکې موندل شوې نښې بل لوري ته، لاسوندونه مورِ ته برابروي. او د بوديزم او هلنيزم مسله بيا د څېړنې ډګرته راوباسي.

ناويلې دي نه وي پاتې چې د موسيوفوشه ليکلی کتاب(۲) "د يونان او ګندهارا بودايي هنر" د وروستيو برخو يو سرليک د بوديزم او هلېنزم تکر رانښيي، لوستونکي به ددغه کتاب په لوستو پوه شي، چې څه ډول تاريخي پېښې يوځای شوي، چې د هندو يونان ښوونځي ګډ هنر يې رامنځته کړی دی.

د دې لپاره چې د ګريک دو بوديک هنر رامنځته کېدل ښه وڅېړو لکه چې موسيوفوشه وايي، په هغه ځای کې چې د دوي تکر رامنځته شوی د يوناني هنرګوتوهنې اود بودايي ګروهي خپرېدل دواړه داسې لاملونه دي چې بايد وڅېړل شي او د سکالو بنسټ روښانه شي.

---

۱ وګورئ: برتو، موسيو: (د هډې انځورنه) دريم توک C. A ۸۵ او ۹۷، لوحې.

۲ چيني کرځندوی هيوان ځانګ ترمذ تامي Ta-mi ياد کړی وګورئ د "مستربيل" ياد شوی کتاب لومړی توک ۳۸ مخ

په دې توګه لکه چې د موسیوفوشه له څېړنو څرګندېږي(۱) بودیزم د هند په شمال لویدیځ کې د ۲۵۰ م.ز په شاوخوا کې راغی؛ځرنګه چې د افغانستان د سویل نیمه برخه دغه مهال د موریا کهاله تر سیاسي واک لاندې وه، د بودایي ګروهې خپرېدو ته لاره اواره شوه او خپروونکي(مبلغین) یې د مخزېزدیو پېړیو پر لومړیو، له یو نیم سل کاله زیات د یوناني واکمنۍ له منځه تګه مخکې پر باکتریان (د هندوکوش پر څوکو) لاړل او هلته یې د تبلیغ بنسټ کېښود.

هغه مهال چې په باکتریان کې بودایي ګروهه خپرېده، داداسې یوه سیمه وه چې له ایراني تمدن نه اغېزمنه او له یوې نیمې پېړۍ راهیسې دبهرنیو تر واک لاندې وه. د بکتریان یوناني واکمن چې ځانساتي او اندیال وو. د ګروهې په خپرولو سره یې، چې د دغه ځاورې اړتیا وه، غوښتل چې په زور یې ونیسي خو له زور پرته یې د موریا واکمني ونړوله او له بې ځایه بلهارتابه(قرباني کېدو) وژغورل شول.[۲]

هغه ځاوره یې بیا ونیوله چې سکندر نیولې او تر ۳۳۰ م.ز پورې د سلو سیدیانو په لاس کې وه.

له ګوتدوز نه تر لاسه شوې ننښې د ګریك وبو دیك هنر هغه ببلګې دی، چې یونانۍ پرمختیا په کې ښه څرګنده وه او د دغه پرمختګ پورې په داسې بڼه کې وې، چې د لرغونپوهانو الواك یې وځاپه او داچې هغوی ویل د"یونان وباختر" هنرپال له اسکایي او یوچي یرغلونو وروسته له بکتریانه د ګندهارا پر لور تللي او دیونانې او بودایي ښوونځیو ننښې یې څرګندولې، ناشوني څرګند شول. ځکه که دا ناشونی الواك ومنو هم، نو ورسره ښایي دا هم ومنو چې د یونان بودایي هنر پر کوشاني پېړ له ګندهارا بکتریان ته تللی. که د ګریك وبو دیك هنر د دی پر ځای چې په بکتریان کې د یونانیانو د واکمنۍ د پر مخ ځورتیاپرمهال د باختر تر واك لاندې نه و راغلی او د کوشانیانو پر پېړ له ګندهارا باختر ته نه و وړل شوی، د

---

۱ د ګندهارا ګریك بودیك هنر، دویم توك ۴۴۳ مخ

۲ د ګندهارا ګریك و بودیك هنر، ۴۴۴ مخ دویم توك

کوندوز دا اوسنۍ موندل شوې نښې به داسې نه وې او بل ډول ځانګړتیاوې به یې درلودې. یانې د دې پر ځای چې یوناني پرمختیا په کې څرګنده بده بنایي هندي اغېز پرې ډبرو. په داسې حال کې چې داسې نه ده او خبره د دې پر عکس ده.

نو رښتیا به دا وي چې په بکتریان کې د بربریانو یرغلونه د"نوي هنر" د پرمختګ دبوال نه و.

ایا"هرایوس" او"کوجولاکدفیزس" د یوناني کهاله د پیسو د ډولونو پېروي نه وه کړې، هو چاره نه شته چې بودېزم د نوې واکمنۍ او لښکرو په بلوا او استقرار کې له ستونزو سره نه و مخ شوی. خو دا ناارامتوبونه نه شي کېدای له ناڅاپي پښو سره پرتله کړو. چې څو پېړۍ وروسته د هېتالیانو د یرغلونو په ترڅ کې رامنځته شول. زما الواك دا دی چې د ګریك وبودیك هنر د باختر په کړکېچنو پېرونوکې رامنځته شوی او د ګندهارا په هډه کې یې د پرمختګ او پیاوړتیا ځای موندلی دی.(۱)

د چونې او ګچې بڼیو کارونه د اکسوس تر څنډو پورې لیدل کېږي دا د هیکل تورې یو ډول دی، چې له یونانیانو سره په ټوله کوچنۍ اسیا کې خپور شوی و. یوازې په هډه کې چې د باختر او ټېکسلا تر منځ غوره منځې و په دغه کاردود کې توپیرونه راغلی او نور څیزونه په کې ګډشوي. دا ګډ شوي هغه سلیتي تېږې دي، چې د توکیو په ډول د ژر ماتېدونکیو ګچې نښو په هیکل جوړونه کې کارول شوي او ځانګړتیاوې لري.

د خاورې د جغرافیې سطحه چې دا کاردود په کې دود و، د کاپیسا(بګرام) له شمالی څنډو(پایتاوه د کابل شمال) تر ټېکسلا رانغاړل. — دا اوبه رنګه سلیتي تېږې وې، چې په څرګند ډول ځینې مهال بنکلې

---

۱ که په کوندوز کې تر لاسه شوې نښې د یونان او بودایي هنر په اړه زمور نظر بدلوی، دې ته هم مور اړباسي، چې په باختر کې د یونانیانو د واکمنۍ په ځانګړتیا وو کې او یا دا چې" د لوی هنر په اړه د یوناني واکمنۍ لړې مرستې" یوناني واکمنۍ ته د ورپېښو ستونزو بدلون وکنو. هاکن، په افغانستان کې د فرانسوې پلاوی کړنې او کیندنې ۱۹۳۳ز د توکیوچاپ ٦٥ مخ .

څرګندېږي. د هیکل تورېونې لپاره غوره توکي وځکه درزونواو د تیږو نابرابرښت ډېر مهال د هیکل تورېونکي استاد خواري له منځه وړي او دې ته يې اړيستی، چې ځينې برخې جلا جوړې او ولګوي. کارپوه استاد سليتې تيږې له اړنګ پرته ګڼې هیکل تورېنې ته په کتنه کارولي دي. نو داکار د- وډيو سيمه ايز هغه ګټل کيږي، چې لنډمهالی ارزښت يې درلود او د ګڼ کارو استادانو کاريې بولو. دوی په دې توګه د ګريك وبوديك هنر ټولې ځانګړتياوې په ښپړ ډول ختيزې اسيا ته رسولي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انځورونو لیکلړ او څېړنه

لومړی انځور:

د څلور ارخیزې لویې ودانۍ شمال لویدیځ لوری(دا انځور په افغانستان کې د فرانسې لرغونپوه پلاوی د۱۹۳۷ز کال د جنورۍ پر ۷ مه اخیستی دی.)

دویم انځور:

د (ویهارا = شپې خونې) ښکلابېل ځایونه، چې د څلور ارخیزې لویې ودانۍ شمال لویدیځ لوري ته دی.
غشي په کې پراته د خونې منځ ګرد، مخه یې راوتلې او د ګومبزې یوځای والی په کې څرګندیږي.
(دا انځور په افغانستان کې د فرانسوي لرغونپوهانو پلاوي د۱۹۳۷ کال د جنورۍ پر اوومه اخیستی دی.)

دریم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ نهم انځور، B.A لوړوالی ۹۴ % د نیمه تنو پلنوالی ۷۳ % متره(نیټه یې د لومړۍ مخزیږ دې پېړۍ او د لومړۍ ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو.)

څلورم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ پېنځم انځور، A او B. لوړوالی ۱۴۹ر متره د نیمه تنوپلنوالی ۹۳ % متره، د دې نېټه د لومړۍ م.ز او دویمې ز پېړیو تر منځ ګڼلای شو.

پېنځم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ دریم انځور a او b ، لوړوالی ۱۸ % متره، پلنوالی دنیمه تنوپه ډول ۷۵ % متره، د خولۍ لوړوالی (۹ % متره) نېټه یې د لومړۍ م.ز او لومړۍ ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه برخه:

د استاد کهزاد ژوند لیک

کتابښود

لیکنې
او
ویپانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ ۴ انځور، لوړوالی ۲ % مترہ پلنوالی د نیمه تنو په ډول ۸ % مترہ (نښته يې د لومړی م.ز او لومړی ز پیړی تر منځ ګڼلای شو.)

اووم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ ٦ انځور. لوړوالی ۱۲ % مترہ، پلنوالی د نیمه تنو په ډول ۷ % مترہ(نښته يې دلومړی م.ز او لومړی "ز" پیړی تر منځ ګڼلای شو).

اتم انځور:

د مزار شریف (افغاني ترکستان) د موزیم. نښته يې د لومړی م.ز اولو مړی ز پیړی تر منځ ګڼلای شو.

نهم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ اتم او لسم انځور(دواړه یوډول دی) منځ ۸ % مترہ نیته يې د لومړی م.ز او لومړی ز پیړ یو تر منځ تاکلی شو.

لسم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ لومړی انځور لوړوالی ۱۲۵ % پلنوالی ۱۰۵ مترہ.له ۳-۱۰ پورې هغه انځورنه دي، چې د فرانسې لرغونپوه پلاوي په افغانستان کې اخیستي دي.

له کوندوز نه د تر لاسه شویو پڑیو د توکیو د کچ ومېچ شننه:

د دې لپاره چې له کوندوز نه د ترلاسه شویو پڑیو ګډتوکي په ځیرلي ډول څرګند شي ښاغلی دیپلوم انجینرنورالله خان د کابل د طب پوهنځی استاد د دغه بوتانو یو ټوټه شنلې، چې پایله يې په دې ډول راوتلې ده:

کچ :	۸۲ % -
ناکډه شوي توکي :	٦- % ۱۷
وسپنه	۴- %
ټول	۱۰۰

"د دویمې برخې پای"

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواښاد استاد احمد علي کهزاد د افغاني فرهنګ ځلنده ستوری

ارواښاد استاد کهزاد د افغاني فرهنګ هغه ځلنده څېره ده، چې تر هغې افغانستان ژوندی، دی به هم ورسره ژوندی وي. ارواښاد کهزاد د افغانستان دتاریخ ویاړ اود افغاني فرهنګ و کلتور افتخار و. نوموړي په خپلې عالمانه او ځیرمنې لیکنې د افغانستان تاریخ بنکلي کړی افغانستان ته یې ویاړونه وربښلي او افغانان یې له نورو تاریخي توکمونو سره سیال کړي دي.

که کهزاد نه وای باور دی، چې د افغانستان پټ او پر دوړو ککړ تاریخ ډېرې غوره او ارزښتمنې خواوې به نه وې روښانه شوې، هغه بهرنیانو ته افغانستان د یو قوي او بنکلي فرهنګ لرونکی وښود، هغوی‌ته یې د افغانانو د استعداد کچه ورپه ګوته کړه او ویې ښوولې چې افغانان په هر حال کې خپلو تاریخي ویاړونو ته پام لري.

ارواښاد استاد کهزاد د افغانستان له هغو سترو څېړونکیو څخه دی، چې د ګوتو په شمېر دي. افغانان به هېڅکله د ده "ارواښاد"په شان بل ستر استاد پیدا نه شي کړی. استاد کهزاد د افغانستان هغه یوازینی تاریخپوه دی، چې په بې پرې ډول یې د افغانستان ویاړمن تاریخ لیکلی په داسې بې پرې ډول چې هر پښتون، هزاره، ازبك، تاجك، بلوڅ اونور یې

د سرتاج ګڼي. استادکهزاد يوازينی پوهاند دی چې، د افغانستان له تر تاريخ له مخه، مخزېږدی او زېږدي پېړيو تاريخي مدنيتونه، ژوند او ليکونه يې مورِ ته رابنوولي دي.

استاد احمد علي کهزاد د ميرزا محمد علي زوی د لمريز ليږدي ۱۲۸۷ کال د غويي مياشتې پر ۸مه نېټه د کابل په بنار کې زېږېدلی. په اووکلنۍ کې يې په ځانګړي ډول په درس ويلو پيل کړی دی. وروسته د اتحاد، حبيبه، جبل السراج او استقلال په بنوونځيو کې شامل شوی او پر ۱۳۰۸ لمريز کال د استقلال لېسې د فارغينو په لومړنۍ ډله کې په اعلی درجه راوتلی دی.

استاد کهزاد فرانسوي ژبه په بشپړه توګه زده کړې وه، ځکه نو همدا چې له لېسې راووت د فرانسوي پلاوي له مشر "باموسيوکول" سره، چې دارګ د دروازې د ګومبزې پر بينا جوړونه بوخت و، د ژبارن په توګه وټاکل شو. پر همدغه مهال استاد کهزاد د "هېواد پالنې" تر سرليک لاندې په فرانسوي ژبه يوه مقاله وليکله چې دا مقاله بيا د استقلال دلېسې د مدير "موسيوژرار" په لاسود اعليحضرت محمد نادرشاه حضور ته وړاندې شوه، چې هغه استاد کهزاد ته جايزه ورکړه او له همدې امله په شاهي دارالتحرير کې د فرانسوي ژبې ژبارن وټاکل شو. دا دنده يې د ۱۳۰۹ لمريز کال له لومړيو د ۱۳۱۲ لمريز کال تر پايه سرته ورسوله.

د ۱۳۰۹ لمريز کال راهيسې د خپلې رسمي دندې ترڅنګ د فرانسې دلرغونپېژندنې له پلاوي سره هم اوږه پر اوږه ګرځېدلی او د افغانستان ټولو ولايتونو ته ورسره په سفر کې يوځای و.

پر ۱۳۱۰ ل کال يې د لرغون پېژندنې له يوه بهرني پلاوي سره د ايران- افغانستان له بريده نيولې، هرات، فراه، ګرشک، کندهار، غزني، کابل، جلال آباد ان تر ډکي پورې وګټل.

د ۱۳۱۲ لمريز کال پر تلې مياشت يې له يوه فرانسوي لرغونپوه پلاوي سره د ۲۷ ورځو د سفر په ترڅ کې د (۳۰۰۰) کيلومتره لارې په وهلو سره له بنکار درې لاري:ايبک، مزارشريف، بلخ، کابل او اندخوی بشپړ دوره، ميمنه، بالامرغاب، هرات، فراه، ګرشک، بست، کندهار مقر،

غزني، کابل او د افغانستان ټولو ولایتونو ته سفر وکړ.

پر ۱۳۱۱ ل کال له یو تن فرانسوي او یوه تن سیویسي لرغونپوه سره د سروبي له لارې د کونړ اسمار، بریکوټ، نورستان د کامدیش منډه- ګل او دنورستان نورو لرې پرتوسیمو ته په سفر تللی و.

د ۱۳۱۲ ل کال په پای کې په ایتالیا کې د افغانستان د خپلواک سفارت سکرټر وټاکل شو، دا دنده یې تر ۱۳۱۵ کال پورې تر سره کړه.چې ایتالیوي ژبه یې هم هلته زده کړه. پر ۱۳۱۵ کال د دویم ځل لپاره په شاهي دارالتحریر کې دفرانسوي ژبې ژباړن وټاکل شو.

دا چې په لیکنه کې د غوره اند او قلم څښتن و، ورسره د ادبي انجمن د لیکنې او ژباړې د څانګې مرستیال هم وټاکل شو. چې لږ وروسته د دغه څانګې مشر وټاکل شو. پر ۱۳۱۶-۱۳۱۷ کلونو د پښتو ټولنې د تاریخ څانګې مشر وټاکل شو.

پر ۱۳۱۸ ل کال د پښتو ټولنې د مشر مرستیال وټاکل شو. پر ۱۳۲۰ کال ده په خپله یو نوښت ته لاس واچاوه اود افغانستان د تاریخ ټولنې په نامه یې د مطبوعاتو د مستقل ریاست په چوکاټ کې یو ببل دفتر پرانېست چې پینځه کاله یې هم دی مشر ټاکل شوی و.

څرنګه چې استاد کهزاد ډېرلایقه او کارنده سړی و له همدې امله یې زیات مهال له خپلې یوې رسمي دندې سره څو نورې هم تر سره کړې چې یوه ببلګه یې د افغانستان د موزیم مدیریت دی، چې وروسته پر ریاست واړول شو.

د ۱۳۱۹-۱۳۲۸ ل کلونو تر منځ، دی سره له دې چې په پښتو ټولنه او تاریخ ټولنه کې ډېر بوخت و، بیا هم د افغانستان موزیم د مشرۍ چارې یې ورسره ترڅنګ پر مخ ببولې. پر ۱۳۲۹ کال له تاریخ ټولنې سره همکار، د افغانستان دموزیم رییس اود افغانستان د لرغون پېژندنې رییس و. دا دنده یې تر ۱۳۳۶ ل کال پورې وه. پر همدغه کال ببرته د تاریخ ټولنې مشر وټاکل شو. پر ۱۳۴۰کال د بنوونې او روزنې د وزارت علمي مشاور وټاکل شو، چې دا دنده یې تر ۱۳۵۰ کال پورې تر سره کړه. د دې دندې ترڅنګ سره له دې چې ځینې مهال به استاد کهزاد د لرغون پېژندنې،

موزیم او د تاریخ ټولنې په څانګو کې رسمي دنده نه درلوده، خودغه ټولو ټولنواو مؤسسو ته يې د مشاور او مرستندوی په توګه ګڼ شمېر کارونه کړي،ليکنې يې کړې او د دغه ټولنو له خوا خپرې شوې دي.

پر ۱۳۵۰ ل کال متقاعد شو او له تقاعد سره سم د ننګرهار په جلال آباد کې مېشت شو.(۱)

❁❁❁

استاد کهزاد بهرنۍ نړۍ ته له استرالیا پرته نورو د څلورو وارو لويو وچو ټولو هېوادونو ته علمي سفرونه کړي، هلته يې د افغانستان د لرغوني فرهنګ او کلتور په اړه په سمیناروکې د افغانستان د استازي په توګه خبرې کړي، ليکنې يې اوروني او د افغانستان د تاريخي ننښو نندارې يې نړۍ والوته وړاندې کړي دي.

استاد کهزاد زښت ډېر علمي سفرونه کړي، خو د نورو په اړه يې څرګندونې تر لاسه نه شوې، يوازې د لاندې څو سفرونو يادښتونه چې د ده له خپل قلمه څېړونکيو راخيستې دلته ليکل کېږي:

- پر ۱۳۱۴ کال په ايتاليا کې د ختيځ پوهانو په نړيوال کانفرانس کې د افغانستان استازی.

- پر ۱۹۴۶ زېږدي کال په نوي ډيلي کې د بنګال د اسيايي شاهي ټولنې د جوړوونکي سرويليم جونز د دوه سوومې کالیزې په مراسمو کې دافغانستان استازی. چې دغه مهال يې په نوي ډيلي او کلکته کې د کابل موزيم د تاريخي ننښو يو نندارتون هم پرانيست.

- پر ۱۹۴۷ ز کال د دويم ځل لپاره په هند کې د اسيايي هېوادونو په نړيوال فرهنګي کانفرانس کې د افغانستان استازی.

پر ۱۹۵۱ زکال د دربيم ځل لپاره په همدغه غونډه کې د افغانستان استازی.

- پر ۱۳۴۰ل کال په نوي ډيلي کې داسيايي هېوادونو د لرغون پېژندنې په نړۍ واله غونډه کې دافغانستان داستازي په توګه ګډون.

- پر ۱۹۵۲ز کال د امريکا متحده ايالتونو ته کلتوري سفر، چې دغلته يې د کوربه هېواد موزيمونه، کتابتونونه او فرهنګي ټولنې وکتلې

او د افغانستان دتاريخي ننبسو اوفرهنګي چارو په اړه يې د سانفرانسيسکو او فيلادليفيا په تلويزيون کې ويناوې واورولې.

- پر ۱۳۵۲ کال لندن ته د بريتش کونسل په بلنه سفر.

- پر همدغه کال فرانسې ته دهغه هېواد دبهرنيو چارو د وزارت پر رسمي بلنه تګ.

- پر ۱۳۳۰ لمريز کال ايران ته سفر، چې د ايران په لرغوني موزيم کې يې د افغانستان اوايران د تاريخي اړيکو په اړه يواوږده وينا واوروله، د ده دا وينا خپره شوې هم ده.

- پر ۱۳۴۳ او ۱۳۴۹ لمريز کلونو کې دوه ځله شوروي اتحاد ته د افغان شوروي د ملګرتيا ټولنې په بلنه د ختيځ پوهانو په نړيوال کانفرنس د ګډون لپاره تللی دی. دغه هېواد ته استاد کهزاد څوځل نور هم تللی، چې څرګندونې يې په لاس کې نه شته.

- چين ته د افغاني کلتوري پلاوي د مشر په توګه تګ. نېټه يې څرګنده نه ده.

- مصر ته کلتوري تګ چې هلته يې د افغانستان پېژندنې په اړه يو کانفرانس جوړ کړی و.

- ترکيې ته کلتوري سفر.

استاد کهزاد نورو هېوادونو ته هم علمي سفرونه کړي، چې څرګندونې يې په لاس کې نه لرو.

❁❁❁

په نړۍ والو علمي ټولنو کې غړيتوب:

۱ - د بنګال د اسيايي ټولنې غړی.

۲ - د واشنګټن د جغرافيا ټولنې غړی.

۳ - په فرانسه کې د "ختيځ اقصا" د ټولنې غړی.

۴ - د فرانسې د ليکوالو ټولنې غړی.

۵ - د اسيايي هېوادونو د نړۍ والې شاهي ټولنې غړی.

❁❁❁

استاد کهزاد د غوره لیکوال او څېړونکي په توګه لاندې کورني او بهرني نښانونه اخیستي دي:

۱ - د ربښتین د طلا نښان

۲ - دشواليې دهنر او ادب نښان،دفرانسې دجمهوررئيس شارل دوګول په لاس.

۳ - په فرانسوي ژبه د ښې پوهې له امله د ايتاليې د جمهورريس موسلوليني له خوا د طلا نښان.

۴ - د ايتاليوي ژبې د ښې زده کړې له امله د دغه هېواد د جمهورريس په لاس د طلا مډال

۵ - د لويې جرګې نښان (افغانستان)

٦ - د پوهنې نښان (افغانستان)

۷ - د اريانااو خوشال ختك جايزه (پښتو ټولنه- کابل)

۸ - د ايتالي د جمهوررئيس له خوا افتخاري ډاکتري.(۲)

❁❁❁

اروابنباد استاد احمد علي کهزاد له ۱٦ کلنۍ د عمر د پای تر ورځې د لرغوني افغانستان د تاريخ، هنر او فرهنګ په پېژندنه بنکلا او ځلا ډېرې تيارې شپې رونې کړې، ډېرې مندې يې وهلی، ځان يې سترې کړی او له کومې ګټې وتې پرته يې د افغانستان د تاريخي، نښو په ساتنه کې خپل اند و ژوند او به کړی دی.

د افغانستان له تاريخ سره د ده د ډېرې مينې له امله د همده په مرسته او غوښتنه له بهرنه په لسګونو او ان سلګونو لرغونپوه پلاوې او د لرغون پېژندنې د نړۍ والو ټولنو پازوال رابلل شوي، له ده سره يو ځای په شپو شپو، ورځو ورځوپه غرونو، او دښتو کې تللي او په داسې حال کې چې دسفر توښه ورسره نه وه، هلته يې ويجاړې کندرې، تيږې، غونډۍ او غرونه په نښه کړي، ډېرليکونه يې ترې راوړي، د افغانستان ملي موزيم ته يې سپارلي او بيايي قلم را اخيستی او خپل يادښتونه يې کورنيو او بهرنيو تاريخپوهانو او د افغانستان د تاريخ ټولو مينه والو ته ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه مهال چې د دد په مرسته په کابل کې د تاریخ ټولنه جوړه شوه نود خپرونې لپاره ورته د "اریانا" نوم همده وټاکه او دا له دې امله چې دا تاریخي خاوره یو لرغونی فرهنګ او مدنیت لري، چې بویه او سمهال وساتل شي- کورنیو او بهرنیو څېړونکیو ته د اریانا نوم همده ورپه یاد کړ او په دې توګه یې د دغه ویاړلې خاورې لرغونی نوم بیاپه لیکنو کې دود کړ.

په افغانستان کې د "اریانا دایرة المعارف" د ټولنې جوړېدود نومونې چارې همده پر غاړه اخیستې وې- او د دغه ډول یوې تاریخ سازې ټولنې لپاره د لرغوټي افغانستان لرغونی نوم(اریانا) دهمده په خوښه او غوښتنه کېښوول شو چې تر ډېره به ژوندی وی.

استاد کهزاد د لرغونیو ننبنو د ساتنې په اړه هم ډېرې هڅې کړې، چې ځینویې ځای نه دی نیولی.

د همغه مهال چارواکو دکابل د زړې کوټوالۍ تاریخي ګومبزه ورانوله، استاد کهزاد ډېرې مندې تررې وکړې، چې دا تاریخي ننبنه وژغوري خو ناپوهو چارواکو د ده خبرونه غوږ کېښنبسود.

د کندهار د چارسوق د ګومبزي د ژغورلو لپاره هم استاد کهزاد ډېرې هڅې وکړې، خو د تعصب په پردو کې نغښتو چارواکو کله د ده منله.(۳)

د کندهار د څلویښت پوړیزې(چهل زینې) موندنه د همده د زیار پایله وه، چې د ده یو شاګرد یې له دغه ډول یوه تاریخي ځایه خبر وي او دا په کابل کې هر څه پرېږدی او هلته په منډه ځان رسوي، عکس اخلي په انګلیسی او فرانسوی لرغونپوهانو یې ستمپ جوړوي، لیکنې پرې خپروی او چارواکي یې ساتلوته رابلی.(۴)

محمد اسحاق ابراهیمي د ده، د لرغونیو ننبنو د ساتنې په اړه یو لنډه کیسه داسې کړې ده:

"زه پر ۱۳۲۵ ل کال په کندهار کې دولتي مامور وم- هلته یو ډبرلیك و، چې د چندراګوپتا د زوی اشوکا د هندوستان د امپراتور په امر په دوو ژبو کښل شوی و. او له ۲۲۰۰ کلونو هم لرغونی و.

استاد کهزاد راغی او دوارِه د دغه ډبرلیك د لیدو لپاره لاړو. دا ډبرلیك په لویه توره تیږه کې د یو په یونیم مترکچه، کیندل شوی و. خو د دغه ډبرلیك په چاپیر کې یو چاکلا جوړونه پیل کړې وه او ان تر سره یې رسولې وه. استاد د کندهار والي ته ورغی چې لږ تر لږه دغه ډبرلیك له ویجاړتیا وژغورل شي. د کندهار والي هغه ته وویل چې پروا نه کوی د دغه ډبرلیك پر سر به یوه د تراټ غټه بوجی زوړنده کړو چې څرګند پاتي شي. مور هېښ شو چې ایاد ډبر لیك د ساتنې لاره چاره همدا ده- اوس پته نه شته چې به دا ډبرلیك څه شوی وي. اړومرو به د کورځښتن د خپل کاله د ورانېدو له وېرې له منځه وړی وی."(۵)

لنډه دا چې استاد کهزاد د افغانستان د تاریخي نښو د ساتنې او د دغه له ویاړه ډکې خاورې د تاریخ د څرګندولو لپاره په کورنی او نړی- واله کچه دومره هڅې کړې، چې نور خلك یې نه شي کولای.

استاد د افغانستان د تاریخ او فرهنګ په اړه نیمه پېړی له(٦٠) ټوکو زیات علمي او تاریخي کتانونه لیکلي، چې له یوه نیم پرته یې ټول خپاره شوي دي.

د افغانستان وتییزه اوتا(اقتصادی وضعه) لکه چې څرګنده ده د بهرنیو او ان دګاونډیو هېوادونو په پرتله ډېره تیته وه، له همدې امله د استاد کتابونه په داسې توګه خپاره شوي، چې یوازې د خپراوی اټکل ترې کیدای شي. د بنکلا او څلا او د کتابونو د بیاخپرونې په اړه یې نه یوازې دا چې چاپاملرنه نه ده کړې، لامخه یې نېول شوې ده. دا د لمړیه څېړ څرګنده ده، چې په افغانستان کې دوو تنو: اروابناد علامه پوهاند عبدالحی- حبیبی او اروابناد دکتور استاد احمد علي کهزاد د تاریخ او لرغونیو نښو په اړه هغه څه لیکلي چې بل هېڅانه دي لیکلي. دغه دواړو تاریخپوهانو په بې پرې توګه د دغه سیمې تاریخ لیکلی او د دغه تاریخي لرغونې ټاټوبې د آرواستوګنواو وګړیو، دودونه، پېښې، جګړې او کلتوریې په کې روښانه کړې- پاتې تاریخ لیکونکیو چې څه لیکلي یایې د تعصب کالي اغوستي او یایې ځان نه دی ستړی کړی. له همدې امله ده چې زمور ګاونډي هیواد ایران د افغانستان د ډېر شمېر تاریخ لیکونکیو کتابونه په

وارو وارو چاپ او خپاره کړل، خو د استاد کهزاد کتابونو ته په ایران کې هېڅاد خپراوی په منظور لاس ورنه وور. یوازې یو کتاب رهنمای- بامیان(دبامیان لاربنود) چې ژباړه ده په ایران کې د مېشتو بامیاني فرهنګیانو له خوا بیا خپور شوی، چې دا له اروانباد کهزاد او یاله افغاني تاریخ سره د مینې لاسوند نه شي ګڼل کېدای:

زمور ګاونډي ایران د افغانستان د لیکوالو یوازې همهغه کتابونه خپروی چې یاخو په کې پښتنو ته ښکنځلې او بدو رد ویل شوي وي، متعصبونو لیکلي وي او یا په افغانستان کې د پښتون ولس د وندې او برخې په اړه په کې ځان تېرېدنه شوي وي او په دې اړه هډو په کې چاځه نه وي لیکلی.

استاد کهزاد له دري ژبې پرته په ایتالوي، فرانسوي، پښتو او نو- رو ژبو ډېر ښه پوهېده او په دغو ژبوپې کتابونه هم خپاره شوي، خو دا چې دري یې مورنۍ ژبه وه، ځکه نو د ده ټول شته اثار په همدغه ژبه دي او په پښتو ژبه یې یوازې دوه ټوکه(دافغانستان پخوانی تاریخ) او یوه نیمه بله لیکنه شته چې له دې املې د استاد د کتابونو د پښتو کونې په اړه ډېره ارټیارامنځته ده.

اوس غواړم د استاد ټول خپاره شوی کتابونه او لیکنې په لنډه توګه تاسې ته دروپېژنم خو څرنګه چې کتابونه زیات شمېر په دري ژبه دي، ځکه نو ورسره د ژبې نوم نه لیکل کېږی او یوازې څرنګوالی یې په پښتو لیکو. هغه کتابونه چې له دري پرته به نورو ژبو دی له هغو سره د هرې ژبې نوم کښل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستاد احمد علی کهزاد خپاره شوي کتابونو او لیکنې

لومړی: کتابونه

الف :لیکنې

۱ - بګرام

د استاد کهزاد لومړی کتاب دی، چې پر ۱۳۱۶ کال د کابل د ادبي انجمن له خوا په عمومي چاپخونه کې په کوچنۍ کچه خپور شوی او لکه چې له نامه یې څرګندیږي په(۹) څپرکو کې د بګرام جغرافیه، د بګرام اوسنۍ کنډرې، بګرام او ملي کیسې، بګرام او د کاپیسا نورې سیمې تر اسلام وړاندې کیسوکې، بګرام او خواوشا سیمې په بودایي پېر کې، بګرام په کوشاني پېر کې، د بګرام مزدکو نه د بګرام سیاسي او تجارتي حالت، په بګرام کې تر سره شوې سپړنې، په کې څېړل شوي دي.

دا لیکنه د کابل مجلې د اووم (۱۳۱۶) کال په دوو وروستیو او د اتم کال(۱۳۱۷) په لومړنیو(٦) ګڼو کې هم خپره شوې ده.

۲-مسکوکات قدیم افغانستان:

(دافغانستان پخوانۍ سیکې)

لومړی ځل د افغانستان د۱۳۱٦ کال کالنۍ په (۳۰۱-۳۴۰) مخونو کې خپور شوی او بیا پر۱۳۱۷ کال په عمومي چاپخونه کې په خانګړې توګه چاپ شوی چې(۴۰) مخونه لري او یو شمېر عکسونه هم ورسره مل دی.

د لیکنې په پیل کې د سیکو پر ارزښت رڼا اچول شوې او بیا په لرغوني پېر کې د سیکو د رامنځته کېدو اړتیاپه کې بحث شوې او هم ویل شوی، چې په لرغونیو پېرونو کې سیکې څه ډول کارېدې. د دغه برخې په پای کې د افغانستان لرغوني او تر اسلام مخکې سیکې راپېژني، چې د یونان- باختری پېر، سکایي واکمنو، د کندهار او سیستان د پهلوانانو،

د کوشاني واکمنو، د هیطالي واکمنو، دکوچنیو کوشانی واکمنو او کابلشاهانو په اړه په کې اوږدې خبرې شوې دي. همدا رنګه په کې د سیکو ډولونه، کچه، تول، مهال او دوه اړخیزې جولې او نور بنسول شوي دي.

۳- مردان پارو پامیزاد

(د پارو پامیزاد میرني)

دا یو تاریخي ډرامه دی؛ چې په څلورو پردو کې د پارو پامیزاد(هندوکوش) په شاوخوا کې د سکندر نښتې او افغانستان د لرغونیو وګړیو مېرانې په کې بنسول شوي. همدا رنګه د څینو یونانی ځایونو او نومونو په اړه وییپانګه هم لري. داکتاب پر ۱۳۱۸ل کال په ۶۴ مخونو کې په عمومي چاپخونه کې چاپ شوی دی.

۴- امپراتوري کوشان:

(د کوشانیانو امپراتوري)

دپښتو ټولنې له خوا په(۵۳) مخونو کې په لویه کچه خپور شوی دی. چې لومړی ځل پر ۱۳۱۷ کال په افغانستان کالنۍ کې هم چاپ شوی دی. دا کتاب د کوشاني امپراتوری هر اړخیزه څېړنه ده،چې د ده دخپلوهڅو پایله په کې انځور شوې ده.

په دې کتاب کې د کوشاني پېر(۶۰۰) کلنه واکمني د افغانستان د یوې لرغونې واکمنې کورنۍ په توګه د دوی د رامنځته کېدو لارې چارې، د دوی د واکمنۍ ځایونه، د دوی اقتصادی او ټولنیزه او تا(حالت) د دوی پوهه او ګروهه په کې څېړل شوي دي.

۵- مسکوکات افغانستان در عصراسلام:

(په اسلامي پېرکې دافغانستان سیکې):

د تر اسلام مخکې د افغانستان سیکې) کتاب دویم ټوک دی، چې پرې لیکل شوي نه دي، خو لیکوال دا د هماغه مخکینۍ څېړنې بشپړونه او دویمه برخه بولي.

دا کتاب په منځنۍ کچه پر ۱۳۱۹ کال د پښتو ټولنې له خوا په(۵۰۰) مخونو کې خپورشوی چې دا برخې په کې څېړل شوي:

د سامانیانو ، غزنویانو، تیموریانو او هوتکیانو سیکې په هند، ایران او افغانستان کې د ډرانې پاچاهانو د سیکې وهلو ځایونه، د تیمور شاه، زمان شاه، د شاه محمودد‌وه ځلي واکمنی، شاه شجاع، قیصر شاه، شاه نورالدین، ایوب شاه، کامرانشاه، دمحمدزی پاچاهانو: امیردوست محمد خان، د امیر شیر علیخان د دوځلي واکمنی، امیرمحمداعظم خان، امیر محمدیعقوب خان او امیر عبدالرحمان خان د سیکو څېړنه او سپړنه ده، چې ورسره د سیکو ډولونه، کچه، د وهلو ځای، پرمخ وخت لیکنې او ځینې نورې ځانګړتیاوې هم ښوول شوي دي.

٦- رتبیل شاهان:

په(١٨) مخونو کې د افغانستان د تاریخ د عمومي مدیریت له خوا په منځنی کچه خپور شوی، چې لومړی ځل د افغانستان کالنی په ١١ مه ګڼه (١٣٢١) کې هم چاپ شوی دی. په دغه کتاب کې: د رتبیل نوم، د واکمنی سیمه، د افغانستان د تاریخ په لړی کې د رتبیلي واکمنو ځای، عربی لښکر او رتبیلي واکمن خپراوی په دغه کوچني کتاب کې له اسیایي اخځونو پرته له ګڼ شمېر اروپایي اخځونو هم ګټه اخیستل شوې ده.

٧-آریانا:

لومړی ځل د کابل مجلې په پرله پسې(٩٨) مه ګڼه(٩ کال - ١٣١٨) کې خپور شوی، وروسته لیکوال له دغه لیکنې یو اوږده څېړنه جوړه کړې او بدلون یې په کې راوستی، چې په ١٤٨ مخونو کې د تاریخ عمومي مدیریت له خوا په منځنی کچه پر ١٣٢١ ل کال خپور شوي. په دې کتاب کې دا څېړل شوي دي:

د آریا آرځای،آریاویی په واوښتاکې، په یو شمېر نومونو کې د آریا ریښه، آریااو د یونان کلاسیك لیکوال، آریانا ولایت، د آریانا استوګن، د آریانا بنارونه، آریانا او د اروپا د ١٨ مې او ١٩ مې پېړۍ لیکوال او ورسره د دې په شاوخواکې نوره څېړنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸-شاهنامه ومقایسهٔ میان بعض پهلوانان آن واوستا:

(په شاهنامه او اوسټاکې د ځینو یادوشویو پهلوانانو پرتلنه)

په ۱۸ مخونو کې په لویه کچه دافغانستان د تاریخ عمومي مدیریت له ارخه چاپ شوی دی.

په دې رساله کې د اوپستا پهلوان" یاتکار، زریران" او "خواتای نامك" او داسې نور په شاهنامه کې له راغلیو پهلوانانو سره پرتله شوي دي.

۹ - تاریخ افغانستان

(د افغانستان پخوانی تاریخ)

په(۴۹۵ +۱۶=۵۱۱) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا په لویه کچه په پنځو څپرکو کې پر ۱۳۲۲ کال چاپ شوی او دا سرلیکونه په کې څېړل شوي دي:

لومړی برخه : دافغانستان تر تاریخ وړاندې پېرته کتنه

دویمه برخه : اریا د باختری هندو اروپایي او ویدي مدنیت یو برخه

دریمه برخه : اوښتایي مدنیت

څلورمه برخه : دپردیو(هخامنشیانو) واکمني

پینځمه برخه : موریا واکمني.

د افغانستان د پخواني تاریخ دا لومړی ټوك د تاریخ ټولنې له خوا په ۵۳۵ مخونو کې پر ۱۳۳۴ کال د ښاغلیو محمد یونس مراد، عتیق الله معروف، غلام جیلاني جلالي او استاد قیام الدین خادم له خوا په پښتو ژبه هم ژباړل شوی او خپور شوی دی.

۱۰-تاریخ افغانستان:

(دافغانستان پخوانی تاریخ:)

دویم ټوك

پر۱۳۲۵ لمریز کال په(۶۰۰) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا زر ټوکه چاپ شوی او دا برخې په کې راغلې دي:

د یونانو باختری له خپلواك سلطنت نه(۲۵۰مخزیږدی) تر د

کابلشاهانو دواکمنی ترڅپایه.

د اسلام د سپڅلی دین خپریدنه په (۹) څېرکوکې په کې څېړل شوې، چې د لومړی ټوک په پرله پسې څېرکیوپسې راغلي دي.

دا کتاب په ۶۱۱ مخونو کې پر ۱۳۳۷ ل کال د محمد یونس مراد، پاینده محمد زهیر، استاد قیام الدین خادم، غلام جیلاني جلالي، محمد ابراهیم ثابت، پوهاند صدیق الله ریښتین او عبدالباقي باغوانیوال په ژباړې په پښتو هم چاپ شوی دی، چې لومړی چاپ یې د چاپخونې د سوزېدا په پېښه کې له منځه تللی او دویم ځل پر۱۳۳۹ ګال بیا خپور شوی دی.

۱۱- کنیشکا:

لومړی ځل د افغانستان کالنی په۱۴ مه ګڼه(۱۳۲۴-۱۳۲۵) کې خپور شوی او دویم ځل د تاریخ ټولنې له خوا په۳۴ مخونو کې په وړه کچه او دریم ځل په(۴۰) مخونو کې د اطلاعاتو او کولتور وزارت له خوا(۵۰۰) ټوکه خپور شوی دی.

د دغه کتاب په لومړی برخه کې په افغانستان کې یو شمېر لاسته راغلی پیسې او له کوشانی پیسو سره د هغوی اړیکې، په دویمه برخه کې د یوچیانو د مهاجرت په اړه، چې د بتتیانو یوه څانګه ده، څېړنه شوې ده.

ورپسې دکوشاني کهاله دیوې کورنۍ کدفیزس(۴۰-۱۲۰ز) او دکنیشکا(۱۲۰-۲۶۰ز)د کهاله په اړه خبرې لري.

۱۲-ادبیات افغانستان در ادوار قدیم:

(په لرغوني پېرونو کې د افغانستان ادبیات)

دا د ښوونځیو د دوولسمو ټولګیو ښوونیز کتاب دی، چې له(۴) نورو لیکوالو سره په ګډه لیکل شوی، په عمومي چاپخونه کې چاپ او(۴۰۸) مخه لري.

د دغه کتاب د لرغونیو ادبیاتو برخه د اروانښاد کهزاد له خوا په(۹) څېرکو کې لیکل شوې او هندو اروپایي ژبې، ویدي ادب، اوهستایي ژبه او ادب، لیکدود، په افغانستان کې د یونان فرهنګي او ادبي نفوذ،

پهلوی ژبه او ادب، بودایي کوشاني ادبیات، پهلوي ساساني، دري او پښتو ژبې په اړه څرګندونې په کې راغلي دي.

۱۳-افغانستان و ایران:

(افغانستان او ایران)

پر ۱۳۳۰ کال استاد کهزاد امریکا ته تللی، د ببرته راتلو پر مهال څو ورځې په تهران کې هم و، چې هلته یې د ایران په ملي موزیم کې یو کانفرانس وزکړ. د دغه کنفرانس د وینا کتابي ډول دا کتاب دی چې:

د ایراني او افغاني ولس ګډې سرچینې د افغانستان او ایران په سهیلي ساحلونو، د خزر او د جله رودونو پر غاړو د دوی مېشتېدنه او نورې لرغونې پېښې په کې څېړل شوې دی.

دا کتاب په وړه کچه د مظاهري چاپخونې له خوا په ۳۷ مخونو په ایران کې خپور شوی دی.

۱۴-به یادبود جشن هزارمین سال تولد

شیخ الرئیس ابوعلی ابن سینابلخی

(د شیخ الرئیس ابوعلی ابن سینابلخی د زوکړې د زرمې کالیزې په یاد)

د افغانستان تاریخ ټولنې پر ۱۳۳۱ کال د ابن سینا د زوکړې د زرمې کالیزې په ویاړ یوه غونډه جوړه کړې، چې ۵ دې په ویاړ دا کتاب په ۲۸ مخونو کې چاپ شوی چې(۴) مخه ورسره د محمد ابراهیم خلیل یو بوللە هم خپره شوې ده.

په دغه رساله کې د ابن سینا د زوکړې، زده کړې، او نور ژوندانه په اړه څرګندونې شوي دي.

۱۵-گلدسته عشق:

(د عشق ګل ګډۍ)

د مولاناجلال الدین بلخی د اووسووم تلین په ویاړ کوچنی ۱۴ مخیزه رساله ده، چې د ده د دوه ایزې منتخبات په کې راغلی- د ده د

مثنوي دا ټاکنې استاد کهزاد کړي او يوه سريزه يې هم پرې ليکلې ده.

۱۶-در زوایای تاریخ معاصر افغانستان

(د افغانستان د اوسمهالي تاريخ په څنډوکې)

پر ۱۳۲۷ ل کال ليکل شوی او پر ۱۳۳۱ کال د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا په ۱۴۲ مخونو کې خپورشوی دی.

داکتاب په (۹) څپرکو ويشل شوی او داسر ليکونه په کې څېړل شوی دي:

د بارکزيو او سدوزيو مرسته او رقابت، په کشمير کې افغاني واکمن، د غزني کلابندي، دکابل تش پاتې کېدل او د جلال اباد پر لور د الفنستن يون، د شاه شجاع د وژنې په څنډوکې، د امير دوست محمد خان د امارت لومړي کلونه او...

دا کتاب په انګليسي ژبه په ۱۴۴ مخونو کې د اقبال علی شاه په ژباړه هم د تاريخ ټولنې له خوا پر همدغه کال چاپ شوی دی.

د دري متن دويم چاپ پر ۱۳۷۶ کال په پېښور کې د دانش کتابتون له خوا خپور شوی دی.

۱۷-رجال وريداد های تاريخي:

(تاريخي پېښې او شخصيتونه)

په ژوندون مجله کې د (۱۳۲۸-۱۳۳۱) کلونو تر منځ د استاد کهزاد يو شمېر لنډې تاريخي ليکنې خپرې شوي، چې د تاريخ ټولنې په غوښتنه له دغه ليکنو (۴۶) سرليکونه انتخاب شوي او ليکوال بياپه کې ګوتې وهلي او په ۱۴۶ مخونو کې (۴۶) سرليکونه په کتابي ډول چاپ شوي دي.

د دغه کتاب ليکنې د احمد شاه بابا له مهاله تر اميرشرعلي خان پورې د افغانستان د واکمنو او په واکمنيو کې ډيو شمېر غوره شخصيتونوپېژندنه او تر سره کړې چارې راپه ګوته کوي.

دا کتاب پر ۱۳۷۶ د دويم ځل لپاره په پېښورکې د دانش کتابتون له خواهم خپور شويدی.

۱۸-روابط فرهنګی افغانستان وهند:

(د افغانستان او هند فرهنګي اړيکي)

استاد کهزاد پر۱۳۳۳ل کال د درېيم ځل لپاره هند ته تللی و او هلته يې د افغانستان د تاريخي ننبنو د کلکسيون يو نندارتون هم پرانيستی و، چې هلته يې په دغه اړوند غونډه کې په انګليسي ژبه وينا اورولې، چې دري متن يې په لنډيز سره دافغانستان په اريانا مجله کې هم خپور شو. دغې انګليسي ويناد هند او افغانستان پر خپرونو ښه اغېز ښندلی و، له همدې امله په يوه وړه رساله کې انګليسي او دري دواړه ويناپه ليکلی توګه چاپ شوې ده.

۱۹- لښکر ګاه:

په۱۵۲ مخونو کې د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا په منځنی کچه(۱۰۰۰) ټوکه چاپ شوی دی.

دا کتاب د استاد کهزاد د هغو پلټنو ګزارش او ياد ښتونه دی، چې له فرانسوي پلاوي سره يې يو ځای پر۱۳۲۷-۱۳۲۸-۱۳۳۰ کلونو د بست په لښکر ګاه کې کړې وې. د ده په دغو پلټنو د لښکرګاه ورک ښار وموندل شو او دا نوم په عاموخولو کې ولوېد لو د کارونې وړوګرځېد.

په دغه کتاب کې لس سر ليکه راغلي:

لښکرګاه څه ډول او څه وخت وموندل شوه؟

- د لښکرګاه سپړنې
- لښکرګاه اوبست د فرخی په اند
- د لښکرګاه سلطنتي مانۍ د ملك الشعرا استادعنصری په اند
- د هلمند د اوبو پر سر بېړۍ چلونه
- د لښکرګاه د مانۍ ديوالي انځورونه
- دلښکرګاه سلطنتي لوي جومات...
- ښکار او غزنوي واکمن
- په لښکر ګاه کې د مسعود لنډمهالی ژوند
- د لښکرګاه پيل، لوړوالی او له منځه تګ

۲۰- از سروبي تااسمار:

(له سروبي تر اسماره)

پر۱۳۳۴ کال په۲۷ مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا چاپ شوی او د استاد کهزاد د(۲۸۰) کیلومتره سفر ګزارش دی، چې د افغانستان ختیزو ولایاتو ته یې کړی و.

په دغه کتاب ګې د لغمان او کونړ ولایتونو په جغرافیه، تاریخي نومونو اوځایونو او دلرغونیو ننبنو په اړه څرګندونې شوي دي.

۲۱-بالا حصار کابل و پیشامد های تاریخي:

(کابل بالا حصار او تاریخي پیښې)

" لومړی ټوک "

په(۳۱٦) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا په لویه کچه خپور شوی دی. په دغه کتاب کې د کابل د نومه ونې، تاریخي دیوالونو، اړونده کیسو، د کابل له بیلابیلو سیمو تر لاسه شوې لرغونې ننبنې، د کابل پلازمینه کېدنه، د کابل د نیولو لپاره د بیلابیلو مهالونو واکمنو هڅې او نورو په اړه څرګندونې شوې دي.

۲۲-بالاحصارکابل و پیشامد های تاریخي:

(کابل بالاحصار او تاریخي پیښې)

" دویم ټوک "

په ۴۴۰ مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا په لویه کچه خپور شوی، چې د پورتنۍ کتاب دویم ټوک دی. په دغه ټوک کې له۱۱۵۱ لیږدیز لمریزنه تر د محمد یعقوب واکمنۍ د انګلیسي جنرال رابرت په هڅه د بالاحصار د سوزیدو (۱۲اکتوبر ۱۸۷۹) او د کابل د اوسمهالۍ ارګ تر جوړیدو، چې د بالاحصار پرځای د واکمنۍ منځې شو، پیښې څېړل شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۳-افغانستان در پرتو تاریخ:

(افغانستان د تاریخ په رڼا کې)

دا کتاب په۲۸۴ مخونو کې پر۱۳۴۶ کال د کتاب چاپولو موسسې له خوا په لویه کچه خپور شوی دی.

په دې کتاب کې د استاد کهزاد هغه ۱۱۴ سرلیکه لیکنې راغلي، چې هغه په افغانستان راډیو کې یو ځل لوستي- البته په راډیو کې د استاد اورولې لیکنې ډېرې وې، خو دا له هغوي ټاکل شوي او تمه وه، چې نورې به یې هم په ګانده کې چاپ شي، خو تر اوسه نه دي چاپ شوي.

دا کتاب د افغانستان د تاریخي ځایونو د نومونو، مزدکونو او لرغونیو واکمنو په اړه ګټوره څېړنه ده، چې څوسر لیکه یې د بېلګې لپاره دلته لیکو:

- د ارغنداب او هیرمند سیمه د تر تاریخ وړاندې ژوندانه یو منځې.
- د جغرافیایی یادښتونو له پلوه ویدي سر ودونه او افغانستان.
- د افغانستان موسیقی.
- زردشت او له اسپه کهاله سره د هغه اړیکي.
- د اوبستا له نظره د افغاني خاورې لرغونتوب.
- په افغانستان کې د سکندر تګلاره.
- په لرغوني افغانستان کې د یوناني لیکدود د ودېدنه.
- په افغانستان کې د بودېزم خپرېدل.
- کنېشکا د تاریخي امپراتورۍ واکمن.
- د افغانستان پر لوري د وریښمو دلاړې دریځ.
- د کابل د خواوشاه بودایي مزدکونو پایځور.
- د کابل لرغوني دېوالونه.
- بامیان د ګرځېدا لپاره.
- د هندو کوش فرهنګ.
- چغان تپه یا اوسنی چغه سرای او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۴-فروغ فرهنگ:

(د فرهنګ رڼا)

په۵۲ مخونو کې په لویه کچه لیکلی کتاب دی، چې لومړی ځل په انیس کالنی او بیا په ځانګړې توګه چاپ شوی دی.

دا کتاب په افغانستان کې د فکري او کلتوري مدنیت رامنځته کېدل څېړي، چې له لرغونیو پېرونو تر(۷) زېږدې پېړۍ پورې په کې څېړنه شوې ده، په دې اړه تر اوسه هېڅ آن کومه مقاله هم نه ده لیکلې، د دې کتاب څېړنه د ایتالوي، فرانسوي، امریکایي او نورو بهرنیو لرغونپوهانو په لاسوند تابه شوې ده، چې هغوی په بلخ، بامیان، پغلان، سمنګان، د سیستان شاوخوا، ارغنداو او هیرمند، منډیګك، غزني، هډه، بګرام صوف دره، قره کمر او نور ځایونو کې پلټنې کړي او ده د هغوپه رڼاکې د افغانستان فرهنګ څېړلی دی.

۲۵-سپرلو:

یو کوچنی کتاب دی، چې پر۱۳۴۶ کال په"۲۲" مخونو کې د کتاب چاپولو موسسې له خوا په کوچنی کچه خپور شوی او د افغانستان د لرغونیو لوبو لکه بزکشي، نیزه وهنه، ؛ ارېوجوړونه او نورو په اړه په کې څېړنه شوې ده.

همدا رنګه دا رساله دا رابنیي چې په افغانستان کې اسونه څه وخت انسان رام کړي، لومړی چېرته له اسونو کار واخیستل شو او اسونو په افغانستان کې څومره ارزښت درلود؟

۲۶-شابهار:

په۲۰ مخونو کې پر۱۳۴۶ کال د کتاب چاپولو موسسې له خوا په کوچنی کچه خپور شوی، چې څو عکسونه هم ورسره یو ځای دی.

د دې کتاب په منځپانګه کې دا لولو چې د غزني د شابهار مزدك څه وخت ومونډل شو، چا ومونډ او څرنګه یې ومونډ. شابهار مزدك د غزني

د شابهار دښتې په منځ غونډۍ کې، چې سردارغونډۍ او نغاره غونډۍ هم ورته ویل کېږي، دهغه مزدك نوم دی، چې د سلطان محمود غزنوي پلازناستې ځای و او د غزنویانو د دوه سوه کلنې واکمنۍ منځنی و. خو پر لرغونیو وختونو دا له آره یو نبودایي مزدك و، چې د راهبانو او ګرځندویانو لپاره یې تر څنګ د استوګنې خونې او دېرې هم لرلې. د ستاسو په لاس کې کتاب لومړی برخه د همدغه کتاب پښتو ژباړه ده.

۲۷ـ تاریخ برای صنف هفتم

(تاریخ د اووم ټولګي لپاره)

په منځنۍ کچه په۱۴۴ مخونو کې د افغانستان د ښوونې او روزنې وزارت له خوا پر ۱۳۵۰ کال چاپ شوی، چې له دغه کال مخکې هم درې ځل څو زره ټوکه چاپ او خپور شوی او دایې څلورم چاپ دی.

دا کتاب پر۱۳۵۵ کال په پښتو ژبه هم په۱۳۲ مخونو کې د ښوونې او روزنې وزارت له خوا خپور شوی، خو ژباړن یې څرګند نه دی کېدای شی پخپله استاد پښتو کړی وي.

دا کتاب په درې برخو کې د افغانستان لرغونی تاریخ دی، چې له تاریخ وړاندې پېرنه تر د اسلامی دین راتګه پورې مهال په کې څېړل شوی دی.

۲۸ـ درفش ملی جمهوریت

اد جمهوریت ملي بیرغ)

په منځنۍ کچه په۳۶ مخونو کې پر۱۳۵۴ کال دبیهقي کتاب خپرولو موسسې له خوا خپور شوی دی.

دا کتاب په افغانستان کې د بیرغ تاریخچه ده او دایې په کې څېړلې چې د افغانستان ملي بیرغونه پر کوم مهال کوم یووو- او همدارنګه د دوی رنګونه او څرنګوالی په کې څېړل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۹-افغانستان در شاهنامه:

(افغانستان په شاهنامه کې)

دا کتاب د بیهقي کتاب خپرولو موسسې له خوا په۱۱۴ مخونو کې په دولتي چاپخونه کې په منځنی کچه خپور شوی دی.

شاهنامه د فردوسی هغه کتاب دی چې(٦٠٠٠٠) بیتونه لري او په ۳۵ کلو کې بشپړ شوی، چې د غزنوی پېر د امپراتور سلطان محمود غزنوي په امر او غوښتنه لیکل شوی و.

استاد کهزاد شاهنامه لوستې او د افغانستان په اړه یې په کې راغلی بیتونه په نښه کړي او بیایې پرې څېړنه کړې ده.

په دې کتاب کې ۱۲ سرلیکونه راغلي، چې تر هر سرلیک لاندې د شاهنامې تر بیتونو وروسته څېړنه او کروېړنه شوې. د دغه کتاب څېنې سر لیکونه دا دي.

البرز کوه او سیمرغ، رودابه د کابل خدای لور،د دقیقی بلخی شاهنامه، لهراسپ د بلخ واکمن، په بلخ کې د ګشتاسب واکمني، همدارنګه د افغانستان او افغان د لرغوني کلمې په اړه هم پر زړه پورې څرګندونې په کې شوي دي.

۳۰-غرښت یاګرشاسپ:

پر۱۳۵۵-۱۳٦۰ کلونو په۸۸۲ مخونو کې په منځنی کچه(۱۵۰۰) توکه خپور شوی دی.

دا کتاب د چاپ کال نه لري، خو د لیکونکي د سریزې په پای کې چې د کتاب په سر کې راغلې(۱۳۵۵) کال لیکل شوی دی.

ګرشاسپ نامه د حکیم ابونصر علی بن احمد اسدی طوسي منظوم کتاب دی، چې (۱۰۰۰۰) بیتونه لري او پر۴۵۸ س.ل کال لیکل شوی او د غرښت د سفرونو، پهلوانیو او هنر ښوونې په اړه په کې خبرې راغلې دي.

استاد د دغه کتاب یو شمېر تاریخي بیتونه را اخیستي او څېړنه یې پرې کړې ده او دایې ثابته کړې چې ګرشاسپ هماغه پښتون غرښت دی

چې پراسلامي پېړۍ افغانستان کې و. په ګرشاسبنامه کې راغلي"اترت" او"سرند" يې"بتن" او "سړبن" ښوولی چې يوه پر زړه پورې څېړنه ده.

خو ښاغلی حسين نايل په"کهزاد وپژوهشهای‌او" کتاب کې د تعصب په ناله راغلی او دانسې يې ليکلي:

"غرغښت ياګرشاپ" که در انشای ان ونيزګاهی در املای ان نشانه های سستی وبی حرکتی انګشتان کهزاد به مشاهده ميرسد از اخرين اثر های او ميباشد که توانسته بود بنويسد....

تحرير کهزاد در اثر مورد ګفتګو، ضعيف و نا رسا و نامنسجم ميباشد که اين امر ناشی از ضعف جسمی و ناتوانی انګشتان اوست، دريغ و درد که او درين هنګام ان توانايي و حال را نداشت که تحليل اشعار ګرشاسبنامه را به مانند کتابهای ديګر خود به انشای رساو زيبا به نګارش بياورد."

ژباړه: غربنت يا ګرشاسپ چې کله يې په املا او کله يې په انشا کې د کهزاد د ګوتو سستي اوناخوځند توب ښکاری، د ده وروستی ليکلی کتاب دی...

په بيان او خبرو کې د کهزاد ليکنه کمزورې ناسمه او بې نظمه ده چې دا د ده د ګوتو د کمزوری اغېز دی، کاشکې چې دی دغه مهال جوړوی او د ګرشاسبنامې شعرونه يې لکه د خپلو نورو مخکينو کتابونو په څېر ښه څېړلي وای.

دی‌بياوړاندې ليکي:

"ګر چه کهزاد يکی بودن ګرشاسپ وغرغښت را نتيجه خوابی ميداند که ديده است و به هيچ وجه عالمانه و مطابق معايير تحقيق نيست و...."

ژباړه:

سره له دې چې کهزاد د ګرشاسب او غربنت يووالی د هغه خوب پايله بولي، چې ده ليدلی او دا کار هيڅ مهال د تحقيق له مېتود سره برابر نه دی او....(٦)

ښاغلی نايل د تعصب قلم په لاس هغه مهال، چې استاد

کهزاد"زبان تخاري، زبان اصلي، اهلی باختر وتخارستان" لیکي او تخاري ژبه ایراني ګڼي (افغانستان در پرتو تاریخ۱۸۵ مخ) د کهزاد د ګوتو سستي او خوب لیدنه نه ګڼي، خو چې اروابناد استاد کهزاد کله د غربنت او ګرشاسب د یو والي خبرې کوي دا مهال ورته کهزاد ناروغه او ناپوهه بنکاري. دا بناغلی د استاذ کهزاد بل یو کتاب هم د املا او انشاله لوري ضعیف او ناسم نه بولي، یوازې همدا کتاب بولي او دا ځکه چې ده د افغانستان د یوه تر ټولو لوی تبر او تر ټولو لویې ژبې په اړه پخه او ژوره څېړنه کړې ده.

د بناغلي نایل په اند افغانستان یوازې د دري ژبو کور دی او پښتانه، نه خو د دغه ځای پخوانی استوګن باید وبلل شي او نه د دغه ډول یو پرتمین فرهنګ څښتنان- بناغلی نایل په دا ډول خبرو غوښتي، چې په افغانستان کې له لرغونیو پېرونو تراوسه دورونو قومونو او ژبو تر منځ د جلا توب کرښه راکاږي؛ یوه لوړه وښیي اوبله ټیټه. خو دی له دې نه دی خبر چې لکه په څرګنده توګه چې له داځو پېړیو راهیسې یوازې پښتنو د ټول افغانستان د ننګ او غیرت شمله اوچته کړې پر لرغوني مهال هم د همدوی نیکونه وو چې د دغې خاورې ننګیالي بلل کیږی. ایا دابه ریښتني وی چې د احمد شاه بابا په څېر ننګیالی مېړنی چې د خپلو متو په زوریې یوه امپراتوري جوړه کړې وه- له بل ځایه راغلی وي او دهغه قام به دلته هېڅ ډول تاریخ، ژبه او غځېدلې ریښې ونه لري!؟

دا کتاب ترچاپ وزوسته د همدغه نایل او د ده دنورو اندیوالانو او ایران پلوه متعصبیونو او ان پخپله له ایرانیانو له خوا په داسې حال کې چې(۱۵۰۰) توکه چاپ شوی وو له بازاره ټول او ورک شو، چې اروهرو به سوزول شوی وي. او اوس یې یوازې۳-۴ توکه راپاتې دي چې په دوربین کې نه لیدل کیږي.

پر دغه کتاب د متعصبینو له خوا د بې ځایه شکونو او ارنګونو په اړه ځانګړیو لیکنو ته ارتیا لیدل کیږي، چې داځای یې د څېړنې نه دی، پورته خبرې یوازې یوه یادونه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۱-زمانشا و فعالیت دستگااستعماری:

(زمانشاه او د بنکیلاکي دستګا ګوتوهنې)

په لویه کچه په ۲۸ مخونوکې د پښتو نستان د ورځې په ویاړ پر۱۳۲۹ کال د کورنیو خپرونو د مدیریت له لوري چاپ او خپور شوی همدا کتاب پر۱۳۲۹ کال په افغانستان کالنۍ کې هم خپور شوی دی.

دا کتاب د زمانشاه واکمنی(۱۲۰۷-۱۲۱۵ل) پر پېر د ده اندوژوند، سهوې او د افغانستان په کورنیو چارو کې د ختیز هند د کمپنۍ په مرسته د انګرېزي بنکیلاکي دستګاه پر ګوتوهنو پر زړه پورې خبرې لري.

۳۲-رهنماي بامیان:

(د بامیانو لارښود)

په(۵۰) مخونو کې د بامیانو د تاریخي سیمې لار ښود دی، چې په منځنۍ کچه دافغانستان د تاریخ ټولنې له خوا پر۱۳۳۴ کال(۵۰۰) ټوکه خپور شوی دی.

په کتاب کې: د ګرځندویانو په اند د بامیان ارزښت، د بامیان د تاریخي او جغرافیایي جوړښت لنډیز- د نومونې لامل، لویې او کوچنۍ پڑی،غلغله، ضحاك او سرخك بنارونه، پولادي درې، ککرك اواهنګران، د ګرځېدو وړ سیمې، بند امیر، بامیانو ته د تګلارې، دتګ مهال او نور راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد کهزاد سیاسي لیکنې:

اروابنساد استاد کهزاد د تاریخي لیکنو تر څنګ یو شمېرسیاسي لیکنې هم لري، چې ځینې یې د کتابګوټو په جوله په کوچنۍ کچه خپرې شوې هم دي. هسې خو به استاد په ورځنیو اخبارونو او خپرونو کې ډېرې سیاسي لیکنې کړي وي، خو هغه د کتابونو یارسالو په جوله د چاپ ډګر ته نه دي راوتلې او د هماغې ورځې په تېرېدو په خپرونو کې ساتل شوي دي.

خو هغه چې دکتابګوټو په شکل د ده په نامه خپرې شویدي، دلته به په لنډه توګه دروپېژندل شي:

دا باید هېره نه شي، چې د ده سیاسي لیکنې هم په پخپله د معاصر تاریخ یوه برخه ده.

۳۳- حدود نفوذ سیک در اینطرف اباسین:

(د اباسین دې غاړې ته د سیکانو د پرمختګ بریدونه)

په۱۲ مخونو کې ډ کورنیو خپرونو د مدیریت له لوري په کوچنۍ کچه خپور شوی دی، چې د څېړنې سکالویې له نامه څرګندیږي.

۳۴- دعوای امیر دوست محمد خان باانګلیس ها درمورد قبایل سرحد:

(دسرحد دقبایلوپه اړه له انګریزانو سره دامیردوست محمدخان دعوه)

په لسو مخونو کې د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په کوچنۍ

کچه خپور شوی دی.

۳۵- اختلاف بین افغانستان و پاکستان از نظر سرجارج کنگهم:

(دسرجارج کنګهم په اند د پاکسټان او افغانسټان تر منځ اختلاف)

په(۲۰) مخونو کې په کوچنۍ کچه پر۱۳۲۹ ل کال خپره شوې. د همدې رسالې لنډیز په پښتو ژباړه هم د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا خپور شوی دی.

۳۶- سیاست خارجی پاکستان

(د پاکسټان بهرنی سیاست)

د سرویلیم بارتن په قلم لیکل شوې رساله ده، چې استاد کهزاد ژباړلې،څرګندونې یې پرې لیکلي او د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا پر۱۳۳۰ کال په(۱۰) مخونو کې په کوچنۍ کچه خپره شوې ده.

۳۷-امیر شیرعلی خان در مقابل سیاست انگلیس:

(امیر شېر علی خان د انګریزي سیاست پر وړاندې)

د انیس اداري له خوا په(۸۰) مخونو کې په لویه کچه پر۱۳۳۰ کال خپور شوی کتاب دی، چې له امیر شېرعلی‌خان سره د انګریزانو له چالونو نه په کې پرده پورته شوې ده.

۳۸-افغانستان درمجاورت هند:

(افغانسټان په هند ګاونډیتوب کې)

د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په(۹) مخونو کې په کوچنۍ کچه خپور شوی دی.

۳۹- اعلان ریچاداودنی‌و قیام سرحد در۱۸۹۷:

(پر ۱۸۹۷ د ریچاداودني خبره ونه او د سرحدي خلکو پاڅون)

د کورنیو خپرونو دمدیریت له خوا په(۸) مخونو کې خپور شوی دی.

۴۰- در تجسس خط سرحدي:

(د سرحدي ليکې په لټه کې)
په(۷) مخونو کې د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په کوچنۍ کچه خپور شوی دی.

۴۱- امير امان الله خان و مسايل سرحدي:

(امير امان الله خان او سرحدي مسالې)
د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا پر ۱۳۳۲ کال په(۱۲) مخونو کې په کوچنۍ کچه خپور شوی دی.

۴۲- سياست متوقف، احتراز اشتباهات يک و نيم قرنه:

(په يونيمه پيړۍ کې پر سهوې
او ځانساتنې ولاړ سياست)
د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په۱۵ مخونو کې په کوچنۍ کچه پر ۱۳۳۳ کال خپور شوئ دی.

۴۳-شيرشاه سوری يامثل روح افغانيت درهند:

(شيرشاه سوری په هند کې د افغانيت ژوندی انځورګر)
د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په(۹) مخونو کې په کوچنۍ کچه پر ۱۳۳۴ کال خپورشوی دی.
د استاد پورته ټول کتابونه چې څه ناڅه سياسي جوله لري د پښتونستان د ورځې په ويار خپاره شوي دي.

ب: ژباړې:

استاد کهزاد يو شمېر بهرني ايتالوي، انګليسي او فرانسوي کتابونه په دري ژباړلي دي، چې دلته ښوول کيږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۴-اثار عتيقه بودايي باميان(جلددويم)

(د باميانو زړي بودايي ننبي)(دويم ټوک)

پر۱۳۱۵ ل کال په کابل مجله کې تر خپرېدو وروسته په۸۷ مخونو کې د کابل د ادبي انجمن له خوا چاپ او په لويه کچه خپور شوی دی.

دا کتاب موسيو، مادام ګودار او پروفيسر هاکن په فرانسوي ليکلی او استاد کهزاد ژباړلی دی.

.په دغه کتاب کې له(۲۴) تاريخي عکسونو پرته چې د انځورونو سيکو(پيسو) پژيو، مزدکونو، سمڅو او د باميانو د تاريخي او هنري ځايونو دي، د تصوير پېژندنې په اړه څېړنه، په اروپايي ليکنو کې د باميانو د تاريخي ننبنو يادون، په افغانستان کې دلرغونپلټنې څر نګوالی، له۱۹۲۲ کال مخکې لرغونپلټنې، لوی بوتان او تګلارې يي، د ځينو مزدکونو پېژندنه او د ودانۍ څرنګوالی يې او د باميان نوم په چيني ليکنو کې، څېړل شوي دي.

پر دغه کتاب ژباړن هم يو۱۴ مخيزه سريزه ليکلې ده.

۴۵- صنعت بودايي باختر و مبدآ صنعت ګريکو بوديک:

(بودايي باخترې هنر او د ګريکو بوديک هنرسرچينه)

په کوچنۍ کچه په(۱۷) مخونو کې له فرانسوي ژبې په دري ژباړل شوی چې(۱۴) مخه هماغه آره فرانسوی منځپانګه هم ورسره يو ځای خپره شوې او ورسره(۱۴) تصويرونه هم مل دی.

داکتاب په کوندوز کې د تر لاسه شويو تاريخي ننبنو څېړنه او سپړنه ده، چې موسيوژ وژف هاکن په فرانسوي ليکلی او پر۱۳۱٦ کال د پښتو ټولنې له خوا په کابل کې چاپ شوی دی.

ستاسې په لاس کې کتاب دويمه برخه د همدې کتاب ژباړه ده.

۴۶- منظره افغانستان:

(د افغانستان منظره)

پر ۱۹۵۱ ز کال په کابل کې دبریتانیا استوګن استازي(سفیر) د خپلې استو ګنې پر مهال د افغانستان سیاسي او تا د یوې لیکنې په ترڅ کې په یادښتي بڼه په"مارتن ریویو"خپرونه (لندن) کې خپره کړې ده. چې دري ژباړه یې د استاد له خوا پر ۱۳۳۰ کال په(۲۰) مخونو بشپړه شوې او د کورنیو خپرونو دلوی مدیریت له خوا د پښتو نستان دملي ورځې په ویاړ خپره شوې ده.

۴۷- سرخ کوتل:

(سور کوتل)

په(۲۱) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا ۲۰۰ ټوکه چاپ او خپور شوی دی.

دا کتاب په فرانسوي ژبه د استادکهزاد او د فرانسې د یوه تن لرغونپوهاند دانیل شلوم برژه د هغو دوو لیکنو ټولګه ده، چې پر ۱۹۵۲ ۱۹۵۳ کلونو په سرخ کوتل کې د تر سره شویو پلټنو په اړه په کې څېړنې شوي دي.

د استاد کهزاد مقاله په لنډه توګه د سرخ کوتل د موندل شوي اورتون، چې په زیږدي لومړنیو دوو پېړیو کې دلته ودان شوی- پېژندنه ده.

د دانیل شلوم برژه لیکنه د دغه اورتون د ځانګړتیا وو،ودانی، خواوشاوموندل شویو ننبنو، ډبر لیکونو، لوښیو او موندل شویو سیکو د څرنګوالي په اړه ده.

۴۸- تایان:

دا کوچنی کتاب په۴۴ مخونو کې د"شی،چې" کتاب "۲۳۱" څېړکی دی، چې په چین کې د مشهور تاریخپوه "ثه ماچه ین" په قلم لیکل شوی او د افغانستان د یو پلاوي د سفر په ترڅ کې په چین کې د دغه پلاوي مشرته سپارل شوی و.

په دغه کتاب کې د چيني ګرځندوی "چانګ، چه، ين" له خوا د افغانستان د شمالي سيمو په اړه د "تاهيشا" تر سر ليك لاندې څېړنه شوې چې تر "۲۰۰۰" کاله مخکې دغلته راغلی و.

د افغانستان تاريخ ټولنې دغه کتاب له انګليسي منځپانګې سره يو ځای پر ۱۲۳۷ کال خپور کړی دی.

۴۹- هنر قديم افغانستان:

(د افغانستان لرغونی هنر)

دا کتاب د افغانستان د لرغونيو هنري ننبنو هغه کتلاګ دی، چې د يو نړۍ وال کانفرانس په ترڅ کې د ۱۹۶۶ کال د جنوری له ۱۳ مې تر د مارچ ۶ مې پورې په نيويارك کې او د مارچ له ۲۵ مې تر د مې ۱۶ مې پورې د لاس انجلس په هنري موزيم کې او د جون له ۲۹ مې تر د اګست ۲۳ مې پورې د واشنګټن د بنکليو هنرونو په کلکسيون کې ننداړې ته ايښوول شوې وې.

د دغو ننبنو د ټاکلو لپاره د دغه کتاب ليکوال او ټولوونکی بنجامن رولاند د اسيا فاونډيشن ټولنې په غوښتنه پر ۱۹۶۴ کال کابل ته راغلی و.

په دغه لرغونيو تاريخي ننبنو کې د منيډيګك. بګرام، پايتاوې، هډې، باميان، کابل، فندقستان، بلخ، غزنې او دننګرهار د کمې ډکې شاملې وې.

د هارورډ پوهنتون د بنکليو هنرونو استاد بنجامن رولاند، دغه ننبنې تر ننداړې وروسته په څېرلې بڼه وکتلې او د هر يو له پېژندګلوی او څېړنې وروسته يې له عکسونو سره يو ځای په انګليسي ژبه په کتابې بڼه خپرې کړې چې ۱۲۰ قطعې عکسونه هم ورسره مل وو.

استاد کهزاد د دغه کتاب دري ژباړه د افغانستان د لرغوني هنر په نامه پر ۱۳۴۶ ل کال تر سرد کړه، چې د زړو ننبنو د ساتنې او د موزيم مديريت له خوا د بنوونې او روزنې په چاپخونه په ۱۴۴ مخونو کې "۱۰۰۰" ټوکه خپور شوی دی.

په بهرنيو ژبو د استاد کهزاد خپاره شوي کتابونه:

۵۰- سکندر په افغانستان کې:

په فرانسوي ژبه په(۳۱) مخونو کې پر۱۹۴۶ز(۱۳۲۵هـ.ل) کال د کابل په چاپخونه کې په منځنۍ کچه خپور شوی دی.

دا په څلورو پر دوکې یو نندار لیك دی، چې په افغانستان کې سکندر ته د ورپېښو ستو نزو په اړه په کې څېړنه شوې ده.

۵۱- د افغانستان دودونه:

د ګیمي موزیم له خوا د پاریس پوهنتون په چاپخونه کې په منځنۍ کچه په۲۰۴ مخونو کې په فرانسوي ژبه پر۱۹۵۳ کال خپور شوی دی.

دا کتاب د فرانسوي لرغونپوه موسیوهاکن په غوښتنه لیکل شوی، چې غوښتل یې په افغانستان کې له لرغونیو موندل شویو ننښو سره د افغانانو ننۍ فوکلوري کیسې او دودونه پرتله کړي او ریښتینې پایله لاسته راوړي.

۵۲-د بامیانو لنډ لارښود:

انګلیسي- فرانسوي.

دا کتاب۱۲ مخه په دوو ژبو له۲۴ عکسونو سره د افغانستان د تاریخ ټولنې(۲۶) مه نومره خپرونه ده، چې د اتکل له مخې به پر۱۳۲۴ لمریز کال خپور شوی وي.

دا کتاب د استاد کهزاد د هماغه کتاب لنډیز دی، چې په دري ژبه د"بامیان لارښود" په نامه پر۱۳۲۴ کال د افغانستان د تاریخ ټولنې له

خوا خپور شوی دی.

د دغه کتاب څرنګوالی او سکالو هماغه ده، چې د پورته کتاب په اړه مخکې لیکل شوې ده.

۵۳-شخصیتونه او تاریخي پیښې:

د men and Events تر سرلیك لاندې دافغانستان د تاریخ ټولنې له خوا پر(۴۴) مه خپرنې لړۍ په ۱۷۰ مخونو کې، په انګلیسي ژبه په منځنۍ کچه خپور شوی دی.

د دغه کتاب لومړی چاپ نېټه نه لري، خو دویم ځل پر ۱۹۷۲ کال د افغان کتاب خپرولو موسسې له خوا خپور شوی دی.

د دغه کتاب سکالو(موضوع) هماغه ده، چې د"رجال و رویداد های تاریخي" تر سرلیك لاندې په دري ژبه لیکل شوی او د دغې لیکنې په مخکینیو مخونو کې تاسې ته در پېژندل شوی دی.

۵۴- لرغونی او ننني افغانستان:

په ایټالوي ژبه په۵۳ مخونو کې پر۱۹۵۵ کال د ایټالیا په پلازمېنه روم کې چاپ شوی دی.

په دې کتاب کې په افغانستان کې د لرغونې او ننني واکوالۍ جولیز توپېرونه څېړل شوي او همدارنګه په کې د نورو یرغلونو له امله د افغاني واکمنیو د رڼکېدو تاریخي لاملونه په ګوته شوي دي.

۵۵- اریانا یا لرغونی افغانستان:

په انګلیسي ژبه پر ۱۹۵۶ زېږدي کال په ۱۱۷ مخونو کې په منځنۍ کچه په بنکلی کاغذ د فرانسې په پلازمینه پاریس کې چاپ شوی دی.

کېدای شي، چې داکتاب په دري ژبه د استادکهزاد د لیکل شوي کتاب "اریانا" ژباړه او یا په لږتو پیر سره نوې ګوتوهنې په کې شوي وي. چې د لرغونې اریانا په اړه په زړه پورې څېړنه لري.

همدارنګه په دغه کتاب کې ځای پر ځای بنکلي رنګه عکسونه

هم خپاره شوي دي.

۵۶- د کابل تاريخي لارښود:

په"۷۰۰" مخونو کې په انګليسي ژبه په لويه بنکلي کچه د بريتانيې په پلازميني لندن کې خپور شوی دی.

په دې کتاب کې د کابل تاريخي نومونې، د کابل پخوانۍ او نننۍ جغرافيه، په لرغونيو واکمنيو کې د کابل اړوندې سيمې او منځي، په کابل کې بودايي مزدکونه، په اسلامي پيړۍ کې د کابل او نا او نور څيړل شوي چې ګڼ شمېر رنګه او توروسپين عکسونه هم ورسره مل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد کهزاد ناخپاره شوی کتابونه:

۵۷- رایان کابلي:

(په کابل کې لرغوني هندي واکمن)

په(۸۱) مخونو د استاد کهزاد په خپل لاس لیکل شوی کتاب دی، چې د اټکل له مخې به پر۱۳۲۳ کال کښل شوی وی. په دې کتاب داسر لیکونه څېړل شوي دي:

کابل واکمني یا کابل واکمن، د کوشانو یفتلي یا خبونیانو سرچینه، رتبیل واکمن یا کوشانو یفتلي واکمن، د واکمنۍ منځی او کابل ختیځ لورته د هغې بدلون. د برهمني واکمنۍ، دلړۍ جوړوونکی. غزنویان او هندي واکمن، د دغه کهاله نور واکمن، نامتو بودتونونه، سکاوند بودتون، په خیرخانه کوتل کې د موریا برهمني مزدك، د کابل د برهمني واکمنو سیکې.

۵۸- افغانستان چهار راه تمدن و تهذیب:

(افغانستان د مدنیتونو او کلتورونو څلور لارې)

دا کتاب په(۱۶۶) لویو مخونو کې یو تاریخي البوم دی، چې د افغانستان د ټولو تاریخي سیمو او ننبنو ښکلي رنګه عکسونه او تر (۲۰۰۰۰) کالو وړاندې د افغانستان د بېلابېلو لرغونیو ننبنو په اړه په کې په دې ډول څېړنه شوې، چې ترهر عکس لاندې نسبتآ اوږده شرح راغلې ده.

استاد کهزاد پخپله د دغه کتاب په سریزه کې لیکلي:

"دا کتاب "یا د تاریخي عکسونو ټولګه" چې په یوه‌ټوك کې د(افغانستان د مدنیتونو او کلتورونو څلورلارې) تر سرلیك لاندې سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوځای شوی دی، یو شمېر فرهنګي او هنري لاسته راوړنې په کې خوندي دی، چې د دغه هېواد د خلکو په برخلیك کې ترشلو زرو کالو مخکې د"ګارما" تر ورځو- ډېر غوره ارزښت لري.

د دغه ټولګې لیکنه د یو کتاب په څېرنه ده. یوازې هڅه شوې، چې په یوه مخ کې تر عکس لاندې آړه موخه څرګنده شي او په مخامخ مخ کې لوی سر لیکونه د یوه تاریخي فارمول په توګه څرګند شي.

هېله لرم چې د دغه کتاب کتنه ستاسې وخت بې ځایه ونه لګوي او د یو تاریخي انځور په توګه یې ننداره وکړئ او په اسانۍ ترې ګټه ترلاسه کړئ."

دا کتاب د۱۳۵٦ کال د وړې پر(۲۰) مه پای ته رسېدلی او د ده د زوی"زړکي کهزاد" په وینا، ده غوښتل چې دا کتاب په یوه بهرني هېواد(جاپان؟) کې ښکلی چاپ کړی.

خو د ده تر مړینې وروسته دا کار پاتې شو. که افغان خپرندویو ټولنوته خدای(ج) وسه وکړي، هېله ده دا کتاب چاپ او خپور کړي.

۵۹- رویین تن و تهمتن یا

جنګ اسفندیار و رستم در وادی هیرمند:

(رویین تن او تهمتن یا

د هیرمندپه دښته کې د اسفندیار او رستم جګړه)

دا د استاد د عمر وروستی کتاب دی، چې د"افغانستان در شاهنامه" په څېر د شاهنامې د شعرونو تفسیر تعبیر او څېړنه ده.

ده د رویین تن(د اسفندیاربلنوم) او تهمتن(د رستم بلنوم) د کیسو اړوند شعرونه له شاهنامې را اخیستي او څېړنه یې پرې کړې، چې یو غور څېړنیز کتاب ګڼل کیږي.

دا کتاب په۳۱۴ لویو مخونو کې لیکل شوی او تر اوسه نه دی خپور شوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦٠- کابل موزیم:

د دغه کتاب نوم په انګلیسي ژبه د کابل په تاریخي لارښود نومي کتاب کې راغلی، خو د چاپ او یا نه چاپ په اړه په کې څه نه دي لیکل شوي، کېدای شي د کابل موزیم پېژندنه وي.(؟)

نا چاپ ژباړې:

٦١- نتایج تاریخي کشفیات جدید افغانستان:

(د افغانستان د نویو موندل شویو ننبو تاریخي پایلې)

دا د"ایچ-تی،پرنسپ" په انګلیسي ژبه دلیکل شوي کتاب دري ژباړه ده چې په(۱۴۹) لویو مخونو کې د استاد په خپل لاس لیکل شوې ده.

دا کتاب پر۲۱۳۱ل کال ژباړل شوی او د ایټالیې په پلازمینه روم کې ده پخپله بیالیکلی(پاکنویس کړی) دی.

د دې کتاب په منځپانګه کې د لرغونې اریانا تاریخ څېړل شوی چې د یوناني، پارتي، پهلوایي او اسکایي پېرونو په اړه اوږده څېړنه ده.

٦٢- از چنګیز تا تیمور:

(له چنګیز تر تیموره)

دا کتاب په فرانسوي ژبه په ۴۳ لویو مخونو کې د"موسیورونه-ګروسه" د کتاب ژباړه ده، چې د مغلو د امپراتوری د څېړنې په ترڅ کې په کې د افغانستان په اړه ډېرې څېړنې هم شوي دي. وایي چې داکتاب استاد د خپریدو په منظور نه بلکې په خپلو څېړنو کې د ګټې اخیستو په منظور ژباړلی- خو وروسته یې په کې بیا د چاپ په منظور ګوتې وهلي دي. دا کتاب تر اوسه نه دی خپور شوی.(۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپرونو کې داستاد کهزاد لیکنې (مقالې):

استاد کهزاد د څېړنیز ژوند په"۵۰" کاله کې وخت ناوخت تر افغانستان دننه او بهر په مهالنیو او نا مهالنیو خپرونو کې پر بېلابېلو سکالوي(موضوعګانو) لیکنې خپرې کړې دي، چې ځینې یې ان د کتاب ارزښت لري.

په ټولیزه توګه د استاد کهزاد ټولې خپرې شوې لیکنې د افغانستان د لرغوني تاریخ، لرغون پېژندنې، تاریخي، جغرافیوي، د موسیقۍ د تاریخ او پېژندنې، د لرغونیو ځایونو تاریخي نومونې، د لرغونیو ننبنو د سپرنې بېلابېل ګزارشونه، د لرغونیو توکیو په اړه یونلیکونه او د بهرنیو لرغونپوهانو د تاریخي لیکنو ژباړې دي.

په بهرنیو خپرونو کې د استاد کهزاد د خپرو شویو لیکنو په اړه خو اوس څرګندونې په لاس کې نه لرو، خو په کورنیو خپرونو کې د ده د یادې لیکنې تر سترګو کیږي. چې په لنډیز سره به دلته پرې خبرې وشي:

په کابل مجله کې:

کابل مجله پر ۱۳۱۰ کال د کابل د ادبي انجمن د خپرني ارګان په توګه په خپرونو پیل وکړ. په دغه خپرونه کې د استاد کهزاد لیکنې د لومړني کال له پېنځمې ګڼې راپیل کیږي، چې لومړنۍ لیکنه یې"د-افغانستان لرغوني مدنیت" نومیږي او مور داهم ویلای شو، چې دا د استاد لومړۍ لیکنه ده، چې د خپرونو ډګرته راوتلې وه.

د کابل مجلې په(۱۱) پرله پسې کلونو کې د استاد کهزاد لیکنې چاپ دي، مانا داچې له۱۳۱۰ کاله پیل او ان د۱۳۲۰ کال تر وروستیو ګڼو پورې په کې خپرې شوې دي.

په کابل مجله کې د استاد کهزاد ټولې(۲۳) سرلیکه لیکنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلي، چې ځينې ډېرې اوږدې او ان کلونه کلونه تر هغې يوه سرليک لاندې خپرې شويدي. چې د استاد(۲۳) سرليکه ليکنې د مجلې په(۵۷) ګڼو کې خپرې شوې دي.(۹)

په اريانا مجله کې:

د اريانا مجلې موسس او د لومړنيو پېنځو کالو چلوونکی پخپله اروابنياد استاد کهزاد و، دا چې اريانايو تاريخي خپرونه وه، ځکه د استاد کهزاد ګڼ شمېر ليکنې په دغه مجله کې خپرې شوې دي.

په دغه خپرونه کې د استاد کهزاد ليکنې شاوخوا(۲۵) کاله پرله پسې خپرې شوي، چې شمېريې ۱۷۵ شاوخواته رسي که مورِ د استاد کهزاد ليکنې او د مجلې ګڼې سره پرتله کړو، بويه چې د مجلې د يو کال له هر دوولسو ګڼونه په لسو هغو کې د استاد ليکنې خپرې شوي دي. او که په بله وينايې وګڼو؛ نو پرله پسې(۲۲) کاله د اريانا مجلې په هره ګڼه کې د استاد ليکنې خپرې شوي دي.

په ژوندون مجله کې:

ژوندون مجلې پر۱۳۲۸ل کال په کابل کې په خپرونو پيل وکړ. استاد کهزاد له هماغه لومړي کاله له دغه مجلې سره(۳۶) کاله پرله پسې ليکنې مرسته کړې ده، چې په دغه شاوخواکې په اټکلي ډول د استاد کهزاد(۱۷۰) سرليکه ليکنې خپرې شوي دي. البته ځينې ليکنې تر يوه سرليک لاندې په څو برخو کې خپرې شوي، چې نوريې اټکل لوستونکيو ته سپارو.

په افغانستان کالنۍ کې د استاد کهزاد ليکنې:

د افغانستان کالنۍ لومړۍ ګڼه د"سالنامۀ مجله کابل" په نامه په کابل کې خپره شوې، چې وروسته يې نوم د افغانستان کالنۍ شوی او توله د کالنۍ خپرونې په توګه ۵۷ ګڼې خپره شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دغه خپرونې سره د استاد کهزاد "همکاری له پېنځمې ګڼې (۱۳۱۵ل کال) را پیل شوې، چې تر ۱۳۳۸ کال شاوخوا پورې روانه ود.

له دې دا څرګندیږی، چې په افغانستان کالنۍ کې(۲۴) کاله د استاد کهزاد اوږدې لیکنې خپرې شوې دي. همدارنګه په دغه خپرونه کې ځینې لیکنې نو مونه نه لری، چې هغه هم د استاد ګنل کیږی، چې په پورته کلونو کې نه دي ګنل شوي.

په اریانا دایرة المعارف کې:

د اریانا دایرة المعارف لومړی ټوک پر۱۳۲۸ل کال خپور شوی. استاد کهزاد د دغه ټولنې د یو کارنده غړي په توګه پرله پسې په دایرة-المعارف کې لیکنې کړي دي، چې په ټولیز ډول په لومړی ټوک کې(۱۲) سرلیکه په دویم ټوک کې(۴) سرلیکه، په دریم کې(۱۵) سرلیکه، په څلورم ټوک کې ۲۲ سرلیکه، په پېنځم ټوک کې ۹ سرلیکه او په شپږم ټوک کې (۱) سرلیک لیکنې راغلې چې ټولې (۷۳) سرلیکه کیږي.

په اتحاد مشرقي(اوس ننګرهار) ورځپانه کې:

اتحاد مشرقی جریده، چې اوس یې ننګرهار نوم دی، پر ۱۲۹۸ل کال د ننګرهار ولایت په مرکز جلال اباد کې په خپرونو پیل وکړ. پر ۱۳۲۰ل کال د دغه جریدې (٦) چلوونکی استاد قیام خادم وټاکل شو. د ده د مدیریت په دویم کال(۱۳۲۱) په دغه ورځپانه کې د استاد کهزاد یو شمېر لیکنې په پښتو ژبه خپرې شوې دي، چې د لرغونیو توکیو او د افغانستان دلرغوني تاریخ په اړه دي. دالیکنې ټولې په پښتو ژبه دي او ژبارونکی یې هم نه دی څرګند او یاهم کېدای شي چې پخپله استاد په پښتو لیکلې وي. کېدای شي په دغه خپرونه کې د استاد د لیکنو شمېر ډېر وي- خو مایې ټولې(۲۱) سرلیکه ولیدې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نورو خپرونو کې:

پورته چې کومې خپرونې یادې شوې دا هغه دی، چې د استاد کهزاد لیکنې یې په پرله پسې او عمده ډول خپرې کړې. له دې پرته نورې ډېر داسې خپرونې هم شته، چې د اروابنباد استاد کهزاد لیکنې په کې خپرې شوي . په دې کې د افغانستان مجله چې په انګلیسي او فرانسوي ژبو خپرېده د لومړیتابه حق لری، خو په هغې کې د استاد د لیکنو څرګندونه اوس مهال شونې نه ده.

له دې پرته په انیس ورځپانه، اصلاح ورځپانه، پښتون غږ مجله او نوروکې هم د استاد بېلابېلې لیکنې خپرې.شوې دي.

استاد کهزاد ګڼ شمېر لیکنې په افغانستان رادیو کې هم اورولې، چې یوه برخه یې د"افغانستان در پرتو تاریخ" په نامه پر۱۳۴۶ کال خپره شوه، خو څرنګه چې هغه پخپله لیکلې چې دا د هغو لیکنو یوه برخه ده او نورې هم شته، چې په ګانده کې یې د چاپ تمه لرم. په دې توګه د استاد پخپله وینا هلته هم د ده ګڼ شمېر لیکنې ناچاپ پاتې دي.

خو د یادونې وړ ده چې:

د استا د دغه لیکنو یوه برخه د ده په کتابونو کې هم بېرته را یوځای شوې او خپرې شوي دي. مانا دا چې د استاد یو شمېر لیکنې لومړی په خپرونو کې خپرې شوي او بیا په کتابي بڼه یا رایو ځای شوي او یاکټ مټ- که اوږده لیکنه وي- خپره شوې ده. خو که موږ د استاد ټولې چاپ شوې لیکنې(مضمونونه) مخې ته کېږدو او د ده له چاپ شویو کتابونو سره یې پرتله کړو، نو په سلو کې شل ۲۰ % په خپرونو کې د ده خپرې شوې لیکنې په کتابي بڼه خپرې شوي او نورې همداسې پاتې دي.

استاد کهزاد ځینې مهال شعر هم وایه چې یوازې یو شعر یې تر موږ رارسېدلی او دا په دري ژبه د هیواد د ملي ویاړونو په اړه ترانه ده، که مو هېواد خدای(ج) بیا ودان کړي، د ده د شعر په اړه به نورې څرګندونې هم ومومو.

اخځونه او پايليکونه :

۱- حسيني، نعمت: سيماها و اواها، د چاپ او خپرونو دولتي کمپټه۱۳٦۷،کابل، ۵۹۵ او۹٦ مخونه.

۲- همدا کتاب۵۹۷-۹۸مخونه او يادنامۀ کهزاد.

۳- ابراهيمي، محمداسحاق: يادنامۀ کهزاد(د سر محقق هېواد مل په زيار) د کابل پوهنتون د تاريخ او فلسفې پوهنځي خپرونه ۱۳٦۷ل، کابل ۸ مخ.

۴- همدا کتاب ۹مخ.

۵- پورتنی کتاب ۱۰مخ.

٦- نايل، محقق حسين، کهزاد و پژوهشهای او، د افغانستان جمهوريت د علومو اکاډمي۱۳٦٦ کابل ٦۸-٦۹ مخونه

۷- همدا کتاب۷۱ مخ

۸- د استاد کهزاد ګڼ شمېر خپاره شوي کتابونه: د ليکونکي ځانګړی کتابتون.

د استاد کهزاد د کتابونو په پېژندنه کې ډېره ګټه د ده له شتو خپروشويو کتابونو اخېستل شوې ځينې يې چې نه دي موندل شوي له لاندې کتابونو او سرچينو اخيستل شوي دي:

- کهزاد و پژوهشهای او، د محقق حسين نايل ۱۳٦٦ ل کابل
- د تاريخ ټولنې کتابونه د استاد حبيب الله رفيع ۱۳۵۱ ل کابل
- فهرست کتب چاپی دری افغانستان، دمايل هروی۱۳٦۷ل کابل
- د ننګرهار پوهنتون او د ننګرهار د اطلاعاتو او کلتور رياست کتابتونونه.
- يادنامۀ کهزاد د سرمحقق هيواد مل په زيار ۱۳٦۷ ل کابل
- بناغلی نايل په"کهزاد و پژوهشهای او "کتاب کې د اروابناد استاد کهزاد د ليکنو په اړه نسبتآ اوږده څېړنه کړې ده، په"کابل" او يو شمېر نورو خپرونو کې د استاد کهزاد د ليکنو شمېر او څرنګوالی له همدغه کتاب راخيستل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویپانګه

آر	:	اصل
آره موخه	:	اصلي هدف
اټاله	:	ایسار، یوځای، شامل
اخځ	:	ماخذ (داخیستلو ځای)
ارنګ	:	شك، توهم
استازی	:	نماینده، سفیر
اسمانځك	:	لوړ، هسك
اغیز	:	تاثیر
الواك	:	نظر
اند	:	فکر
اورتون	:	اتشکده، د اوربلولو ځای
برم و پرتم	:	شان و شوکت
بلوا	:	پاڅون
بنسټیز	:	اساسي
بوت خونه	:	بتخانه
بوق	:	د موسیقۍ یو ډول اله
بوللە	:	قصیده
بېلګه	:	نمونه، مثال
پایځور	:	بقایا، پاتېشوني

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله	:	نتیجه
پرتله	:	مقایسه
پرتلیز	:	مقایسوي
پڑی	:	مجسمه، بوت
پلاز	:	تخت
پلازمینه	:	پایتخت
پلازناسته	:	تخت ناسته
پلاوی	:	هیئت
پنځیز	:	طبیعي
پېر	:	دوره، حالت (اوتا)
پېژندوی	:	مشهور
پیسې	:	سیکې
تچیر	:	لویه خیمه
تولواك واکمن	:	مقتدر پاچا
تولیزډول	:	مجموعی شکل عمومی شکل
جوله	:	شکل
جولیز	:	شکلي
چاپخونځ	:	مطبعه، د چاپ ځای
چارواکی	:	حاکم، پاچا، د واك څښتن
چمتو		تیار، اماده
ځیرلی ډول	:	دقیق شکل
ځمکپوه	:	زمین شناس
ختیځ	:	شرق
ختیز	:	شرقي
دختیځ پېژندنې		
تولنه	:	موسسه شرق شناسي
دنده	:	وظیفه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زېږدی(ز)	:	میلادي (م)
زېږدې پېړۍ	:	قرن میلادي
سپوږمیز	:	قمري
سرچینه	:	ماخذ، مبداء
سکالو	:	موضوع
سکالوي	:	موضوعګاني
سهیل	:	جنوب
سهیلی	:	جنوبي
ښندلی	:	پرایستی، اچولی، شیندلی
غولی	:	حویلی، انګړ
کارنده	:	فعال
کچه	:	اندازه
کنډرې	:	ویجاړی، کنډوالې
ګانده	:	اینده، راتلونکې
ګرځندویان	:	سیاحین
ګروېږنه	:	پلټنه
ګروهه	:	عقیده
ګروهمن	:	عقیدتمن
لاسوند	:	سند
لاسوند تابه	:	استناد
لامل	:	وجه
لرغونپوه پلاوی	:	هیئت باستانشناسي
لرلید	:	پیش ګویي
لږترلږه	:	حداقل
لمر لمانځنه	:	د لمر عبادت
لویدیځ	:	غرب
لویدیز	:	غربي
لي	:	چیني اندازې واټن

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکدود	:	رسم الخط
ليکه	:	"پوځي" کربنه، خط، صف
مخزېږدی ،م،ز	:	قبل الميلاد، ق.م
مزدك	:	معبد، د عبادت ځای
منځپانګه	:	متن
موخه	:	هدف
مهالنی	:	موقوته
نامتو	:	مشهور، معروف
نامهالنی	:	غيرموقوته
ننبې	:	آثار
نغوته	:	اشاره
نندارليك	:	نمايشنامه
نوښت	:	ابتکار
نومه ونه (نومونه)	:	نامګذاري
وټيز	:	اقتصادي
وټيزه اوتا		اقتصادي وضع
ويی		لفظ ويـيونه جمع
وييپانګه		لغت نامه
هېښ	:	حيران
هېښنده	:	حيرانوونکی، عجيب
يون	:	تګ، حرکت
يانه	:	"د يون"او بنټی پېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

Acknowledgement

This book in your hand Sa summation of three different pieces of work. The first two parts are the Pashto translations from two small booklets written in Dari while the third one is a small contribution from the author himself.

The late Ustad Ahmad Ali Kuhzad in Dari language wrote those two booklets whose translation is presented here. The first booklet was published in the year1337, in Kabul.It is in fact a research work carried out the same year in Ghazni. the historic capital of Sultan Mahmood Ghaznawi. It is a research about a temple of the Buddhist in Shah Bar of Ghazni. Ustad kuhzad had gone there with French team of archaeologist as a guide and adviser. During digging over there a large number ofBudds and other things werediscovered, wich could be counted a golden Doors of our history and national heritage. Ustad kuhzad wrote all these findings and discoveries in the form of a booklet and arranged for its publication later on.

The second booklet was written in French by the name of [Buddhist skill of Bacteria] and translated in Dari by Ustad Kuhzad.This book encompasses the original work done by Mr.Hoken the of the then French archaeological team by digging places of Khan Abad of the Kunduz province .The French work was published in Paris in the year 1315.

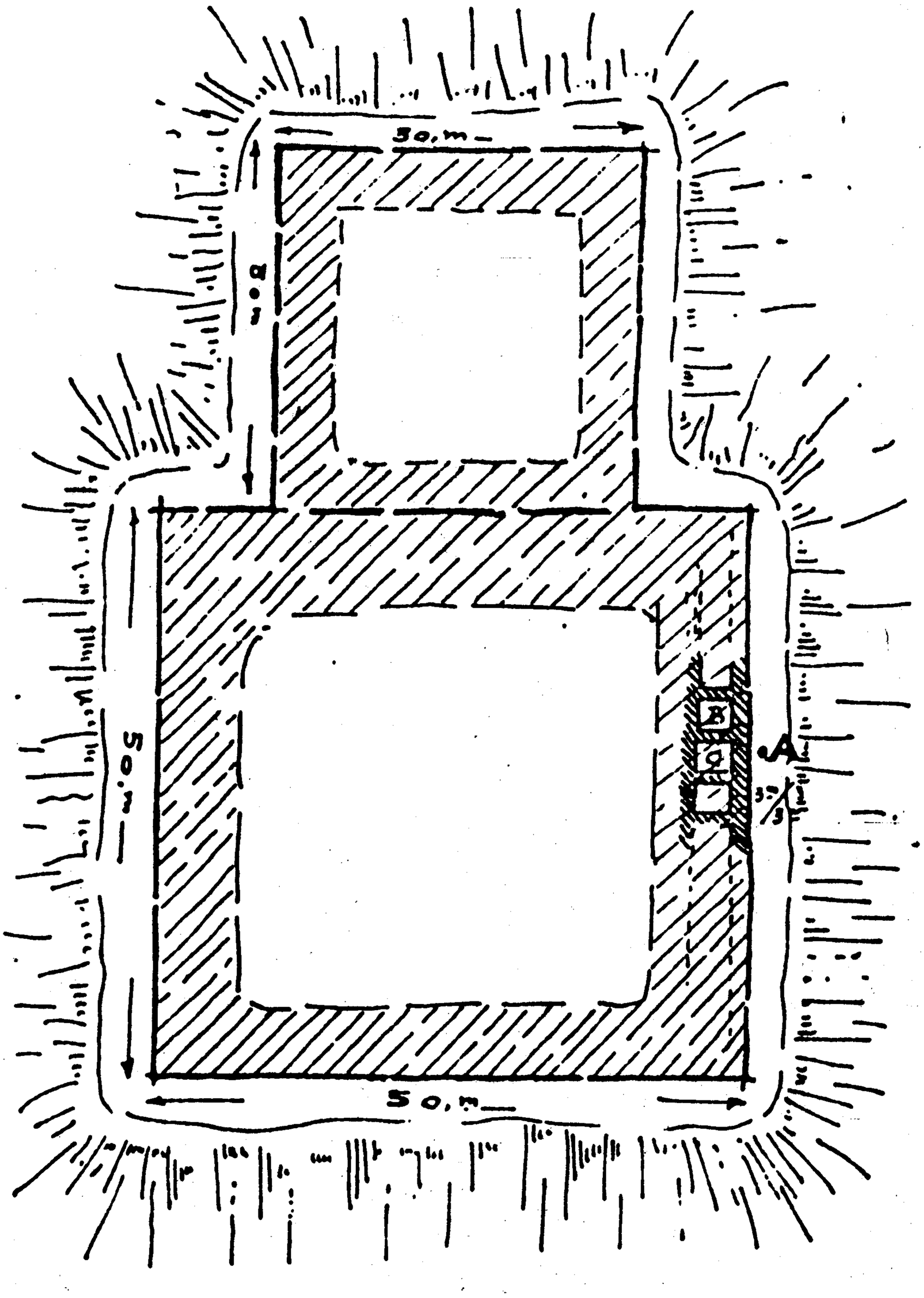
Both these booklets carry a great amount of informations about the archaeological value of these mentioned areas.

The third part of the book is not a translation but awritting from the author Mr. Daud Wafa and presents the life career and the written monuments of the late Ustad Kuhzad, a famous and illustrious archaeologist of Afghanistan.

Here I will like to take the opportunity to appreciate Mr. Parwash Shaheen for reading this book and writing introduction for it. At last it must be said the without Kindness of the Danish Publication Center this work would have been a failure.

Mohammad Daud Wafa
6jun 1999.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Plan

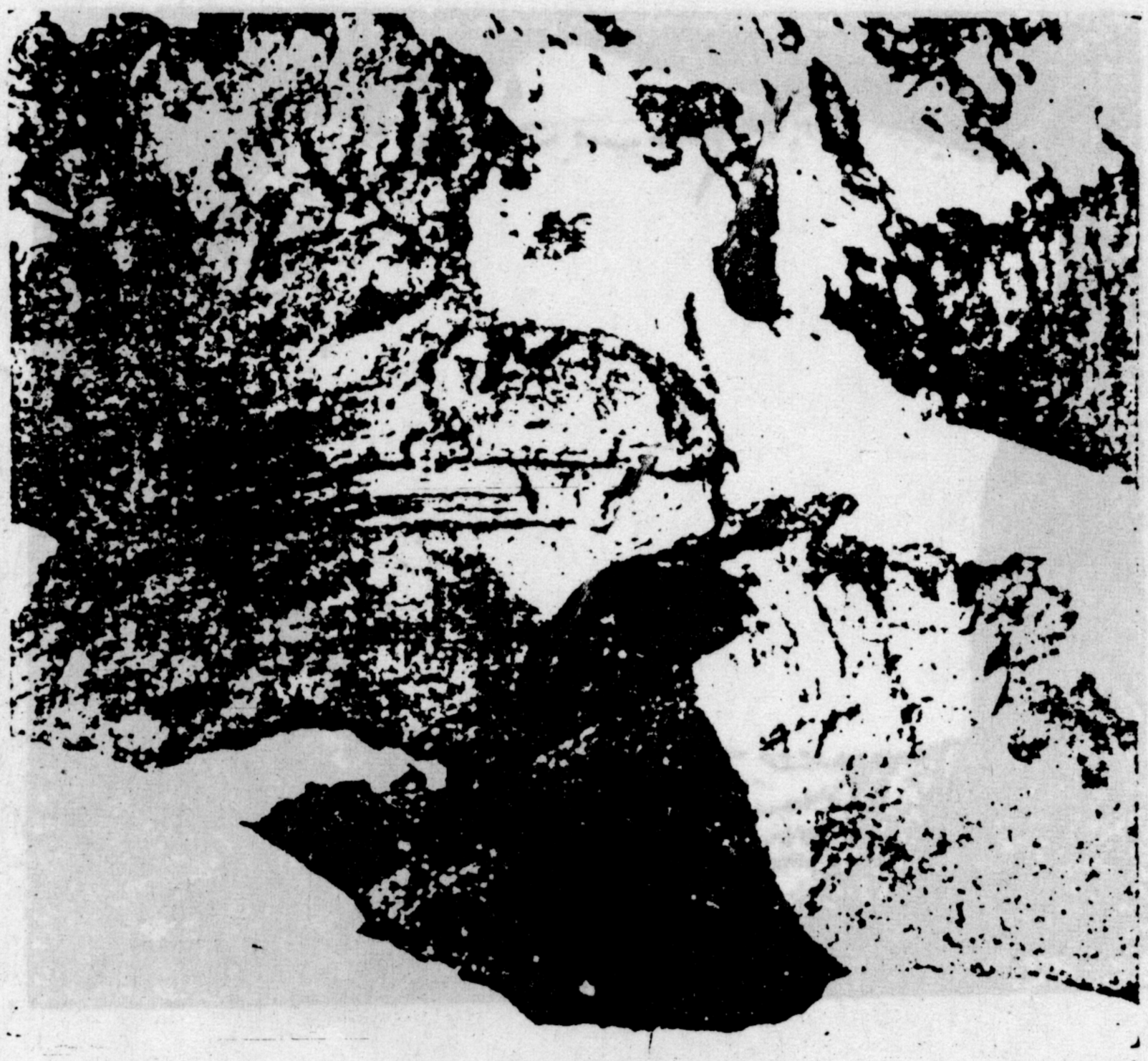
پرته نقشه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی انځور

Fig : (1)

دویم انځور

(Fig : 2)

درئیم انخور

Fig : (3 a)

Fig : (3 b)

Fig. (٤ a) ثلورم انثور

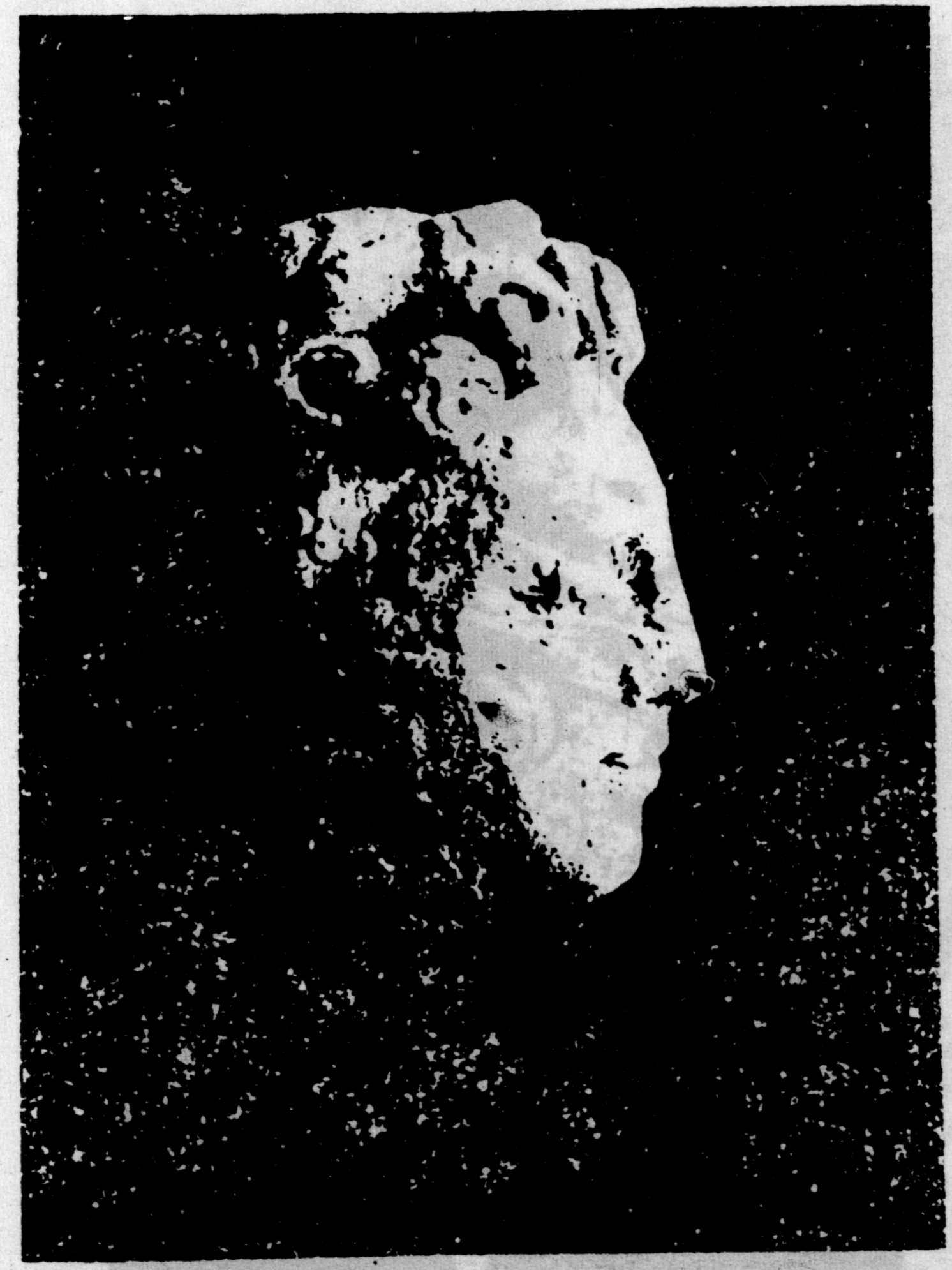

Fig. (٤ b)

Fig. (5 a)

پینخم انخور

Fig. (5 b)

Fig . (6) شپږم انځور

Fig . (7) اووم انځور

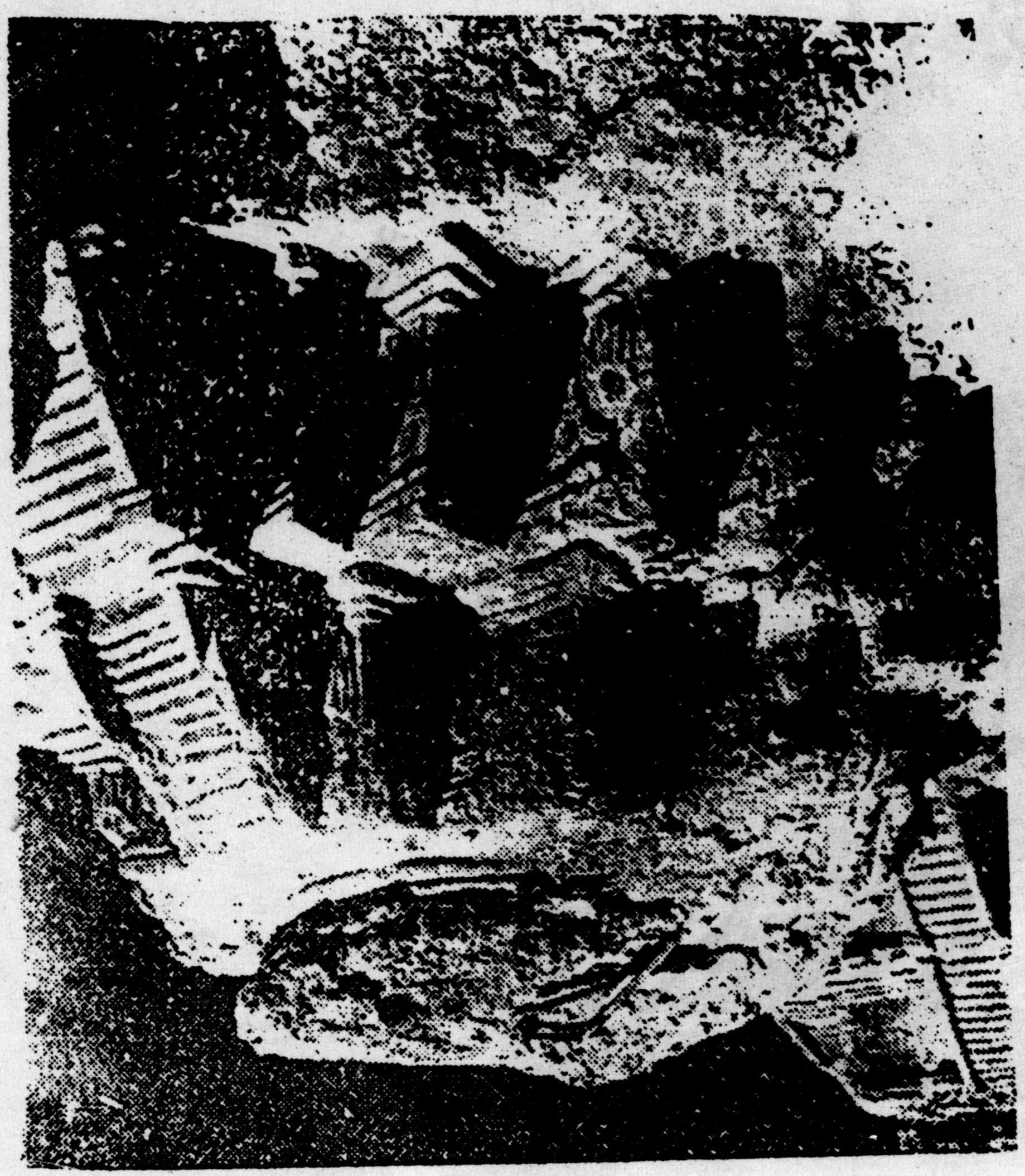

اتم انخور Fig . (8)

نهم انخور Fig : (9)

خونی: د شاپهار مړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

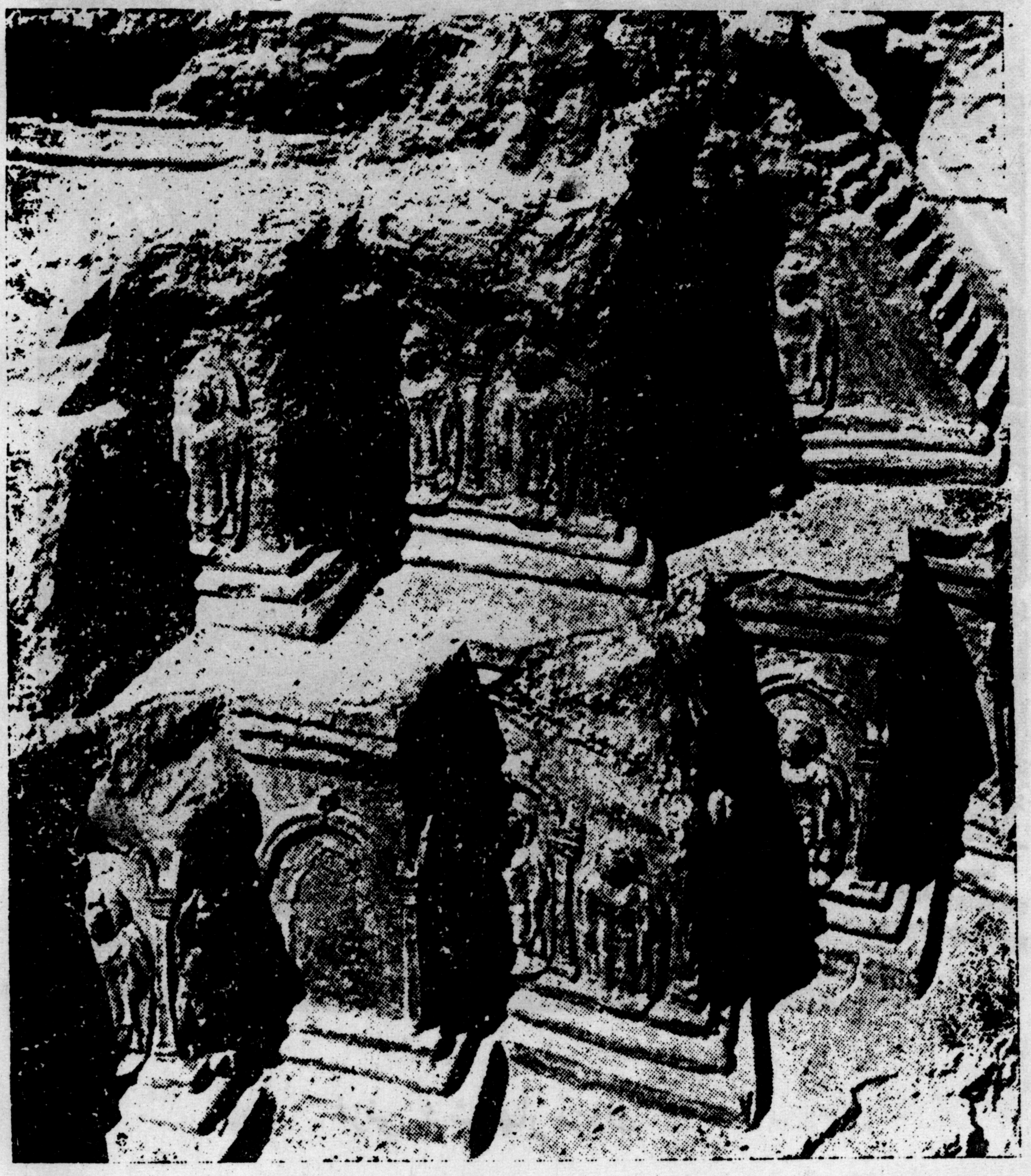
غزني: د شابهار د مزدك يوه بله خوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزني: د شابهار مزدك .

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزني: د شابهار د مزدك يوه بله خوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد کمهزاد دخوانی په کلونوکې

PROPERTY OF
PACKU OFF
8220

اروانباد استاد کهزاد دایتالیا دختیځ پېژندنې په کنفرانس کې دافغانستان دلرغونیو اثارو په اړه وینا اوروي

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد کهزاد په شوروي اتحاد کې

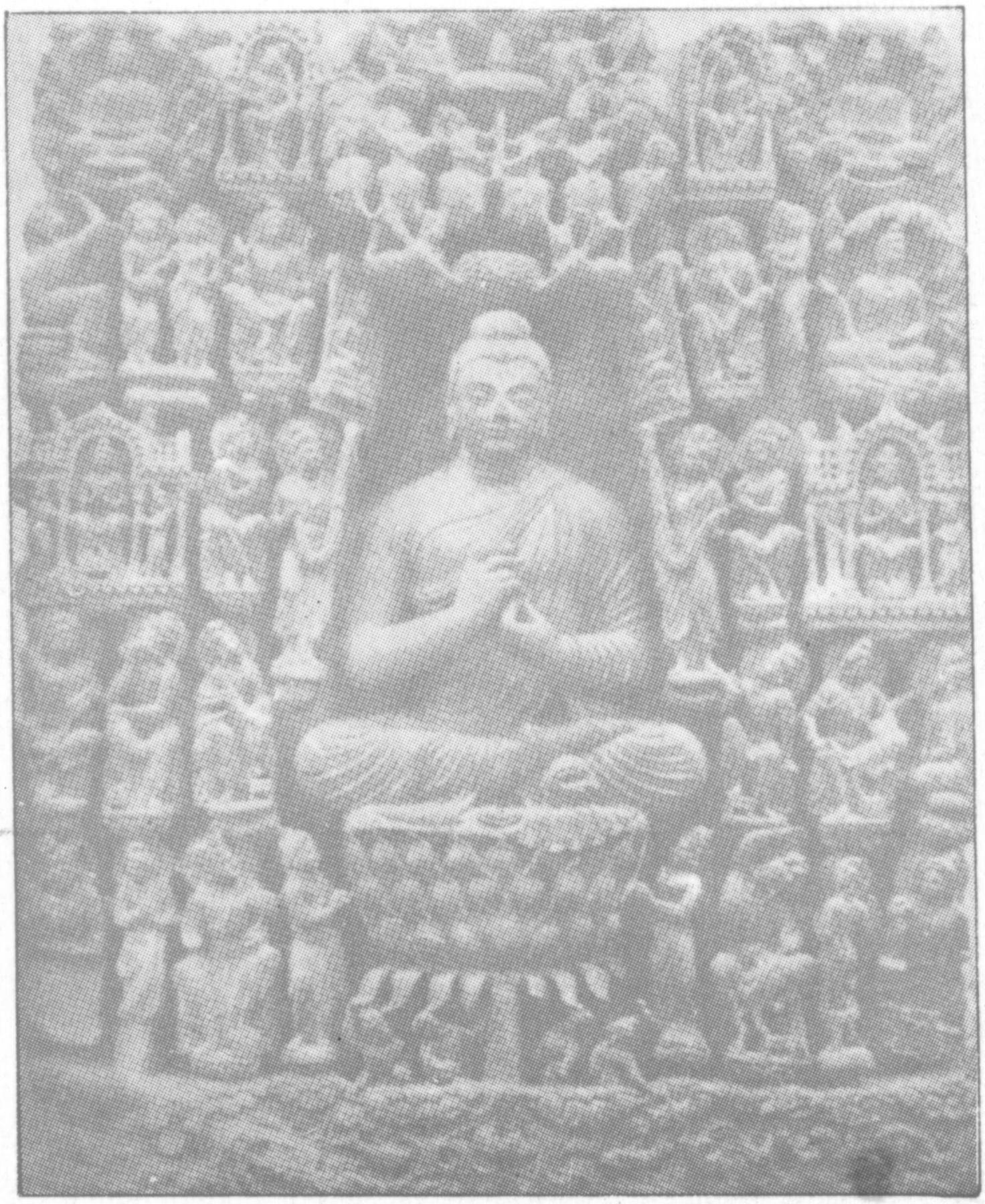

استاد کهزاد دایران پټزندني په لومړنۍ نړیواله کنګره کې له افغاني او ایراني پوهانو سره

تهران ۱۹۶۵ز

PROPERTY OF ARIC Established 1988

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمـــــد داود وفـــا

دانش خپرندویه ټولنه

خپرندویه ټولنه

+۹۲_۹۱_۲۵۶۴۵۱۳:☎

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library